

INDICATORII REFORMEI ÎN JUSTIȚIE PENTRU MOLDOVA

Ianuarie 2007

Volumul II

© Asociația Avocaților Americani

Afirmațiile și analizele incluse în acest raport sunt realizate de Asociația Avocaților Americani (ABA), Inițiativa pentru Supremația Legii, care este singura responsabilă pentru conținutul său. Comitetul Director al Asociației Avocaților Americani nu a examinat și nici nu a autorizat conținutul documentului. Prin urmare, punctele de vedere exprimate în prezentul text nu trebuie să fie considerate ca reprezentând politica ABA. Mai mult, nimic din acest raport nu trebuie să fie considerat asistență juridică în cauze particulare, iar cei care îl citesc trebuie să solicite o astfel de asistență de la propriul jurist. Această publicație a fost posibilă datorită susținerii generoase acordate de Misiunea Regională pentru Ucraina, Moldova și Belarus a Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID), în condițiile Acordului de Cooperare Asociat nr. 121-A-00-00-00821-00 și ale Acordului Principal de Cooperare nr. ENI-A-00-00-0003-00. Opiniile exprimate în acest raport aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al USAID sau al Guvernului Statelor Unite.

ISBN: 978-1-59031-917-8

Tipărit în Republica Moldova

Dreptul de autor © 2007 aparține Asociației Avocaților Americani
740 15th Street, NW, Washington, DC 20005

Cuprins

Introducere	i
Sumar Executiv	1
Moldova – Prezentare generală	6
Contextul juridic	6
Istoricul puterii judecătorești	9
Structura instanțelor judecătorești	10
Condiții pentru exercitarea funcției	14
<i>Calificări</i>	14
<i>Numirea și durata mandatului</i>	14
<i>Perfecționare</i>	15
Analiza IRJ pentru Moldova 2007	17
Tabel de corelări de factori	17
I. Calitate, educație și diversitate	18
1. Calificarea și pregătirea judecătorilor	18
2. Proceduri de selecție/numire	22
3. Pregătirea continuă a judecătorilor	26
4. Reprezentarea minorităților și a genurilor	28
II. Competențe judecătorești	31
5. Controlul judiciar al legislației	31
6. Supravegherea judecătorească a activității organelor administrative	35
7. Jurisdicția instanțelor judecătorești asupra cauzelor de încălcare a drepturilor și libertăților civile ale persoanelor	37
8. Sistemul căilor de atac	43
9. Audierea părților/citare/punere în executare	44
III. Resurse financiare	51
10. Influența asupra bugetului justiției	51
11. Salarizarea adecvată a judecătorilor	55
12. Clădirile instanțelor de judecată	58
13. Protecția judecătorilor	60
IV. Garanții structurale	61
14. Garantarea perioadei de încadrare în funcție	61
15. Criterii obiective de promovare în cadrul justiției	63
16. Imunitatea judecătorului pentru acțiunile sale în calitate oficială	67

17. Eliberarea din funcție a judecătorilor și sancțiunile disciplinare	70
18. Repartizarea dosarelor	74
19. Asociații ale judecătorilor	76
V. Responsabilitate și transparență	77
20. Hotărârile judecătorești și influențele externe	77
21. Codul deontologic	83
22. Proceduri de plîngere împotriva conduitei judecătorești	85
23. Accesul publicului și al presei la ședințele de judecată	87
24. Publicarea hotărîrilor judecătorești	89
25. Păstrarea informațiilor din timpul procesului	91
VI. Eficiență	93
26. Personalul auxiliar al instanțelor	93
27. Posturi în justiție	95
28. Sisteme de gestiune și urmărire a circuitului dosarelor	98
29. Dotări cu aparatură informatică și de birou	99
30. Distribuția și indexarea legislației curente	101
Lista acronimelor	104

Introducere

Raportul *Indicatorii Reformei în Justiție* (IRJ) este un instrument de evaluare elaborat de Asociația Avocaților Americani (ABA), Inițiativa pentru Supremația Legii. Acest instrument a fost elaborat în 2001 de Inițiativa Juridică pentru Europa Centrală și Eurasia a Asociației Avocaților Americani (ABA/CEELI), care la moment este o diviziune a Inițiativei pentru Supremația Legii, împreună cu alte diviziuni regionale din Africa, Asia, America Latină, Orientul Mijlociu/Africa de Nord. Scopul său este de a evalua o serie de factori importanți pentru reforma în justiție din democrațiile în plină dezvoltare. Într-o epocă în care eforturilor de reformă de drept și judiciară li se acordă o mai mare atenție decât în trecut, IRJ constituie un mecanism de evaluare adecvat și important. IRJ va permite Inițiativei pentru Supremația Legii, finanțatorilor săi, precum și noilor state democratice să își definească mai bine obiectivele programelor de reformă a justiției și să monitorizeze progresul către edificarea unor sisteme de justiție mai responsabile, mai eficiente și mai independente.

Inițiativa pentru Supremația Legii s-a angajat în acest proiect fiind conștientă că nu există un acord unanim asupra tuturor aspectelor specifice pe care le implică reforma în justiție. Inițiativa pentru Supremația Legii recunoaște în special faptul că există diferențe între sistemele de drept ce pot face ca unele aspecte să fie mai mult sau mai puțin relevante într-un context anume. Cu toate acestea, după un deceniu de activitate în domeniu, Inițiativa pentru Supremația Legii a ajuns la concluzia că fiecare dintre cei treizeci de factori examinați în acest document poate avea un impact semnificativ asupra procesului de reformă judiciară. Astfel, examinarea acestor factori creează o bază pe care pot fi structurate programele de asistență tehnică și se pot evalua elementele procesului de reformă.

Caracterul tehnic al IRJ face distincția dintre acest tip de instrument de evaluare și alte evaluări independente similare, precum *Rapoarte de țară cu privire la practicile în domeniul drepturilor omului* ale Departamentului de Stat al Statelor Unite sau *Națiuni în tranziție* ale Freedom House. Evaluarea IRJ nu oferă un comentariu narativ asupra situației generale a justiției dintr-o țară. Mai degrabă, analiza reliefează condițiile specifice, prevederile legale și mecanismele prezente în sistemul judecătoresc al unei țări și evaluează cât de bine sunt ele corelate, la momentul evaluării, cu criteriile specifice reformei. În plus, trebuie subliniat că acest proces analitic nu reprezintă un studiu statistic științific. IRJ este, în primul rând, o investigație juridică care scoate la suprafață un spectru divers de informații, care descriu sistemul de drept al unei țări.

Evaluarea eforturilor de reformă

Evaluarea progresului pe care îl înregistrează o țară pe calea către reforma justiției este marcată de numeroase provocări. Nu există un criteriu unic care să servească drept punct de referință și mulți dintre factorii luați în general în considerație sunt

dificil de cuantificat. De exemplu, conceptul de bază al unei justiții independente insistă, în mod inerent, asupra factorului calitativ și nu poate fi măsurat pur și simplu numărând judecătorii și instanțele judecătorești dintr-o țară. Este greu să găsești și să interpretezi „dovezi de imparțialitate, neamestec și sfera autorității unei justiții ca instituție”. Larkins, *Independența justiției și democratizarea: o analiză teoretică și conceptuală*, 44 Am. J. Comp. L. 611 (1996). Larkins dă ca exemplu următoarele erori ale încercărilor anterioare de a măsura independența justiției:

(1) fundamentarea pe indicatori formali a independenței justiției care nu corespund realității, (2) lipsa de informații adecvate cu privire la instanțe, uzuală pentru studiile judiciare comparate, (3) dificultățile inerente în interpretarea semnificației rezultatelor justiției sau (4) natura arbitrară a atribuirii unei evaluări numerice unor atribute ale independenței justiției.

Id. p. 615.

Larkins face apoi o analiză critică a unui studiu din anul 1975 elaborat de David S. Clark, prin care s-a încercat o evaluare numerică a autonomiei curților supreme din America Latină. În realizarea „scorului său de eficiență a justiției”, Clark a inclus indicatori cum ar fi garanții de inamovibilitate, modul de destituire, modul de numire și garanții salariale. Clark, *Protecția Constituției prin justiție în America Latină*, 2 HASTINGS CONST. L. Q. 405 – 442 (1975).

Problema însă constă în faptul că acești indicatori formali ai independenței justiției deseori nu erau în conformitate cu realitatea. De exemplu, deși judecătorii celei mai înalte instanțe din Argentina aveau garanția inamovibilității, Curtea Supremă fusese deja epurată de cel puțin cinci ori, începând din anii 1940. Prin includerea unor asemenea factori, Clark a supraestimat...independența instanțelor din unele țări, plasând unele instanțe lipsite de independență, cum ar fi cea din Brazilia, înaintea celei din Costa Rica, țară care este aproape universal recunoscută ca având justiția cu cel mai mare grad de independență din America Latină.

Larkins, *supra*, p. 615.

Fundamentarea pe criterii mai degrabă subiective decât obiective este la fel de susceptibilă de critică. De exemplu, Larkins, *supra*, p. 618, (criticând metodologia care a constat din interogarea a 84 sociologi în privința instanțelor din America Latină, considerând că aceștia au vorbit mai mult din auzite). Mai mult, nici prin interviuarea judecătorilor nu se obțin întotdeauna informații sigure: „este puțin probabil ca judecătorii să recunoască faptul că au ajuns la o anumită concluzie pentru că au fost supuși unor presiuni de către anumite persoane; în schimb, ei au capacitatea de a-și ascunde lipsa de autonomie”. Larkins, *supra*, p. 616.

Metodologia ABA/CEELI

La etapa elaborării metodologiei pentru IRJ, Inițiativa pentru Supremația Legii a căutat o soluție pentru aceste probleme și critici prin includerea de criterii atât subiective, cât și obiective, și fundamentând criteriile examinate pe unele norme internaționale de bază, precum cele specificate în *Principiile de bază ale Organizației Națiunilor Unite cu privire la independența justiției și Principiile de la Bangalore cu privire la conduita judecătorilor*. Aceste criterii sunt de asemenea inspirate din normele incluse în astfel de documente regionale precum *Recomandarea Consiliului Europei R (94) 12 „Despre independența, eficiența și rolul judecătorilor”*; *Carta Europeană privind statutul judecătorilor*, *Declarația de la Beijing asupra principiilor de independență a judecătorilor din regiunea LAWASIA*, *Declarațiile de la Beirut și Cairo cu privire la independența justiției*, *adoptate în cadrul conferințelor privind justiția din țările arabe și Declarațiile de la Caracas a Summitului Ibero-American a președinților tribunalelor și curților supreme de justiție*. S-a făcut, de asemenea, referire la *Analiza asupra independenței puterii judecătorești*, elaborată de ABA/CEELI și la criteriile utilizate de către Asociația Internațională a Judecătorilor la evaluarea cererilor de solicitare a calității de membru.

Inspirându-se din aceste norme, Inițiativa pentru Supremația Legii a pregătit o serie de 30 de enunțuri, identificând factorii de natură a indica progresul spre o justiție responsabilă, eficientă și independentă. Pentru a veni în ajutorul evaluatorilor în analiza acestor factori, Inițiativa pentru Supremația Legii a elaborat o serie de comentarii ce corespund fiecărui factor, în care se specifică fundamentarea enunțului și se discută importanța sa. S-a încercat în special să nu se acorde mai multă importanță, în domeniul structurii și funcției puterii judecătorești, conceptelor americane în comparație cu cele regionale. De aceea, sunt incluși anumiți factori cu care un judecător american sau unul european este oarecum nefamiliarizat, dar trebuie să se înțeleagă că intenția a fost să se utilizeze tot ceea ce este mai bun din ceea ce oferă cele mai importante sisteme de drept. Mai departe, Inițiativa pentru Supremația Legii a analizat fiecare factor prin prisma decadelor sale de experiență și a ajuns la concluzia că fiecare factor prezintă importanță în procesul reformei judecătorești. Prin urmare, chiar dacă unii dintre factori nu sunt universal acceptați, Inițiativa pentru Supremația Legii i-a determinat ca fiind utili și justificați. Categoriile incluse se referă la calitatea, educația și diversitatea judecătorilor; jurisdicția și puterile judecătorești; protecții financiare și structurale; responsabilitate și transparență și aspecte legate de eficiența justiției.

Utilizarea unui mecanism de evaluare pe bază de „scoruri” a constituit unul dintre cele mai dificile și mai controversate aspecte ale acestui proiect și Inițiativa pentru Supremația Legii a dezbătut problema la nivel intern. În perioada 1999-2001, Inițiativa pentru Supremația Legii a testat diverse mecanisme de evaluare pe bază de scoruri. În urma unei discuții animate cu membrii Consiliului Executiv și Comitetului Consultativ al ABA/CEELI, precum și cu experți externi, Inițiativa pentru Supremația Legii a decis să renunțe la orice încercare de a oferi un scor general cu privire la progresul reformei unei țări pentru a demonstra foarte clar că IRJ *nu* este destinat să fie o evaluare cuprinzătoare a unui sistem de justiție.

În pofida acestei concluzii generale, Inițiativa pentru Supremația Legii a hotărît totuși că se pot face evaluări calitative în privința unor factori specifici. Astfel, fiecărui factor sau enunț i se acordă una din trei aprecieri: *pozitiv*, *neutru* sau *negativ*. Aceste aprecieri reflectă doar relația dintre acel enunț și sistemul judecătoresc din țara respectivă. În cazul în care enunțul corespunde în mare măsură realității dintr-o țară anume, țara va primi calificativul „pozitiv” pentru enunțul respectiv. Dacă enunțul nu este deloc reprezentativ pentru condițiile din țara respectivă, aceasta primește calificativul „negativ”. Dacă condițiile din țară corespund din unele puncte de vedere enunțului dar nu și din altele, ea primește calificativul „neutru”. Cf. Cohen, *Partidul Comunist Chinez și „Independența Justiției”: 1949-59*, 82 HARV. L. REV. 972 (1969) (unde se sugerează că gradul de independență a justiției se plasează pe o scară de la „o justiție total independentă la una total aservită”). Din nou, așa cum s-a arătat mai sus, Inițiativa pentru Supremația Legii a decis să nu acorde un calificativ cumulativ sau general deoarece, în concordanță cu comentariile critice ale lui Larkin, Inițiativa pentru Supremația Legii a hotărît că o asemenea încercare de evaluare generală nu ar aduce nimic bun.

În schimb, rezultatele celor 30 de evaluări separate sunt puse într-un format tipizat în fiecare evaluare de țară. După fiecare factor, se prezintă corelarea evaluată și un rezumat care descrie pe ce se bazează concluzia respectivă. În plus, este inclusă și o analiză mai profundă, care detaliază diversele aspecte implicate. Catalogarea datelor în acest mod facilitează încorporarea lor într-o bază de date și dă posibilitate utilizatorilor să compare cu ușurință performanțele unor țări diferite în domenii specifice și - pe măsură ce IRJ-urile sunt actualizate – ale acelor țări pe parcursul timpului.

Evaluările IRJ din cadrul rundelor ulterioare se vor efectua ținându-se cont de câteva obiective. În primul rând, se va oferi un raport actualizat cu privire la sistemele judecătorești din țările cu democrații în devenire sau în tranziție, relevând evoluțiile semnificative în domeniul juridic, judecătoresc și chiar politic, precum și modul de influențare a acestora asupra răspunderii, eficacității și independenței judiciare. De asemenea, se va stabili măsura în care deficiențele identificate în cadrul primei runde a evaluărilor IRJ au fost abordate de către autoritățile de stat, reprezentanții sistemului judecătoresc și alte părți. În cadrul evaluărilor periodice aferente IRJ se vor înregistra domeniile în care au avut loc regrese în ceea ce privește independența judiciară, se vor menționa cazurile în care reformele din sistemul judecătoresc au ajuns în impas și astfel au avut un impact mic sau deloc, precum și se vor remarca succesele și progresele în ceea ce privește inițiativele de reformă judiciară. În cele din urmă, efectuând evaluări IRJ periodice, Inițiativa pentru Supremația Legii va continua să servească drept o sursă de informație și analiză oportună cu privire la situația independenței și reformei judiciare în țările cu democrații emergente și statele în tranziție.

Structura generală a rapoartelor IRJ ulterioare, precum și metodologia vor rămâne neschimbate pentru a permite efectuarea unor analize evolutive exacte și comparații

sigure în timp. Cu toate acestea, învățămintele trase pe parcurs au dus la îmbunătățirea anchetei de evaluare, ceea ce are drept scop sporirea uniformității și detaliului în procesul de colectare a datelor. Parte a acestor îmbunătățiri este și elaborarea unei metodei de evaluare mai structurată și mai detaliată care va dirija procesul de colectare și prezentare a informațiilor și datelor.

În cadrul rapoartelor IRJ ulterioare vor fi evaluați toți cei 30 de factori IRJ. Procesul în cauză va implica examinarea tuturor legilor, actelor normative și dispozițiilor, precum și altor surse competente ce țin de organizarea și funcționarea sistemului judecătoresc, precum și din nou se va aplica procedura de interviu a surselor-cheie de informație, care se va baza pe perspectivele a câtorva zeci, sau mai mulți, judecători, juriști, profesori de drept, conducători de ONG-uri, precum și jurnaliști cu experiență și bună cunoaștere a funcționării sistemului judecătoresc. La efectuarea evaluărilor ulterioare se va atrage atenție deosebită factorilor cărora li s-au atribuit valori negative în cadrul evaluărilor IRJ anterioare.

Fiecărui factor i se va atribui din nou o valoare de corelație *pozitiv, neutru sau negativ*, ca parte a evaluărilor IRJ ulterioare. În afară de aceasta, în rapoartele ulterioare se va identifica natura modificărilor survenite în corelare sau tendință de la evaluarea anterioară. Tendințele respective vor fi indicate în Tabelul de corelări de factori, care este inclus la începutul raportului IRJ, precum și vor fi menționate în concluzia generală aferentă fiecărui factor în formatul tipizat al rapoartelor IRJ. Vor fi utilizate următoarele simboluri: ↑ (tendință ascendentă; progres); ↓ (tendință descendentă; regres); și ↔ (nici o schimbare; impact mic sau deloc).

Sociologii ar putea argumenta că unele dintre criteriile ar fi putut fi mai bine evaluate prin sondaje de opinie sau prin interviuri mai extinse cu juriști și personalul instanțelor de judecată. Ținând cont de constrângerile de timp și a celor legate de costul potențial prohibitiv, Inițiativa pentru Supremația Legii a decis să structureze aceste probleme astfel încât să se poată găsi răspunsuri eficiente prin chestionarea limitată a unor persoane de referință, judecători, avocați, ziariști și observatori externi care posedă cunoștințe detaliate despre sistemul de justiție. În ansamblu, IRJ este conceput să fie aplicat rapid de către unul sau mai mulți experți care cunosc țara și regiunea și care culeg informații obiective și realizează interviurile necesare pentru a putea face o evaluare a fiecăruia dintre acești factori.

Unul dintre scopurile evaluării este acela de a ajuta Inițiativa pentru Supremația Legii – și pe finanțatorii ei și organizațiile interesate – să determine eficacitatea programelor lor de reformă a justiției și să ajute la identificarea viitoarelor necesități de asistență. Multe dintre problemele ridicate (cum ar fi salariile și influențele externe) nu pot fi, bineînțeles, rezolvate direct și eficient de către furnizorii externi de asistență tehnică. Inițiativa pentru Supremația Legii recunoaște, de asemenea, că domeniile reformei justiției care pot fi abordate de către asistența externă, cum ar fi cursurile de perfecționare, s-ar putea să nu fie cele mai importante. Deținerea celui mai instruit

corp de judecători din lume nu reprezintă o garanție a existenței unei justiții responsabile, eficiente sau independente; și totuși, toți judecătorii trebuie să fie foarte bine pregătiți. Mai mult, relația dintre asistența externă și justiția unei țări poate fi în cel mai bun caz fragilă. În mod evident, realizarea unui corp judecătoresc cu adevărat competent necesită o reală voință politică și preocupare din partea țării în care se face reforma. Totuși, este important ca aspectele principale să fie examinate pe baza unor criterii care să ofere și o oarecare cuantificare, astfel încât forțele progresiste să poată contribui la o mai bună direcționare a reformei. Inițiativa pentru Supremația Legii oferă acest rezultat al activității sale ca reprezentând un pas important în această direcție și dorește să primească din partea persoanelor interesate comentarii constructive.

Contribuții

Lisa Dickieson, director, Programe de Reformă a Justiției (1995 - 2000), și Mark Dietrich, membru, Baroul Statului New York, și consilier al ABA/CEELI, au elaborat conceptul original și proiectul IRJ. Scott Carlson, director, Programe de Reformă a Justiției, ABA/CEELI (2000-2003) a coordonat finalizarea IRJ. Jenner Bryce Edelman, asistent de program, ABA/CEELI, și James McConkie, stagiar, ABA/CEELI, au sprijinit activitatea de cercetare și compilare a IRJ.

În timpul procesului de elaborare a IRJ, Inițiativa pentru Supremația Legii a beneficiat de contribuția substanțială a două grupuri de consultanți și experți. Inițiativa pentru Supremația Legii dorește să mulțumească membrilor Primului Comitet Judiciar Consultativ al ABA/CEELI, și anume lui Tony Fisser, Marcel Lemonde, Ernst Markel, Joseph Nadeau, Mary Noel Pepys, și Larry Stone, care au revizuit versiunile inițiale ale acestui document. De asemenea, Inițiativa pentru Supremația Legii mulțumește membrilor celui de-al Doilea Comitet Judiciar Consultativ, care au revăzut versiunile revizuite, și anume lui Luke Bierman, Macarena Calabrese, Elizabeth Dahl, Elizabeth Lacy, Paul Magnuson, Nicholas Mansfield, Aimee Skrzekut-Torres, Roy T. Stuckey, Robert Utter, și Russell Wheeler, care s-au ocupat de finalizarea IRJ. În sfârșit, Inițiativa pentru Supremația Legii dorește să aducă mulțumiri experților care au contribuit la elaborarea *Analizei privind independența puterii judecătorești* a ABA/CEELI: James Apple, Dorothy Beasley, Nicholas Georgakopolous, George Katrougalos, Giovanni Longo, Kenneth Lysyk, Roy Schotland, Terry Shupe, Patricia Wald, și Markus Zimmer.

Echipa de evaluare

Thomas F. Cope a condus echipa de evaluare în cadrul studiului de analiză IRJ pentru Moldova 2007, cu asistența Cristinei Malai, Coordonator de Program, Programul Supremația Legii pentru Moldova. Dl Cope de asemenea a realizat interviurile pentru și a fost autorul raportului de evaluare IRJ 2002. Echipa a primit susținere considerabilă din partea personalului din oficiile Asociației Avocaților Americani, Inițiativa pentru Supremația Legii în Chișinău și Washington D.C., inclusiv din partea Directorului pe țară Corinne Smith, Consultantului Juridic Brigid Kennedy-Pfister, Asistentului Juridic Dina Mocan și Consultantului Juridic din cadrul programului de drept penal Olimpia Iovu. Asistența de redactare și cercetare oferite de către și sub conducerea dnei Malai și dnei Kennedy-Pfister au fost îndeosebi de valoroase, dat fiind faptul că multe legi care reglementează funcționarea sistemului judecătoresc au suferit modificări esențiale în noiembrie 2006, adică după finalizarea interviurilor pentru acest raport. Managerul Financiar și Administrativ Vladimir Gurin, Asistentul Administrativ Iurie Bodi, Asistentul de Program Gabriel Mumjiev, Managerul de Program Jennifer Denton-Jafari și Asistentul de Program Miako Kanetani de asemenea au oferit asistență valoroasă. Diana Albu a acordat asistență la traducere în cadrul interviurilor, iar Liliana Ursu a tradus raportul din engleză în română. Olga Ruda, Co-coordonatorul Unității pentru Reforma Judiciară a Asociației Avocaților Americani, Inițiativa pentru Supremația Legii a servit drept redactor al raportului și l-a pregătit pentru publicare. Concluziile și analiza se bazează pe interviurile realizate în Moldova pe parcursul lunii septembrie 2006, precum și pe legislația relevantă și alte documente examinate în perioada respectivă și pînă la sfîrșitul lunii ianuarie 2007. Legislația și alte documente examinate, precum și numele persoanelor intervievate (care sunt păstrate confidențial) sunt înregistrate și se păstrează în dosarele Inițiativei pentru Supremația Legii. Suntem nespuse de recunoscători pentru timpul și asistența acordată celor care au consimțit să fie intervievați în scopul acestui proiect și celor care au citit și oferit comentarii pe marginea raportului la etapa premergătoare publicării în calitate de examinatori.

Sumar executiv

Scurtă prezentare a rezultatelor

Raportul Indicatorii Reformei în Justiție (IRJ) 2007 pentru Moldova, care actualizează primul volum al raportului IRJ pentru Moldova din 2002, analizează un șir important de evoluții ce au avut loc în sistemul de drept și judecătoresc din Moldova în ultimii patru ani și jumătate. Cu toate că unele dintre ele au avut un impact major, efectele altora au fost mai subtile. Puțin mai mult de jumătate (16) din cele 30 de corelări ale factorilor analizați în acest raport sunt neutre, în timp ce 12 sunt negative și doar 2 sunt pozitive. Analiza tendințelor din IRJ 2007 pentru Moldova indică faptul că corelările acordate pentru 4 factori s-au îmbunătățit între 2002 și 2007, pe când corelările acordate pentru 5 factori au înregistrat un declin. Ceilalți 21 de factori rămân neschimbați, deși aceasta nu înseamnă în mod necesar că condițiile au rămas neschimbate. În unele cazuri, deși au avut loc unele schimbări, acestea nu au fost considerate suficiente pentru a justifica schimbarea corelărilor stabilite în 2002. În rubrica intitulată Analiză/Date generale pentru fiecare Factor sunt descrise schimbările respective.

La 10 noiembrie 2006 a intrat în vigoare o lege care a introdus modificări semnificative la cele mai importante legi ce se referă la sistemul judecătoresc din Republica Moldova: Legea privind organizarea judecătorească; Legea cu privire la statutul judecătorului; Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii; Legea cu privire la colegiul de calificare și atestarea judecătorilor; și Legea cu privire la colegiul disciplinar și răspunderea disciplinară a judecătorilor. Dat fiind că aceasta a avut loc după finalizarea interviurilor pentru IRJ în septembrie 2006 și deoarece unele modificări nu au fost încă implementate, impactul lor exact în practică nu era încă cunoscut la momentul întocmirii acestui raport.

Dat fiind faptul că echipa de evaluare nu a examinat nici o informație cu privire la cadrul juridic al regiunii Transnistria și nici nu a realizat interviuri în regiunea respectivă, descrierea sistemului judecătoresc al Republicii Moldova și concluziile prezentului raport nu se referă la instanțele judecătorești situate pe teritoriul regiunii Transnistria.

Aspecte legate de independența judiciară

- Influența și corupția rămân în continuare probleme grave. Multe persoane consideră că **influența ramurii executive a sporit din 2002**. De atunci, conducerea actuală a numit circa jumătate din judecătorii care activează în prezent. În general, se consideră că judecătorii mai tineri sunt mai susceptibili de influență – în special cei numiți în funcție pe un termen inițial de 5 ani și care caută să fie numiți în funcție pînă la atingerea vârstei obligatorii de pensionare de 65 de ani. În unele privințe, **influența pare să fi devenit mai puțin vădită**.

Judecătorii știu ce se așteaptă de la ei atunci când este implicat interesul statului sau al partidului de guvernământ. În astfel de cazuri, se spune uneori că judecătorii acționează drept avocați pentru stat. Plus la aceasta, în Moldova este pe larg răspândită presupunerea că mulți judecători sunt corupți, însă există puține dovezi palpabile întru susținerea acestei presupuneri. Potrivit unui interviu, în perioada 2001-2006, vreo 3 sau 4 judecători au fost condamnați pentru săvârșirea actelor de corupție. Mai mult, se spune că unii judecători au în proprietate case și mașini scumpe, ceea ce nu este posibil ca ei să fi procurat din salariile lor comparativ modeste.

- **Imunitatea largă de care s-au bucurat judecătorii din Moldova în privința răspunderii pentru prejudiciile cauzate prin adoptarea unor hotărâri judecătorești** care ulterior se determină că conțin erori judiciare a fost într-o **oarecare măsură redusă**. Drept răspuns la numărul sporit de cazuri în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO) a stabilit încălcarea de către Republica Moldova a Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, în 2006 Parlamentul a permis impunerea răspunderii personale oricui, inclusiv și judecătorilor sau procurorilor a căror activitate, fie cu intenție sau din culpă gravă, a constituit temei pentru adoptarea unor astfel de hotărâri. Mai târziu, Parlamentul a extins răspunderea personală a judecătorilor pentru **a permite statului recuperarea compensației achitate pentru încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, garantate de Constituție și de tratatele internaționale** la care Republica Moldova este parte. Numai după obținerea acordului Consiliului Superior al Magistraturii (CSM), Statul poate înainta o acțiune în regres împotriva judecătorului sau completului de judecători care, cu rea-credință sau neglijență gravă, a/au adoptat o hotărâre judecătorească irevocabilă ce a cauzat încălcările respective.
- Codul de Procedură Penală adoptat în 2003 prevede **repartizarea aleatorie a cauzelor penale**. Începând cu sfârșitul anului 2006, legea prevede **distribuirea aleatorie a tuturor cauzelor**, cu excepția când judecătorul nu poate participa la judecată din motive obiective. Cu toate acestea, pînă atunci, președinții instanțelor judecătorești aveau discreție totală în privința repartizării cauzelor ce nu implicau încălcarea legii penale. CSM este responsabil de elaborarea unui regulament privind implementarea acestei reforme și rămîne de văzut cum cerința cu privire la distribuirea aleatorie a cauzelor va fi implementată în practică. Aparent, au fost **cazuri în trecut când cauzele penale nu erau repartizate aleatoriu**, în special cele de o rezonanță importantă în societate.

Aspecte legate de calificarea judecătorească și numirea în funcție

- În pofida neajunsurilor învățământului juridic universitar din Moldova, în prezent, nu există cerința ca, candidații la funcția de judecător să aibă studii postuniversitare, care i-ar pregăti pentru numirea lor în funcție pe un termen inițial. În 2006, **Parlamentul a constituit Institutul Național al Justiției (INJ)** care să ofere, printre altele, cursuri de formare inițială candidaților la funcția de judecător. Cu toate că multe detalii în privința INJ rămân a fi determinate, în septembrie 2006, se anticipa că vor fi admiși anual 30-40 de studenți la cursurile de formare inițială de 18 luni pentru doritorii de a deveni judecători sau procurori. **După ce prima promoție a INJ își va încheia studiile în martie 2009, absolvirea INJ va deveni, în cele mai multe cazuri, o cerință pentru numirea în funcția** de judecător al unei judecătories ordinare sau al unei judecătories specializate de primă instanță, cu toate că o excepție de la această regulă ar fi totuși: timp de 3 ani vor fi suplinite pînă la 20% din posturile vacante de judecător cu candidați care nu au absolvit INJ, însă au susținut examenul de capacitate și au 5 ani de vechime în specialitatea juridică.
- Începînd cu 1996, Centrul pentru Pregătirea și Perfecționarea Cadrelor Justiției (CPCJ), care era subordonat Ministerului Justiției (MJ), a oferit cursuri de **formare juridică continuă (FJC)** pentru judecători. În mare majoritate finanțat de organizații donatoare internaționale, durabilitatea sa pe termen lung era incertă. În ianuarie 2007 INJ a preluat responsabilitățile CPCJ. **Începînd cu 1 ianuarie 2008, judecătorii** vor trebui să frecventeze **cel puțin 40 de ore de cursuri de formare continuă anual** și vor avea dreptul stabilit prin lege la astfel de instruire.
- Modificările efectuate în 2005 la Legea privind statutul judecătorului **au redus competența Președintelui Republicii Moldova de a numi judecători, președinți și vicepreședinți ai instanțelor judecătorești** și au sporit autoritatea CSM. În prezent, Președintele trebuie să dea urmare propunerii parvenite de la CSM în decurs de 30 de zile (sau 45 de zile, în cazul apariției unor circumstanțe care necesită o examinare suplimentară) și poate respinge doar o singură dată candidatura propusă, dar și atunci numai în cazul depistării vreunui dintre temeiurile specificate în lege. Președintele Republicii Moldova trebuie de asemenea să comunice CSM motivul sau motivele pentru respingerea unei candidaturi și, în cazul în care CSM propune candidatura în mod repetat, Președintele trebuie s-o numească în funcție. În consecință, **la momentul CSM este privit de majoritatea ca fiind mai independent față de puterea executivă** atunci cînd își exercită autoritatea privind selectarea judecătorilor.

Aspecte legate de resursele financiare

- În trecut, MJ distribuia mijloacele financiare instanțelor judecătorești și exercita controlul asupra gestionării lor, cu excepția Curții Supreme de Justiție și a Curții Constituționale, care primeau finanțare direct de la Ministerul Finanțelor. În 2004-2005, **curțile de apel și judecătoriile ordinare au primit împuternicirea de a-și gestiona propriile bugete**. Aceste schimbări benefice au permis președinților instanțelor să cheltuiască mijloacele financiare în domeniile în care ei consideră că aceasta este cel mai necesar conform categoriilor de buget aprobate. Drept rezultat, președinții multor instanțe judecătorești **au început să procure calculatoare și alt echipament de birou și să renoveze sediile instanțelor**. Cu regret, **sumele financiare alocate instanțelor judecătorești în ultimii ani rămân a fi insuficiente**. Deși finanțarea a sporit de peste patru ori între 2002 și 2007, ca procentaj din bugetul de stat total, suma aceasta a rămas relativ constantă.
- **În decembrie 2005 Parlamentul a mărit salariile judecătorilor**. Mărirea salariilor a avut loc pe etape, 80% din salariile noi urmînd să fie acordate în 2006 și 100% în 2007. Cu toate că mărirea salariilor a fost privită drept un pas pozitiv, **salariile judecătorilor sunt încă pe larg considerate ca fiind insuficiente** pentru a asigura un nivel de trai adecvat pentru judecători și familiile lor, în special dat fiind statutul lor, responsabilitățile și volumul de lucru. Salariile mici ale judecătorilor constituie un obstacol în angajarea în profesie a celor mai buni absolvenți ai facultăților de drept, așa cum este și eșecul autorităților locale de a asigura, în conformitate cu legea, locuințe judecătorilor. Corupția de asemenea este considerată ca avînd atribuție la salariile mici.

Alte aspecte

- **Neexecutarea aproximativ a jumătate din hotărârile judecătorești în cauze civile și de contencios administrativ** rămîne în continuare o problemă gravă. În 2002, odată cu înființarea de către Guvern a Departamentului pentru executarea deciziilor judiciare (DEDJ) pe lîngă MJ, instanțele judecătorești și-au pierdut autoritatea de a supraveghea executarea hotărârilor judecătorești. Cu toate acestea, problema respectivă este importantă pentru instanțele judecătorești, deoarece ea afectează încrederea publicului în sistemul judecătoresc și dorința cetățenilor de a apela la sistemul juridic în vederea soluționării disputelor. Mai mult, întîrzierea nejustificată a executării hotărârilor judecătorești **s-a soldat cu adoptarea de către CtEDO a unui șir de hotărîri împotriva Republicii Moldova** pentru încălcarea Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale. Problemele ce țin de executarea hotărârilor judecătorești sunt cauzate de insuficiența de

personal, volumul mare de lucru ce rezultă de aici, de finanțarea în general inadecvată și de dificultatea în a obține ajutorul poliției judecătorești în procesul de executare. **S-a menționat că executarea hotărârilor împotriva statului este deosebit de problematică.**

- ***MJ încă are autoritate asupra unor aspecte ale sistemului judecătoresc.***
De exemplu, el continuă să joace un rol important la întocmirea bugetelor instanțelor judecătorești, determină statele de personal pentru instanțe și supraveghează executarea hotărârilor judecătorești. În 2006 Parlamentul a propus crearea Departamentului de administrare judecătorească (DAJ) în cadrul CSM, care să exercite funcții administrative pentru judecătorii ordinare și curți de apel. Cu toate acestea, Președintele Republicii Moldova a refuzat să promulge legea respectivă. Ulterior, legea a fost adoptată și promulgată fără prevederile cu privire la crearea DAJ.
- ***Asociația Judecătorilor din Moldova (AJM), asociație voluntară membrii căreia constituie circa 75% din toți judecătorii, a început să devină tot mai ineficientă*** din 2002 când a fost publicată prima ediție a raportului Indicatorii Reformei în Justiție. Cotizațiile sale de membru care sunt mici și pierderea finanțării din partea donatorilor internaționali au avut ca rezultat reducerea unor activități, inclusiv publicarea revistei sale *Themis*. Intervievații au menționat că AJM a devenit destul de inactivă și că desfășoară puține activități în afară de întrunirile sale anuale și adoptarea unor declarații, puține dintre care de fapt se implementează. Drept rezultat, ***AJM poate face destul de puțin pentru a apăra drepturile și interesele judecătorilor.***

Moldova – Prezentare generală

Contextul juridic

Republica Moldova este republică parlamentară, autoritatea de stat fiind împărțită între trei ramuri separate (sau „puteri”): legislativă, executivă (alcătuită din Președinte și Guvern) și judecătorească. Deși ele sunt separate, Constituția le cere să “colaboreze în exercițiul prerogativelor ce le revin”. CONSTITUȚIA REPUBLICII MOLDOVA art. 6 (adoptată la 29.07.1994, MONITORUL OFICIAL [în continuare M.O.] Nr. 1 din 12.08.1994, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 185-XVI din 29.06.2006, M.O. Nr. 106-111/502 din 14.07.2006) [în continuare CONST.]. Potrivit Freedom House, „Moldova este unul dintre cele mai pluraliste state post-sovietice, chiar dacă uneori a oscilat între democrație neconsolidată și autoritarism neconsolidat. Orientarea spre democrație tradițională a fost mai puternică, în special în anii 1990, însă a fost considerabil restrânsă de problemele economice, lipsa unor reforme consecvente, precum și de conflictul secesionist din Transnistria”. FREEDOM HOUSE, NAȚIUNI ÎN TRANZIȚIE 2006: DEMOCRATIZAREA ÎNCEPÎND CU EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST ȘI PÎNĂ LA EURASIA 420 (2006) [în continuare NIT 2006].

Autoritatea legislativă o deține **Parlamentul** unicameral compus din 101 deputați aleși pentru un mandat de patru ani. Legislația este alcătuită din legi constituționale, organice și ordinare. Legile constituționale sunt cele de revizuire a Constituției. Revizuirea Constituției poate fi inițiată de cel puțin 200.000 de cetățeni cu drept de vot, de cel puțin o treime din deputații în Parlament, sau de Guvern. Orice propunere de modificare a Constituției trebuie prezentată Parlamentului numai împreună cu avizul Curții Constituționale adoptat cu votul a cel puțin 4 judecători ai Curții Constituționale. Ulterior, legea constituțională se adoptă cu votul a cel puțin două-treimi din deputați. Legile organice reglementează aspecte semnificative, cum ar fi organizarea și funcționarea Parlamentului, Guvernului și a instanțelor judecătorești. Ele se adoptă cu votul majorității deputaților aleși, după cel puțin două lecturi. Legile ordinare intervin în domeniile nerezervate legilor constituționale și organice, iar pentru adoptarea lor, este suficient votul majorității deputaților prezenți. În afară de adoptarea legilor, Parlamentul este responsabil de interpretarea legilor, ratificarea sau denunțarea tratatelor internaționale, aprobarea bugetului de stat, inițierea cercetărilor și audierilor, declararea referendumurilor, precum și adoptarea actelor privind amnistia. Parlamentul alege Președintele și, prin acordarea votului de încredere, aprobă lista de membri ai Guvernului și programul de activitate al acestuia, prezentat Parlamentului de către candidatul la funcția de prim-ministru desemnat de Președinte. De asemenea, Parlamentul poate să demită prim-ministrul și Guvernul prin votul de neîncredere al simplei majorități.

Președintele Republicii Moldova este șeful statului și deține împuterniciri executive deopotrivă cu Guvernul. Parlamentul alege Președintele pe un termen de patru ani,

prin vot secret. Funcția de Președinte este limitată la două mandate consecutive. Președintele Republicii Moldova poate fi demis de către Parlament cu votul a două-treimi din numărul deputaților aleși în cazul încălcării de către acesta a prevederilor Constituției. Președintele reprezintă statul în relațiile internaționale și este comandantul suprem al forțelor armate. El desemnează candidatura prim-ministrului care trebuie să obțină votul de încredere al Parlamentului pentru membrii propuși ai Guvernului și programul său de activitate. În cazul în care Parlamentul respinge două solicitări ale votului de încredere pentru formarea noului Guvern, Președintele poate dizolva Parlamentul și anunța alegeri anticipate. Președintele de asemenea poate dizolva Parlamentul și anunța alegeri anticipate și în cazul blocării procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni consecutiv. Toate legile adoptate de Parlament sunt înaintate Președintelui pentru promulgare. În cazul în care Președintele are obiecții cu privire la o lege nou-adoptată, el/ea este în drept să o trimită Parlamentului spre reexaminare în termen de două săptămâni, însă trebuie să promulge legea respectivă în cazul când Parlamentul își menține hotărârea adoptată anterior. După promulgarea unei legi de către Președinte, aceasta trebuie să fie publicată în M.O. pentru a intra în vigoare. Pe lângă promulgarea legilor adoptate de Parlament sau refuzul de a le prolunga, Președintele este împuternicit să emită decrete care de asemenea se publică în M.O.

Guvernul este alcătuit din Prim-ministru (care conduce Guvernul și coordonează activitatea membrilor acestuia), viceprim-miniștri, miniștri și alți membri stabiliți prin lege organică. Guvernul este responsabil de realizarea politicii interne și externe a statului și de exercitarea conducerii generale a administrației publice. Guvernul adoptă hotărâri, ordonanțe¹ și dispoziții pentru organizarea executării legilor. Toate hotărârile și ordonanțele, înainte de a fi publicate în M.O., se semnează de Prim-ministru și se contrasemnează de miniștrii responsabili.

În scopul **administrării publice locale**, teritoriul Republicii Moldova este organizat în sate, orașe (unele dintre care au statut de municipiu), 32 de raioane, și Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia. Administrarea locală se bazează pe principiile autonomiei locale, ale descentralizării serviciilor publice și ale consultării autorităților administrației publice locale cu cetățenii, fără însă a diminua caracterul de stat unitar. De administrarea satelor și orașelor sunt responsabile consiliile locale și primarii aleși. La nivel raional, administrarea este exercitată de consiliile raionale alese care de asemenea coordonează activitatea consiliilor sătești și orășenești din cadrul raioanelor lor.

Găgăuzii sunt un popor de origine turcă, care s-au stabilit în regiunea cunoscută ca Basarabia pe parcursul secolului al XVIII-lea. Potrivit articolului 111 al Constituției,

¹ Parlamentul poate în mod specific abilita Guvernul să emită ordonanțe în vederea realizării programului său de activitate (cu excepția domeniilor care fac obiectul legilor organice) pentru o perioadă de timp limitată, stabilită în legea de abilitare a emiterii ordonanțelor. După expirarea termenului stabilit, doar Parlamentul poate suspenda, abroga sau modifica ordonanțele.

Parlamentul a adoptat, la 23 decembrie 1994, o lege organică pentru a constitui Unitatea Teritorială Autonomă **Găgăuz-Yeri** (de asemenea cunoscută ca **Găgăuzia**) în acea parte a Moldovei unde poporul găgăuz alcătuiește majoritatea populației, o regiune de circa 1800 kilometri pătrați. Cu toate că Găgăuzia este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova, reprezentanții Găgăuziei dispun de autoritate să soluționează problemele cu caracter politic, economic și cultural din cadrul teritoriului său în interesul poporului găgăuz și în conformitate cu prevederile Constituției Republicii Moldova. Găgăuzia își are propria Adunare Populară (*Halc Topluşu*), Gubernator (*Başkan*), Comitet executiv (*Bakannik Komiteti*) și buget. Instanțele judecătorești din Găgăuzia, constând de judecătoriile Comrat, Ceadâr-Lunga și Vulcănești, precum și Curtea de Apel Comrat, fac parte din sistemul judecătoresc al Republicii Moldova. În Găgăuzia se aplică Constituția și legile Republicii Moldova, precum și actele normative ale Adunării Populare.

Deși Constituția declară că Republica Moldova este un stat unitar (art. 1(1)), al cărui teritoriu este inalienabil (art. 3(1)), și că „statul are ca fundament unitatea poporului” (art. 10(1)), Moldova nu mai exercită control asupra regiunii transnistrene, situată de-a lungul graniței sale de est, pe malul stîng al râului Nistru, de la conflictul armat din 1992. Republică autoproclamată, a cărei independență nu a fost recunoscută pînă acum de nici o țară, *Pridnestrovskaia Moldavskaia Respublika*, sau **Transnistria**, are un sistem juridic separat în care legislația moldovenească nu se aplică în practică. Cu toate acestea, Legea Republicii Moldova privind organizarea judecătorească prevede înființarea judecătoriilor Bender, Dubăsari, Grigoriopol, Rîbnița, Slobozia și Tiraspol, și a Curții de Apel Bender. A se vedea Legea privind organizarea judecătorească, Anexa Nr. 2, Legea Nr. 514-XIII din 6.07.1995, M.O. Nr. 58/641 din 19.10.1995, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 247-XVI din 21.07.2006, M.O. Nr. 174-177/796 din 10.11.2006 [în continuare LOJ]. Conform datelor din luna ianuarie 2007, autoritățile moldovenești numiseră în funcție un număr total de 13 judecători la aceste judecătorii. Deși jurisdicția lor teritorială se extinde pînă în regiunea Transnistria, toate aceste instanțe judecătorești sunt amplasate în cadrul teritoriului aflat sub controlul autorităților moldovenești. De exemplu, judecătorul Judecătoriei Grigoriopol își desfășoară activitatea la Chișinău, judecătorii Judecătoriei Dubăsari – în satul Ustia din raionul Dubăsari, care este amplasat pe teritoriul asupra căreia exercită control autoritățile Republicii Moldova, judecătorul Judecătoriei Slobozia – în incinta Judecătoriei Ștefan Vodă, iar judecătorul Judecătoriei Rîbnița activează în incinta Judecătoriei Rezina. Judecătorii Bender se află în satul Varnița din raionul Anenii Noi, iar Curtea de Apel Bender este amplasată în orașelul Căușeni. Dat fiind că echipa de evaluare nu a examinat nici o informație cu privire la cadrul juridic al regiunii Transnistria și nici nu a realizat interviuri acolo, descrierea sistemului judecătoresc al Republicii Moldova și concluziile prezentului raport nu se referă la regiunea Transnistria.

Sistemul judecătoresc este alcătuit din judecătorii ordinare, curți de apel, Curtea Supremă de Justiție [în continuare CSJ] și judecătorii specializate. Moldova are de asemenea și o Curte Constituțională care formal nu face parte din sistemul

judecătorească și se pronunță asupra chestiunilor de natură constituțională. Instanțele respective și competențele lor sunt descrise în detaliu mai jos.

Sistemul juridic al Republicii Moldova se bazează pe tradiția de drept civil. În continuare urmează ierarhia izvoarelor de drept moldovenești: (1) Constituția și legile constituționale; (2) legile organice, adoptate de Parlament pentru a reglementa unele domenii specificate în Constituție; (3) legile ordinare adoptate de Parlament; și (4) actele normative subordonate legilor, care includ hotărârile Parlamentului, decretele Președintelui și actele normative emise de Guvern.

Înainte de intrarea în vigoare a unui tratat internațional, orice prevederi ale Constituției care vin în contradicție cu acesta trebuie revizuite. CONST. art. 8(2). Tratatelor și convențiile internaționale cu privire la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte au prioritate față de legile sale naționale care vin în contradicție cu ele. *Id.* art. 4.

Deși codurile din timpurile sovietice fuseseră modificate după declararea independenței Moldovei în 1991, adoptarea în 2002 a noilor Coduri Civil și Penal și a Codurilor de Procedură Civilă și Procedură Penală în 2003 a marcat niște pași semnificativi în reformarea sistemului juridic moldovenesc.

Istoricul puterii judecătorești

În 1812, în urma războiului ruso-turc, teritoriul principatului Moldovei dintre râurile Prut și Nistru a fost incorporat în Imperiul Rus ca o provincie distinctă numită Basarabia. După Revoluția bolșevică din 1917, Basarabia și-a recăpătat independența și, în 1918, a devenit parte a României. Sistemul ei judecătorească a urmat structura și legile românești pînă în 1940, cînd Uniunea Sovietică a anexat Basarabia, aceasta eventual devenind una dintre cele cincisprezece republici ale URSS.

În perioada sovietică, sistemul judecătorească din Moldova consta din două nivele de instanțe judecătorești, alcătuite din judecătoria locală și Judecătoria Supremă a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, care era subordonată Judecătoriei Supreme a URSS. Hotărârile judecătorești puteau fi atacate doar prin recurs și căile extraordinare de atac; apelul nu era autorizat drept cale de atac. Instanțele judecătorești aveau un rol activ în investigarea cazurilor, iar în cadrul ședințelor judecătorești nu se folosea principiul contradictorialității. În cadrul URSS practic nu exista principiul separației puterilor și, în consecință, puterea judecătorească, împreună cu cea executivă și legislativă formau un singur subiect de guvernare subordonat Partidului Comunist. Un lucru uzual era „justiția prin telefon”, conform căreia conducerea de vîrf a Partidului telefona judecătorii și-i instruia ce hotărîri să adopte într-un caz sau altul.

La 27 august 1991, Moldova și-a declarat independența față de URSS, iar în iunie 1994 Parlamentul a adoptat Concepția reformei judiciare și de drept, cu dublu scop de a crea

un statut nou și un șir de funcții noi pentru instanțele judecătorești, precum și de a modifica statutul judecătorilor. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, a intrat în vigoare la 27 august 1994, înlocuind Constituția din epoca sovietică, adoptată la 15 aprilie 1978. Constituția a stabilit baza juridică pentru organizarea și funcționarea sistemului judecătoresc, cu patru nivele de instanțe judecătorești cu jurisdicție generală. Reforma judiciară planificată a fost implementată pe larg pînă în 1996, după adoptarea de către Parlament a legislației privind implementarea acesteia: LOJ (1995); Legea cu privire la statutul judecătorului (1995); Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii (1996); Legea cu privire la colegiul de calificare și atestare a judecătorilor (1996); Legea cu privire la colegiul disciplinar și la răspunderea disciplinară a judecătorilor (1996); Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (1996); Legea cu privire la instanțele judecătorești economice (1996); Legea cu privire la sistemul instanțelor judecătorești militare (1996). Prin modificarea Constituției la 21 noiembrie 2002 a fost eliminat al doilea nivel de instanțe judecătorești (tribunalele) și au fost create mai multe curți de apel, în loc de o singură Curte de Apel existentă pînă atunci.

Structura instanțelor judecătorești

Instanțele de jurisdicție generală

Republica Moldova are un sistem de instanțe cu jurisdicție generală de trei nivele, alcătuit din judecătorii ordinare, curți de apel și CSJ. La data de 31 decembrie 2006, Republica Moldova avea 511 funcții de judecător autorizate în instanțele judecătorești de jurisdicție generală (inclusiv 44 funcții de judecător de instrucție în judecătoriile ordinare și 7 judecători asistenți la CSJ), 430 judecători fiind numiți în funcție.

Judecătoriile ordinare² examinează și judecă toate cauzele în primă instanță – în materie civilă, penală și administrativă – care nu sunt atribuite prin lege altei instanțe (de ex. Judecătoriei economice de circumscripție). În funcție de chestiunile implicate, cauzele sunt judecate de un judecător sau de un complet din 3 judecători. De exemplu, cauzele penale extrem de complexe, cele de importanță socială majoră sau cele ce implică comiterea unor infracțiuni deosebit de grave și excepțional de grave sunt judecate de un complet din 3 judecători. De la intrarea în vigoare în iunie 2003 a Codului de Procedură Penală, aproape fiecare judecătorie ordinară are cîte un judecător de instrucție. Judecătorul de instrucție este responsabil de procedura prejudiciară în cauzele penale, cum ar fi, de exemplu, autorizarea efectuării percheziției sau interceptării, controlul judecătoresc în cursul urmăririi penale (inclusiv examinarea petițiilor de la cetățeni împotriva acțiunilor sau inacțiunilor organelor de urmărire penală) sau luarea deciziilor cu privire la arestarea preventivă și arestarea la domiciliu. LOJ prevede înființarea a 46 de judecătorii ordinare, din care 5 în Chișinău și 41 de judecătorii ale căror circumscripții includ multiple sate și orașe din tot restul țării. A se vedea Anexa Nr. 2. Fiecare judecătorie are cîte un președinte

² Înainte de reorganizarea din 2002 a instanțelor de judecată, aceste instanțe erau denumite judecătorii de sector sau municipale. În prezent, ele sunt simplu identificate ca judecătorii. Însă, pentru a evita formulările ambigue în acest raport, pe parcursul textului vom folosi expresia "judecătorii ordinare."

și un vicepreședinte. Judecătoriile ordinare dețin 353 din funcțiile de judecător autorizate (inclusiv 44 funcții de judecător de instrucție) sau circa două-treimi din numărul total de astfel de funcții în țară. Judecătoriile ordinare au de la 2 judecători (în Vulcănești) pînă la 17 judecători (în patru din judecătoriile din Chișinău).

Cele cinci **curți de apel** au competență să judece apelurile și recursurile împotriva hotărîrilor judecătoriilor ordinare. În cazul apelului, instanța reexaminează atît aplicarea legii faptelor, cît și înseși faptele, și poate chiar accepta probe suplimentare. În cazul recursului, instanța se limitează la examinarea aplicării legii faptelor după cum a constatat instanța inferioară. Atît apelurile, cît și recursurile sunt judecate de complete alcătuite din 3 judecători. Curțile de apel au de asemenea competență să judece cauze în primă instanță (de ex., cauze ce implică drepturile autorilor sau inventatorilor și anumite infracțiuni grave, deosebit de grave și excepțional de grave cum ar fi cele ce țin de trădare, spionaj, acte de terorism și genocid). Fiecare curte de apel are cîte un președinte și un vicepreședinte. Între alte lucruri, președintele îi organizează pe judecătorii de la instanța sa în mai multe colegii în dependență de categoriile de cauze examinate, sau într-un singur colegiu mixt. Curțile de apel sunt situate în Chișinău, Bălți, Bender, Cahul și Comrat. Fiecare curte de apel examinează cauzele de la judecătoriile ordinare aflate în circumscripția sa, în modul stabilit în Anexa Nr. 3 la LOJ. Pentru curțile de apel sunt autorizate 77 de unități de judecător.

LOJ descrie **CSJ** ca fiind „instanța judecătorească supremă, care asigură aplicarea corectă și unitară a legilor de către toate instanțele judecătorești”. Art. 43(1). Amplasată în Chișinău, ea funcționează ca instanță supremă de recurs, judecînd recursurile împotriva hotărîrilor curților de apel și cererile de revizuire împotriva hotărîrilor judecătorești contestate pe cale extraordinară de atac. Calea extraordinară de atac presupune redeschiderea procedurilor după descoperirea unor fapte sau împrejurări noi și esențiale. De asemenea, CSJ are competență să judece în primă instanță infracțiunile imputate Președintelui Republicii Moldova. Cu toate acestea, ea nu este împuternicită să decidă în chestiuni ce țin de constituționalitatea legilor și trebuie să le defere Curții Constituționale. La CSJ cauzele sunt examinate de un complet din trei judecători (sau cinci judecători pentru recursurile împotriva hotărîrilor CSJ adoptate în primă instanță) în cadrul Colegiului Civil și de Contencios Administrativ,³ Colegiului Penal sau Colegiului Economic, sau în Plen, în componența tuturor judecătorilor. Plenul CSJ poate adopta hotărîri generale cu caracter explicativ atît cu privire la legile materiale, cît și la cele procedurale în afara contextului unei cauze anumite, în vederea instruirii instanțelor judecătorești inferioare în ceea ce privește interpretarea și aplicarea corespunzătoare a legilor. Aceste hotărîri explicative însă nu sunt obligatorii și nu constituie precedente în modul în care acest concept este înțeles în sistemele juridice de drept comun. CSJ este compusă din președinte, trei vicepreședinți și 45 de judecători, precum și din 7 judecători asistenți. Fiecare vicepreședinte este concomitent și președinte al unui dintre cele trei colegii ale Curții.

³ Acest colegiu examinează cauze în materie administrativă împotriva organelor de stat (contencios administrativ) și nu infracțiuni minore (contravenții administrative).

Judecătorii specializate

Conform prevederii constituționale care permite crearea judecătorilor specializate pentru examinarea anumitor categorii de cauze (*a se vedea* art. 115(2)), Parlamentul a înființat instanțe judecătorești economice și instanțe judecătorești militare. Aceste instanțe sunt reglementate de Legea cu privire la instanțele judecătorești economice și, respectiv, Legea cu privire la sistemul instanțelor judecătorești militare, și de asemenea se subordonează în linii generale prevederilor LOJ, Legii cu privire la statutul judecătorului (Legea Nr. 544-XIII din 20.07.1995, M.O. Nr. 59-60/664 din 26.10.1995, *ultimele modificări* prin Legea Nr. 247-XVI din 21.07.2006, M.O. Nr. 174-177/796 din 10.11.2006) [în continuare LSJ].

Instanțele judecătorești economice au jurisdicție asupra cauzelor economice, adică a litigiilor ce implică drepturile și interesele legitime ale persoanelor fizice și juridice în activitatea de întreprinzător și a altor relații cu caracter economic. Deși Parlamentul ar putea înființa mai multe judecătoriai economice de primă instanță, pînă în prezent a înființat doar una, Judecătoria economică de circumscripție, amplasată în Chișinău⁴. Ea este compusă din președinte, vicepreședinte și 10 judecători. Curtea de Apel Economică, la fel situată în Chișinău, judecă apelurile împotriva hotărîrilor pronunțate de Judecătoria economică de circumscripție. De asemenea, ea judecă în primă instanță cauzele prevăzute de lege (de ex., ce țin de insolvabilitate). Curtea de Apel Economică este compusă din președinte, vicepreședinte și 8 judecători. Colegiul Economic al CSJ soluționează recursurile împotriva hotărîrilor adoptate de Curtea de Apel Economică.

Judecătoria militară are jurisdicție asupra cauzelor penale în care este implicat personalul militar și asupra cauzelor civile inițiate ca rezultat al prejudiciilor cauzate de militari în orice loc pe teritoriul Republicii Moldova. Cu toate că Legea cu privire la sistemul instanțelor judecătorești militare ia în considerare înființarea mai multor judecătoriai militare de primă instanță, Parlamentul nu a constituit pînă în prezent alte instanțe de acest fel. *A se vedea* LEGEA CU PRIVIRE LA SISTEMUL INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI MILITARE art. 9(3), Legea Nr. 836-XIII din 17.05.1996, M.O. Nr. 51/482 din 1.08.1996, *ultimele modificări* prin Legea Nr. 262-XV din 15.07.2004, M.O. Nr. 132-137/708 din 6.08.2004 [în continuare LJM]. Judecătoria Militară, care activează în municipiul Chișinău, este compusă din președinte și doi judecători. Cauzele sunt judecate fie de un singur judecător, fie de un complet din trei judecători. Colegiile Curții de Apel și ale CSJ, în complete din 3 judecători, judecă apelurile și recursurile împotriva hotărîrilor Judecătoriei militare.

⁴ Odată cu adoptarea în 1996 a Legii cu privire la instanțele judecătorești economice, Guvernul trebuia să ia în considerare posibilitatea constituirii judecătorilor economice de circumscripție Bender, Bălți, Cahul și Comrat. Legea cu privire la Instanțele Judecătorești Economice art. 41, Legea Nr. 970 din 24.07.1996, M.O. Nr. 77/742 din 28.11.1996, ultimele modificări prin Legea Nr. 191-XV din 08.05.2003, M.O. Nr. 97-98/432 din 31.05.2003 [în continuare LJE].

Curtea Constituțională

Curtea Constituțională este oficial în afara ramurii judecătorești și este independentă de orice altă autoritate publică. Avându-și sediul la Chișinău, Curtea exercită controlul constituționalității legilor și este unica autoritate cu jurisdicție constituțională în Republica Moldova. Curtea are următoarele atribuții, unele dintre ele având implicații politice importante: (1) exercitarea controlului constituționalității legilor și hotărârilor Parlamentului, decretelor Președintelui, hotărârilor și dispozițiilor Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte; (2) interpretarea Constituției; (3) pronunțarea asupra inițiativelor de revizuire a Constituției; (4) confirmarea rezultatelor referendumurilor republicane; (5) confirmarea rezultatelor alegerilor parlamentare și prezidențiale; (6) constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului, demiterea Președintelui Republicii Moldova, sau a unui membru al Parlamentului, interimatul funcției de Președinte, sau imposibilitatea Președintelui Republicii Moldova de a-și exercita atribuțiile mai mult de 60 de zile; (7) rezolvarea excepțiilor de neconstituționalitate a actelor juridice, sesizate de CSJ și (8) luarea hotărârilor în chestiuni care au ca obiect constituționalitatea unui partid. Curtea Constituțională se compune din 6 judecători, fiecare fiind numit pentru un mandat de 6 ani, precum și din 6 judecători – asistenți numiți pentru un termen nelimitat. Curtea exercită jurisdicția în ședințe plene la care trebuie să fie prezent un cvorum de cel puțin 4 judecători. Actele normative devin nule din momentul declarării lor ca fiind neconstituționale de către Curtea Constituțională. Hotărârile, deciziile și avizele Curții sunt definitive și nu pot fi supuse nici unei căi de atac. Ele intră în vigoare la data adoptării sau, la decizia Curții, la data publicării lor în M.O. sau la data indicată în ele.

Administrarea judecătorească

Administrarea judecătorească în general ține de responsabilitatea Consiliului Superior al Magistraturii [în continuare CSM], deși Ministerul Justiției [în continuare MJ] deține careva competențe administrative. Scopul său este de a asigura funcționarea adecvată a sistemului judecătorec și de a-i garanta independența. CSM este un organ independent, constituit din 12 membri. Șapte dintre ei sunt aleși din rândul judecătorilor de Adunarea Generală a Judecătorilor din Republica Moldova prin vot secret, doi membri se aleg de Parlament din rândul profesorilor titulari (unul propus de majoritatea parlamentară și unul propus de opoziție), iar trei sunt membri de drept (Președintele CSJ, Ministrul Justiției și Procurorul General). Astfel, cel puțin două-treimi din membrii CSM sunt judecători. Durata mandatului de membru al CSM, cu excepția membrilor de drept, este de patru ani.

De competența CSM ține: (1) recomandarea numirii, promovării, transferării sau eliberării din funcție a judecătorilor judecătorilor ordinare, curților de apel, CSJ, judecătorilor economice și a Judecătoriei militare, precum și a președinților și vicepreședinților instanțelor judecătorești respective; (2) examinarea petițiilor împotriva judecătorilor și aplicarea sancțiunilor disciplinare în privința lor; (3) validarea hotărârilor

emise de Colegiul de calificare și de Colegiul disciplinar și examinarea contestațiilor împotriva hotărârilor respective; (4) desemnarea judecătorilor în cadrul Consiliului Institutului Național al Justiției [în continuare INJ] și aprobarea strategiei privind formarea inițială și continuă a judecătorilor; (5) examinarea și propunerea proiectului bugetelor instanțelor judecătorești; (6) transferarea temporară a judecătorilor la alte instanțe de același nivel; și (7) prezentarea rapoartelor anuale Parlamentului și Președintelui Republicii Moldova asupra modului de organizare și funcționare a sistemului judecătoresc.

Condiții pentru exercitarea funcției

Calificări

Toți candidații pentru funcția de judecător trebuie să întrunească următoarele cerințe generale: să fie cetățeni ai Republicii Moldova, cu domiciliu permanent pe teritoriul ei; să fie licențiați în drept; să cunoască limba de stat; să aibă capacitate de exercițiu; să fie apți din punct de vedere medical pentru exercitarea funcției de judecător; să nu aibă antecedente penale; și să se bucure de reputație bună. În afară de aceasta, judecătorii anumitor instanțe trebuie să întrunească niște condiții specifice. De exemplu, pentru a fi eligibil pentru numire în funcție, judecătorul unei judecătorești ordinare trebuie să aibă o vechime în specialitate juridică de cel puțin 5 ani, să fi atins vârsta de 30 de ani și să fi susținut cu succes examenul de capacitate. Un judecător de instrucție trebuie să aibă vechime în specialitatea juridică de cel puțin 5 ani în calitate de procuror sau de anchetator penal, ori de cel puțin de 3 ani în calitate de judecător. Judecătorii curților de apel trebuie să aibă o vechime în muncă în funcția de judecător de cel puțin 6 ani, iar judecătorii CSJ – o vechime de cel puțin 10 ani în funcția de judecător. Judecătorii asistenți ai CSJ trebuie să aibă o vechime în magistratură de cel puțin 7 ani. Judecătorii militari trebuie să aibă calitatea de ofițer activ sau să li se atribuie grade militare înainte de numirea în funcție.

Judecătorii Curții Constituționale trebuie să fie cetățeni ai Republicii Moldova și să aibă pregătire juridică superioară, competență profesională înaltă și o vechime de cel puțin 15 ani în activitatea juridică, în învățământul juridic superior sau în activitatea științifică.

Numirea în funcție și durata mandatului

Judecătorii judecătoreștilor ordinare, ai curților de apel, instanțelor judecătorești economice și ai Judecătorei militare se numesc în funcție de către Președintele Republicii Moldova, la propunerea CSM. Judecătorii judecătoreștilor ordinare sunt inițial numiți în funcție pe un termen de 5 ani și, după expirarea acestui termen, ei pot fi numiți în funcție pînă la atingerea vârstei obligatorii de pensionare de 65 de ani, ceea ce este aplicabil în cazul judecătorilor tuturor celorlalte instanțe de judecată. Președintele Republicii Moldova de asemenea numește în funcție președinții și vicepreședinții instanțelor judecătorești respective pe un termen de 4 ani, la propunerea CSM.

Președintele, vicepreședinții (care exercită și funcția de președinți ai colegiilor), vicepreședinții colegiilor și alți judecători ai CSJ sînt numiți în funcție de Parlament, de asemenea la propunerea CSM, însă judecătorii asistenți ai instanței sunt numiți în funcție de Președintele Republicii Moldova.

Conform Constituției, Parlamentul, Guvernul și CSM numesc fiecare cîte doi judecători ai Curții Constituționale. Judecătorii respectivi sunt numiți pentru un mandat de 6 ani, pe durata căruia ei sunt „inamovibili, independenți și se supun numai Constituției”. CONST. art. 137. Ei pot deține această funcție pe durata a două mandate. Judecătorii Curții Constituționale aleg președintele Curții. Limita de vîrsta pentru numire în funcție de judecător al Curții Constituționale este de 70 de ani.

Perfecționare

În ianuarie 2007, nu exista nici o cerință cu privire la formarea postuniversitară a candidaților la funcția de judecător înainte de numirea lor inițială în funcție. Însă în 2006, Parlamentul a adoptat o lege cu privire la constituirea INJ, care va fi responsabil de formarea inițială a candidaților la funcția de judecător, procuror, grefier⁵ și executor judecătoresc. Prima promoție se așteaptă să-și înceapă studiile în septembrie 2007 și să absolvească cursurile în martie 2009. Admiterea la cursurile de formare inițială de 18 luni pentru candidații la funcția de judecător se va face pe bază de concurs, și studenții vor beneficia de o bursă lunară în mărime de 50% din salariul de funcție de judecător al unei judecătoria ordinare. Programul de studiu va include atît cursuri teoretice, cît și practice, inclusiv stagii de practică. INJ va evalua periodic nivelul de pregătire teoretică și practică al studenților și, la finalizarea cursurilor, aceștia vor trebui să susțină examene de absolvire. După ce prima promoție își va încheia studiile, absolvirea INJ va deveni o cerință generală pentru numirea în funcția de judecător, iar absolvenții vor participa la concursul pentru suplinirea funcțiilor de judecător în baza mediei generale obținute la momentul absolvirii INJ. Cu toate acestea, în decursul a trei ani, pînă la 20% din funcțiile de judecător pot fi suplinite de candidați cu 5 ani de vechime în specialitatea juridică care au susținut examenul de capacitate, chiar dacă nu au absolvit cursurile INJ.

În prezent judecătorii nu sunt obligați să frecventeze un anumit număr de ore de formare juridică continuă [în continuare FJC], ci doar să-și perfecționeze cunoștințele profesionale. În 1996, Guvernul a constituit Centrul pentru Pregătirea și Perfecționarea Cadrelor Justiției [în continuare CPCJ], subordonat MJ, pentru a oferi cursuri de FJC judecătorilor și altor persoane în funcții juridice. INJ va prelua funcția CPCJ de oferire a cursurilor de FJC judecătorilor. Începînd cu 1 ianuarie 2008, judecătorii vor fi obligați să frecventeze cel puțin 40 de ore de FJC anual.

⁵ Grefierii întocmesc procesele-verbale ale ședințelor de judecată, inclusiv sumarele mărturiilor depuse de martori (a se vedea Factorul 25 mai jos).

Notă privind evoluțiile legislative ulterioare

La 21 iulie 2006 Parlamentul a adoptat Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative. Legea Nr. 247-XVI din 21.07.2006, M.O. Nr. 174-177/796 din 10.11.2006 [în continuare MODIFICĂRILE DIN 2006]. Președintele Republicii Moldova a refuzat să promulge legea și a înapoiat-o Parlamentului, împreună cu obiecțiile sale generale. După ce Parlamentul a revizuit legea, luând în considerare obiecțiile Președintelui, acesta a promulgat-o și ea a intrat în vigoare la 10 noiembrie 2006. Deși titlul său este dezarmant de modest, legea modifică cele mai semnificative legi ce țin de sistemul judecătoresc din Moldova: LOJ, LSJ, Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii; Legea cu privire la colegiul de calificare și atestarea judecătorilor și Legea cu privire la colegiul disciplinar și la răspunderea disciplinară a judecătorilor. Cu toate că discuțiile de jure din prezentul raport includ modificările efectuate de legea respectivă în cadrul juridic ce reglementează sistemul judecătoresc, descrierile de facto (care se bazează pe interviurile realizate în septembrie 2006, înainte de adoptarea legii) nu reflectă impactul implementării modificărilor respective.

Analiza IRJ pentru Moldova 2007

În timp ce corelările incluse în această evaluare pot fi utile pentru a explica sensul relativ al anumitor chestiuni curente, Inițiativa pentru Supremația Legii consideră că aceste corelări de factori și concluziile raportului IRJ 2007 vor fi de cea mai înaltă utilitate dacă vor fi analizate și comparate cu raportul IRJ din 2002. Inițiativa pentru Supremația Legii consideră că semnificația relativă a unor corelări constituie subiect al unor studii ulterioare. Cu privire la aceasta, Inițiativa pentru Supremația Legii este deschisă spre comentarii și informații ce ar permite acesteia să elaboreze răspunsuri mai bune sau mai detaliate pentru evaluările IRJ ulterioare. Inițiativa pentru Supremația Legii consideră procesul evaluării IRJ ca fiind parte a efortului de monitorizare și evaluare a eforturilor în domeniul reformei judecătorești.

Tabel de corelări de factori

Factorul Indicatorilor Reformei în Justiție		Corelare 2002	Corelare 2007	Tendința
I. Calitate, educație și diversitate				
Factorul 1	Calificarea și pregătirea judecătorilor	Neutru	Neutru	↔
Factorul 2	Proceduri de selecție/numire	Neutru	Neutru	↔
Factorul 3	Pregătirea continuă a judecătorilor	Neutru	Neutru	↔
Factorul 4	Reprezentarea minorităților și a genurilor	Pozitiv	Pozitiv	↔
II. Competențe judecătorești				
Factorul 5	Controlul judiciar al legislației	Neutru	Neutru	↔
Factorul 6	Supravegherea judecătorească a activității organelor administrative	Neutru	Neutru	↔
Factorul 7	Jurisdicția instanțelor judecătorești asupra cauzelor de încălcare a drepturilor și libertăților civile ale persoanelor	Pozitiv	Pozitiv	↔
Factorul 8	Sistemul căilor de atac	Pozitiv	Neutru	↓
Factorul 9	Audierea părților/citare/punere în executare	Negativ	Negativ	↔
III. Resurse financiare				
Factorul 10	Influența asupra bugetului justiției	Negativ	Neutru	↑
Factorul 11	Salariizarea adecvată a judecătorilor	Negativ	Negativ	↔
Factorul 12	Cădirile instanțelor de judecată	Negativ	Negativ	↔
Factorul 13	Protecția judecătorilor	Negativ	Negativ	↔
IV. Garanții structurale				
Factorul 14	Garantarea perioadei de încadrare în funcție	Neutru	Neutru	↔
Factorul 15	Criterii obiective de promovare în cadrul justiției	Negativ	Neutru	↑
Factorul 16	Imunitatea judecătorului pentru acțiunile sale în calitate oficială	Pozitiv	Neutru	↓
Factorul 17	Eliberarea din funcție a judecătorilor și sancțiunile disciplinare	Pozitiv	Neutru	↓
Factorul 18	Repartizarea dosarelor	Negativ	Neutru	↑
Factorul 19	Asociații ale judecătorilor	Neutru	Negativ	↓
V. Responsabilitate și transparență				
Factorul 20	Hotărârile judecătorești și influențele externe	Negativ	Negativ	↔
Factorul 21	Codul deontologic	Neutru	Neutru	↔
Factorul 22	Proceduri de plingere împotriva conduitei judecătorești	Pozitiv	Neutru	↓
Factorul 23	Accesul publicului și al presei la ședințele de judecată	Neutru	Neutru	↔
Factorul 24	Publicarea hotărârilor judecătorești	Negativ	Negativ	↔
Factorul 25	Păstrarea informațiilor din timpul procesului	Negativ	Negativ	↔
VI. Eficiență				
Factorul 26	Personalul auxiliar al instanțelor	Negativ	Negativ	↔
Factorul 27	Posturi în justiție	Negativ	Negativ	↔
Factorul 28	Sisteme de gestiune și Urmărire a circuitului dosarelor	Negativ	Negativ	↔
Factorul 29	Dotări cu aparatură informatică și de birou	Negativ	Negativ	↔
Factorul 30	Distribuția și indexarea legislației curente	Negativ	Neutru	↑

I. Calitate, educație și diversitate

Factorul 1: Calificarea și pregătirea judecătorilor

Judecătorii sunt absolvenți ai unei facultăți de drept și au experiență practică în instanță sau, înainte de a intra în funcție, trebuie să urmeze (gratuit) cursuri de pregătire în domeniile de bază ale dreptului material și procedural, despre rolul judecătorului în societate și diversitatea culturală.

Concluzie

Corelație: Neutru

Tendința: ↔

Judecătorii trebuie să fie absolvenți ai unei facultăți de drept și, cu excepția judecătorilor judecătoriilor ordinare și ai Curții Constituționale, trebuie să aibă experiență în funcția de judecător. Judecătorii judecătoriilor ordinare și ai Curții Constituționale trebuie să aibă vechime în specialitate juridică, dar nu neapărat în funcția de judecător. Conform cerințelor actuale, nu este obligatorie urmarea anumitor cursuri de instruire, însă, începând cu data absolvirii primei promoții a INJ în martie 2009, majoritatea judecătorilor judecătoriilor ordinare nou-numiți trebuie să fie absolvenți ai INJ.

Analiză/Date generale:

În prezent, toți candidații la funcția de judecător în orice instanță de judecată, cu excepția Curții Constituționale, trebuie să întrunească următoarele cerințe generale:

- să fie cetățean al Republicii Moldova, domiciliat permanent pe teritoriul ei;
- să fie licențiat în drept;
- să cunoască limba de stat;⁶
- să aibă capacitate de exercițiu;
- să fie apt din punct de vedere medical pentru exercitarea funcției de judecător, conform certificatului medical de sănătate;
- să nu aibă antecedente penale; și
- să se bucure de „o bună reputație”.

LSJ art. 6(1)

⁶ Constituția identifică limba moldovenească, pe baza grafiei latine, drept limbă de stat. Art. 13(1). Vreo 5 ani înainte de adoptarea Constituției, legea care decretase limba moldovenească ca limbă de stat recunoscuse identitatea lingvistică esențială dintre limba moldovenească și limba română. A se vedea Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, Legea Nr. 3465-XI din 01.09.1989, Veștile Sovietului Suprem al R.S.S.M. Nr. 9/217 (1989).

Candidaților la funcția de judecător în anumite instanțe judecătorești li se impun cerințe adiționale. De exemplu, judecătorul unei judecătories ordinare trebuie să aibă cel puțin 30 de ani, vechime în specialitate juridică de cel puțin 5 ani⁷ și să fi susținut cu succes examenul de capacitate (a se vedea Factorul 2 mai jos). *Id.* art. 6(2). Însă nu este necesar ca vechimea în specialitate juridică să includă activitate în instanța de judecată. *A se vedea id.* art. 7(1), (3). Candidații la funcția de judecător în Judecătoria economică de circumscripție trebuie să întrunească aceleași cerințe ca și candidații la funcția de judecător în judecătoriele ordinare. *A se vedea* LJE art. 21. Judecătorul de instrucție, care este judecătorul unei judecătories ordinare responsabil de procedura prejudiciară în cauzele penale, trebuie să aibă o vechime în funcție de procuror sau ofițer de urmărire penală de cel puțin 5 ani, ori de judecător de cel puțin 3 ani. LSJ art. 7(2). Judecătories curților de apel trebuie să aibă o vechime în muncă în funcția de judecător de cel puțin 6 ani, iar judecătories CSJ - de cel puțin 10 ani. *Id.* art. 6(3); CONST. art. 116(4); LEGEA CU PRIVIRE LA CURTEA SUPREMĂ DE JUSTIȚIE art. 11, Legea Nr. 789-XIII din 26.03.1996, M.O. Nr. 32-33/323 din 30.05.1996, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 174-XVI din 22.07.2005, M.O. Nr. 107-109/533 din 12.08.2005 [în continuare LCSJ]. Judecătories asistenți ai CSJ (a se vedea Factorul 26 mai jos) trebuie să aibă o vechime în magistratură de cel puțin 7 ani. LCSJ art. 19. Judecătories militare trebuie să fie ofițeri militari activi sau să li se atribuie grade militare înainte de numirea în funcție. LJM art. 19, 22(1).

Obținerea unei licențe în drept presupune completarea a 4 sau 5 ani de studii juridice universitare, în funcție de faptul dacă studentul a urmat 12 sau, respectiv, 11 ani de studii generale înainte de înmatriculare la facultatea de drept. Mulți intervievați au fost de părerea că învățămîntul juridic din Moldova oferă în general pregătire inadecvată pentru numirea în funcția de judecător. Înainte de independență, în 1991, exista doar o singură facultate de drept, la Universitatea de Stat din Moldova [în continuare USM]. După declararea independenței, numărul facultăților de drept a crescut considerabil pentru a satisface cererea sporită de studii juridice. La mijlocul și spre sfârșitul anilor 90 existau vreo 40 facultăți de drept. De atunci, numărul lor s-a redus pînă la 14, conform datelor Ministerului Educației (<http://www.edu.gov.md/?lng=ro&MenuItem=3&SubMenu0=8>), însă chiar și acest număr este prea mare, potrivit intervievaților. Numărul profesorilor calificați rămîne a fi prea mic pentru atît de multe facultăți de drept. Printre alte neajunsuri ale învățămîntului juridic menționate de către intervievații se includ punerea accentului pe memorizarea mecanică a informației, instruirea practică insuficientă, lipsa transparenței în procesul de examinare, corupția, atît directă (vînzarea și cumpărarea notelor), cît și indirectă (reticența de a pune note negative studenților pentru a nu pierde procentul din salariu ce revine din taxele de studii achitate conform contractelor). *A se vedea de asemenea* ABA/CEELI, INDICATORII REFORMEI ÎN PROFESIA JURIDICĂ PENTRU MOLDOVA 14-15 (2004) [în continuare IRPJ MOLDOVA]. Mai mult, numeroși studenți își fac studiile juridice prin

⁷ Pînă în 2003, candidații cu mai puțin de 5, dar mai mult de 3 ani de vechime în specialitate juridică de asemenea erau eligibili pentru a fi numiți în funcția de judecător, efectuîndu-și stagiul într-o judecătories pentru o perioadă de la 6 luni la un an. ABA/CEELI, Indicatorii Reformei în Justiție pentru Moldova 6-7 (2002) [în continuare IRJ pentru Moldova 2002].

corespondență, adică ei frecventează doar un număr limitat de ore de curs, după care studiază de sinestătător și apoi se prezintă la facultatea de drept pentru a susține examenele la sfârșitul fiecărui semestru. Deși numărul studenților admiși la USM în septembrie 2006 a fost limitat la 500 studenți (în descreștere de la 1000 în 2005), persoanele intervievate s-au arătat în general sceptice privitor la faptul că această schimbare va avea vreun efect imediat asupra calității învățămîntului juridic. Cu toate acestea, intervievații au relatat că, în pofida deficiențelor învățămîntului juridic din Moldova despre care se vorbește, totuși cei mai buni absolvenți sunt bine-pregătiți, însă ei, cu regret, rar urmează o carieră de judecător.

Potrivit unor intervievați, aceste deficiențe ale învățămîntului juridic se soldează cu faptul că judecătorii nou-numiți adesea nu au cunoștințe adecvate despre legea aplicabilă și nu sunt capabili de a o aplica faptelor. Uneori ei scriu hotărîri neargumentate sau inconsecvente. Un interviuat a remarcat că există deosebiri enorme între cunoștințele judecătorilor și că, din 2002, anul elaborării precedentului IRJ, distanța dintre extreme s-a mărit.

În 2006, Parlamentul a adoptat o lege cu privire la constituirea la Chișinău a INJ. LEGEA PRIVIND INSTITUTUL NAȚIONAL AL JUSTIȚIEI, Legea Nr. 152-XVI din 08.06.2006, M.O. Nr. 102-105/484 din 07.07.2006 [în continuare LINJ]. INJ va fi responsabil de atît de formarea inițială a candidaților la funcția de judecător, procuror, grefier și executor judecătoresc, cît și de formarea continuă a acestor profesioniști care deja își desfășoară activitatea.

Odată cu absolvirea primei promoții a INJ în martie 2009, unele dintre cerințele actuale privind numirea în funcție a judecătorilor în cadrul judecătoriilor ordinare, Judecătoriei economice de circumscripție, și a Judecătoriei militare se vor modifica în trei privințe.

În primul rînd, în prezent nu există nici o cerință cu privire la pregătirea postuniversitară a judecătorilor înainte de numirea lor inițială în funcție – după cum un judecător nou-numit a descris situația curentă: „M-au aruncat în ocean, iar eu nu puteam să înot.” După absolvirea primei promoții a INJ, absolvirea INJ va deveni o cerință pentru numirea în funcție a majorității judecătorilor judecătoriilor ordinare; cu toate acestea, timp de trei ani, pînă la 20% din funcțiile de judecător pot fi suplinite de candidați cu 5 ani de vechime în specialitate juridică, care nu au absolvit INJ, însă au susținut examenul de capacitate (a se vedea Factorul 2 mai jos). LSJ art. 6(2); MODIFICĂRILE DIN 2006, art. II(6), VI(3).

Oricare persoană care întrunește condițiile prevăzute de lege pentru ocuparea funcției de judecător sau de procuror are dreptul să participe la concursul de admitere pentru cursurile de formare inițială cu o durată de 18 luni oferite de către INJ. LINJ art. 13(2). Studenții vor beneficia de o bursă lunară în mărime de 50% din salariul de funcție de judecător al unei judecătorii ordinare. *Id.* art. 14(1), 14(4), 15. Programul de studiu va include atît cursuri teoretice, cît și practice, inclusiv stagii de practică în

cadrul instanțelor judecătorești, procuraturilor, organelor de urmărire penală și al birourilor de avocați. *Id.* art. 14(1), 15. INJ va evalua periodic nivelul de pregătire teoretică și practică al studenților și, la finalizarea cursurilor, aceștia trebuie să susțină examene de absolvire la disciplinele stabilite de Consiliul INJ în coordonare cu CSM (sau Procuratura Generală, în cazul studenților care sunt instruiți pentru funcția de procuror). *Id.* art. 17.

Responsabilitatea de conducere a INJ o poartă Consiliul, alcătuit din 13 membri, 7 dintre care sunt desemnați de CSM din rîndul judecătorilor. *Id.* art. 6. Între alte lucruri, Consiliul va determina numărul de locuri scoase la concursul de admitere pentru formarea inițială în fiecare an, „ținînd cont de necesitățile reale și mijloacele disponibile”; va organiza concursul de admitere; va aproba planul de formare inițială și continuă; va numi personalul didactic; va numi și elibera din funcție directorul executiv și directorul executiv adjunct al INJ; și va prezenta proiectul bugetului INJ Ministerului Finanțelor [în continuare MF]. *Id.* art. 7.

Cu toate că multe detalii în privința INJ rămîn a fi determinate, la momentul petrecerii interviurilor pentru acest raport, Consiliul anticipa să admită 30-40 de studenți anual, potrivit afirmațiilor unui interviuat. Totuși, încă nu era clar cîți dintre aceștia vor urma cursurile pentru candidații la funcția de judecător și cîți vor urma cursurile pentru candidații la funcția de procuror. Vor fi trei membri ai personalului didactic angajați permanent (fiecare dintre ei va conduce departamentele de drept penal, drept civil și, respectiv, dreptul administrativ). Restul personalului didactic va fi angajat cu normă incompletă.

În general, intervievații au exprimat entuziasm în privința INJ sau, cel puțin, au fost plini de speranță că acesta va îmbunătăți nivelul de cunoștințe al persoanelor numite în funcția de judecător. Unul dintre ei a afirmat contemplativ că în privința INJ sunt mai multe întrebări decît răspunsuri. Unii intervievați și-au exprimat îngrijorarea în privința faptului dacă statul va finanța INJ în mod adecvat pe termen lung. Un alt interviuat a remarcat că Institutul ar putea servi drept catalizator pentru multe lucruri bune și a mai adăugat că multe vor depinde de directorul executiv. La momentul realizării interviurilor pentru IRJ, în septembrie 2006, INJ avea deja un Consiliu, însă nu dispunea de sediu, director executiv sau alt personal. De atunci, INJ a primit sediu, a fost desemnat directorul său executiv, precum și au fost determinate nivelele de salarizare a angajaților săi.

În al doilea rînd, va fi eliminată cerința cu privire la vîrsta minimă pentru numirea în funcția de judecător. Această modificare este cea mai recentă dintre șirul de modificări efectuate în ultimii ani privind vîrsta minimă a candidaților la funcția de judecător. În 2001, Parlamentul a ridicat pragul minim de vîrstă pentru judecătorii judecătorilor ordinare de la 25 la 30 ani, modificare salutată de persoanele interviuate pentru IRJ în 2002, deoarece acestea erau de părerea că candidaților de 25 de ani le lipsește experiența de viață necesară pentru exercitarea eficientă a funcției de judecător. IRJ

PENTRU MOLDOVA 2002 la 7-8. Cu toate acestea, multe dintre persoanele intervievate pentru prezentul IRJ și-au exprimat îngrijorarea referitor la cerința actuală cu privire la vârsta minimă. La vârsta de 30 de ani, au susținut ele, cei mai buni absolvenți au deja cariere de succes și nu doresc să renunțe la ele pentru a deveni judecători, în special dat fiind nivelul de salarizare a judecătorilor (a se vedea Factorul 11 mai jos) și nesiguranța ce apare în rezultatul numirii inițiale în funcție pe un termen de 5 ani (a se vedea Factorul 14 mai jos). Această afirmație a fost confirmată în cadrul interviuării în grup a 6 juriști, care, la întrebarea dacă vor să devină judecători, toți au răspuns negativ. Mulți dintre cei intervievați de asemenea au susținut că absolvenții INJ trebuie să fie eligibili pentru numire în funcție la vârsta de 25 ani. Alții, însă, au fost de părerea că preferabil ar fi de menținut vârsta de 30 ani ca vârstă minimă pentru numirea în funcție. După finalizarea interviurilor pentru IRJ, Parlamentul a modificat LSJ și a exclus cerința cu privire la vârsta minimă, modificare ce urmează a fi pusă în aplicare odată cu absolvirea primei promoții a INJ. MODIFICĂRILE DIN 2006 art. II(6), VI(3). Astfel, absolvenții pot fi numiți în funcție fără a aștepta să atingă o anumită vârstă minimă.

În al treilea rând, odată cu absolvirea primei promoții a INJ, candidații la funcția de judecător de instrucție nu vor mai trebui să se conformeze cerinței actuale privind vechimea în muncă (cel puțin 5 ani în funcție de procuror sau ofițer de urmărire penală sau cel puțin 3 ani în funcție de judecător). *Id.* art. II(7), VI(3).

Judecătorii Curții Constituționale trebuie să fie cetățeni ai Republicii Moldova și să aibă o pregătire juridică superioară,⁸ „o înaltă competență profesională” și o vechime de cel puțin 15 ani în activitatea juridică, în învățământul juridic sau în activitatea științifică. CONST. art. 138; LEGEA CU PRIVIRE LA CURTEA CONSTITUȚIONALĂ art. 11(1), Legea Nr. 317-XIII din 13.12.1994, M.O. Nr. 8/86 din 07.02.1995, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 136-XV din 06.05.2004, M.O. Nr. 91-95/482 din 11.06.2004 [în continuare LCC]. Judecătorii-asistenți ai Curții Constituționale (a se vedea Factorul 26 mai jos) de asemenea trebuie să aibă pregătire juridică superioară și o vechime de cel puțin 10 ani în activitatea juridică. LCC art. 35(2).

Factorul 2: Proceduri de selecție/numire

Judecătorii sunt numiți pe baza unor criterii obiective, cum ar fi admiterea în urma unui examen, rezultatele obținute în timpul facultății, specializării suplimentare, experiență, profesionalism și reputația de care se bucură în rândurile comunității juridice. Deși este posibilă și implicarea unor aspecte politice, sistemul în ansamblu trebuie să promoveze alegerea unor judecători independenți și imparțiali.

⁸ Pregătirea juridică superioară include deținerea gradului de licențiat în drept, dar poate include și deținerea gradului de magistrat sau doctor în drept.

Concluzie**Corelație: Neutru****Tendința: ↔**

Numirea inițială în funcția de judecător se bazează pe susținerea unui examen de capacitate și alte criterii în general obiective; cu toate acestea, intervievații au ridicat întrebări referitor la măsura în care factori subiectivi, cum ar fi nepotismul sau corupția, pot juca un rol în selectarea și numirea în funcție a judecătorilor. Totuși, se pare că CSM a devenit mai independent de ramura executivă și numirile sale în funcție de asemenea reflectă independența sa sporită.

Analiză/Date generale:

CSM joacă un rol important la numirea în funcție a judecătorilor. El este un organ independent, constituit din 12 membri: șapte membri aleși prin vot secret din rândul judecătorilor de Adunarea Generală a Judecătorilor din Republica Moldova, 2 membri aleși de Parlament din rândul profesorilor titulari (unul propus de majoritatea parlamentară și unul propus de opoziție) și trei membri de drept (Președintele CSJ, Ministrul Justiției și Procurorul General). CONST. art. 122; LEGEA CU PRIVIRE LA CONSILIUL SUPERIOR AL MAGISTRATURII art. 3, 8(1), Legea Nr. 947-XIII din 19.07.1996, M.O. Nr. 64/641 din 03.10.1996, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 247-XVI din 21.07.2006, M.O. Nr. 174-177/796 din 10.11.2006 [în continuare LCSM]. Astfel, cel puțin două-treimi din membrii săi sunt judecători.⁹ Durata mandatului tuturor membrilor, cu excepția membrilor de drept, este de patru ani. LCSM art. 9. Conform prevederilor care au intrat în vigoare la 10 noiembrie 2006, nici unul din membrii de drept nu sunt eligibili să dețină sau să exercite funcția de Președinte al CSM. *Id.* art. 5(3).

CSM trebuie să publice posturile vacante de judecător în M.O. LSJ art. 9(1). În afară de aceasta, CSM publică posturile vacante în *Buletinul CSJ* și în alte mijloace de informare în masă, inclusiv pe pagina web a CSJ (<http://www.scjustice.md>). Candidații la funcția de judecător trebuie să prezinte CSM o cerere scrisă însoțită de acte adiționale de confirmare. *Id.* art. 10; LEGEA CU PRIVIRE LA COLEGIUL DE CALIFICARE ȘI ATESTAREA JUDECĂTORILOR, art. 17(1), Legea Nr. 949-XIII din 19.07.1996, M.O. Nr. 61-62/605 din 20.09.1996, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 247-XVI din 21.07.2006, M.O. Nr. 174-177/796 din 10.11.2006 [în continuare LCCAJ]. În cazul în care candidatul întrunește condițiile pentru numirea în funcție de judecător stipulate în LSJ (a se vedea Factorul 1 mai sus), CSM înaintează cererea Colegiului său de calificare care organizează examenul de capacitate de două ori pe an pentru candidații pentru numire inițială în funcția de judecător.¹⁰ LCCAJ art. 17, 20(1).

⁹ Înainte de modificarea Constituției în noiembrie 2002, CSM era compus din 11 membri, 6 dintre care erau judecători, adică puțin mai mult de jumătate. A se vedea IRJ pentru Moldova 2002, 9.

¹⁰ Dat fiind că judecătorii curților de apel (inclusiv ai Curții de Apel Economice) și ai CSJ trebuie să aibă vechime în activitatea judiciară de mai mult de 5 ani pentru a putea fi numiți în funcție, la Factorul 15 mai jos (despre promovarea în cadrul justiției) sunt descrise procedurile de numire în funcție în instanțele judecătorești respective.

Colegiul de calificare este compus din 12 membri aleși pe un termen de 4 ani, patru judecători fiind de la CSJ și cîte unul de la fiecare dintre cele 5 curți de apel, toți aleși de judecătorii instanțelor judecătorești respective; și 3 profesori titulari în drept de la facultatea de drept a USM, aleși de CSM. *Id.* art. 2, 3. Astfel, trei-pătrimi din membrii Colegiului sunt judecători. Membrii CSM sau ai Colegiului disciplinar nu pot fi aleși în componența Colegiului de calificare. *Id.* art. 3(4).

Majoritatea candidaților pentru numire în funcție trebuie să susțină examenul de capacitate, care constă din probe orale și scrise. *Id.* art. 20(1)(a), (b), *modificat prin* MODIFICĂRILE DIN 2006 art. IV(11)20. Proba orală include astfel de discipline ca drept civil, penal, administrativ, constituțional, al muncii; drept procesual civil și procesual penal; referitor la statutul judecătorului; și organizarea judecătorească. *Id.* art. 20(1)(a). Candidații primesc pînă la 10 puncte pentru fiecare răspuns și trebuie să întrunească cel puțin 70% din numărul total de puncte pentru a susține examenul. *Id.* art. 20(2)-(3). La proba scrisă candidatul trebuie să întocmească două acte procesuale, cu soluționarea unor spețe. *Id.* art. 20(1)(b). În practică, o speță este de drept civil, iar cealaltă – de drept penal. Potrivit intervievaților, candidații la funcția de judecător de instrucție sunt testați numai în materie de drept penal. Rezultatele examenului de capacitate sunt valabile pe o perioadă de 3 ani, după care un candidat trebuie să susțină examenul din nou. *Id.* art. 20(5).

Absolvenții INJ nu vor susține examenul de capacitate, ci vor participa la concursul pentru suplinirea posturilor vacante de judecător în baza notei medii generale obținută la INJ. LINJ art. 17(6), 18(1)-(2). Ei trebuie să participe la astfel de concursuri, căci, în cazul în care nu participă din motive neîntemeiate, INJ poate solicita restituirea bursei primite pe perioada instruirii. *Id.* art. 18(4). În cazul în care un absolvent al INJ nu este numit în funcția de judecător timp de 3 ani după absolvire, el/ea nu mai poate participa la concurs pentru numirea în funcție de judecător. *Id.* art. 18(3).

După primirea din partea colegiului de calificare a recomandărilor și documentelor cu privire la candidați, CSM face propuneri Președintelui Republicii Moldova sau Parlamentului referitor la numirea în funcția de judecător a candidaților. CONST. art. 116(2); LCSM art. 19(1). Dat fiind că CSM trebuie să desemneze candidații cei mai calificați, avizele Colegiului de calificare nu sunt obligatorii pentru Consiliu, ci acesta poate să le valideze, modifice sau caseze. CSM urmează să invite toți candidații recomandați de către Colegiul de calificare să participe la ședința în care membrul raportor al SCM va prezenta informația despre fiecare candidat. După ședință, urmează ca membrii CSM să discute și să selecteze cei mai buni candidați pentru a-i recomanda ulterior pentru numire în funcția de judecător. LCSM art. 21(4). Președintele Republicii Moldova numește judecătorii judecătorilor ordinare și ai curților de apel, ai Judecătoriei economice de circumscripție și ai Judecătoriei militare. LCSM art. 4(1)(a); LSJ art. 11(1); LJE art. 3(2), 21; LJM art. 18(2). CSM înaintează Președintelui dosarul personal și curriculum vitae al fiecărui candidat propus, însoțit de proiectul de decret prezidențial. LCSM art. 19(3). Ulterior, Președintele poate accepta sau respinge propunerea CSM.

Id. art. 19(4). În cazul în care candidatura propusă este respinsă, CSM poate propune aceeași sau altă candidatură pentru funcția respectivă. *Id.*

Modificările efectuate în 2005 la LSJ au redus considerabil competența Președintelui Republicii Moldova de a numi judecătorii și au sporit autoritatea CSM. În prezent, Președintele trebuie să dea urmare propunerii parvenite de la CSM în decurs de 30 de zile (sau 45 de zile, în cazul apariției unor circumstanțe care necesită o examinare suplimentară). LSJ art. 11(4). Președintele poate respinge doar o singură dată candidatura propusă și numai în cazul depistării unor „probe incontestabile” de incompatibilitate a candidatului cu funcția respectivă, de încălcare de către acesta a legislației sau de încălcare a procedurilor legale de numire a lui. *Id.* art. 11(3). În trecut, Președintele nu trebuia să-și argumenteze refuzul de a numi un candidat. Mai mult, în cazul în care CSM propune repetat o candidatură, Președintele trebuie să o numească în funcția de judecător în termen de 30 de zile de la data parvenirii propunerii repetate. *Id.* art. 11(5).

Un șir de intervievați au stăruit că, în practică, posturile vacante de judecător nu sunt anunțate public, în special în raioane. Probabil comentariile respective s-au datorat disponibilității reduse a M.O. și lipsei accesului la Internet în unele instanțe de judecată (a se vedea Factorul 29 și Factorul 30 mai jos). Examenul de capacitate nu este deosebit de riguros, conform câtorva intervievați, ceea ce contribuie la numirea unor judecători slab calificați. Unii au remarcat lipsa de criterii obiective la selectarea candidaților, ceea ce, potrivit lor, a rezultat în neselectarea candidaților înalt calificați. Persoanele intervievate de asemenea au criticat lipsa de transparență în procesul de selectare și numire a judecătorilor. Deși un interviuat a caracterizat aceasta drept o glumă, însă el și alte câteva persoane au relatat că taxa pentru a deveni judecător constituie 10.000 dolari americani. Chiar dacă aceasta nu este adevărat, răspîndirea unui astfel de zvon sugerează că este necesară o transparență mai mare în procesul de numire a judecătorilor. Câțiva intervievați și-au exprimat suspiciunile precum că, uneori, deciziile sunt luate pe bază de nepotism, ceea ce ar fi posibil în cadrul procedurii actuale de susținere a examenului de capacitate. Pe de altă parte, un alt interviuat a susținut că procedura este adecvată și îi permite CSM să-i selecteze pe cei mai buni dintre cei care au depus cereri, însă problema este că salariile mici pentru funcția de judecător și condițiile sociale nu încurajează de fapt pe cei mai bine pregătiți juriști să candideze la funcția de judecător. Probabil mai important este că câțiva intervievați au caracterizat informația în baza căreia CSM își adoptă deciziile ca fiind prea limitată, iar unul dintre ei a sugerat desfășurarea unei stagieri obligatorii înainte de numirea în funcția de judecător, ceea ce i-ar oferi CSM mai multă informație despre calitățile profesionale ale candidatului.

Măsura în care considerentele politice influențează numirea în funcție a judecătorilor este o chestiune de controversă. Unii intervievați au stăruit că afilierea politică și loialitatea față de partidul de guvernământ sunt factori importanți și că membrii CSM nu sunt independenți, ci maleabili din dorința de a fi promovați pe viitor. Într-adevăr,

un interviuat a menționat că, în prezent, Președintele Republicii Moldova practic dirijează numirea în funcție a judecătorilor și a președinților instanțelor judecătorești. Un număr mai mare de intervieuați au fost, însă, de părerea că CSM este acum mai independent decât era în trecut (2003-2004), ceea ce ar însemna că Președintele țării are în prezent puțină influență asupra numirii judecătorilor în funcție. Deși unii intervieuați au pus la îndoială faptul că CSM ar propune repetat candidatura pe care Președintele a respins-o inițial, ceea ce l-ar impune să o accepte, totuși, pentru numire în funcție, doi membri ai CSM au confirmat că aceasta s-a întâmplat de câteva ori (în unele cazuri fiind vorba de numirea în funcție a președinților instanțelor judecătorești). O posibilă explicație a unei astfel de divergențe de opinii ar putea fi faptul că cei care pun la îndoială independența CSM își bazează părerile pe evenimentele din trecut, pe când cei care îl consideră mai independent, se bazează pe evoluțiile mai recente.

Fie că problemele ce țin de selectarea și numirea în funcție a judecătorilor sunt cu adevărat atât de serioase cum au sugerat unii intervieuați sau nu, cel puțin există probleme de percepție care trebuie abordate în vederea sporirii încrederii publice în procedura respectivă.

Judecătorii din judecătoriile ordinare se numesc în funcție inițial pe un termen de 5 ani, după care pot fi numiți din nou în funcție până la atingerea vârstei obligatorii de pensionare de 65 de ani. CONST. art. 116(2); LSJ art. 11(1). Procedurile de numire în funcție a acestor judecători până la vârsta de pensionare sunt similare cu cele de numire inițială în funcție, cu excepția faptului că judecătorul trebuie să fie supus atestării care este administrată de Colegiul de calificare (a se vedea Factorul 15 mai jos) și CSM îi va propune candidatura pentru numire în funcție până la atingerea plafonului de vârstă Președintelui Republicii Moldova. LCCAJ art. 23(3)(b); LSJ art. 11(1), 13(1). A se vedea Factorul 14 de mai jos pentru detalii adiționale privind acest proces.

Curtea Constituțională este alcătuită din șase judecători, doi fiind numiți de Parlament, doi de Guvern¹¹ și doi de CSM. CONST. art. 136(1)-(2); LCC art. 6(2). Legea nu specifică procedurile de numire a judecătorilor Curții Constituționale. Un interviuat a opinat că ar fi mai bine dacă procedura în cauză ar fi mai transparentă, numele candidaților fiind făcute public cu câteva luni înainte de numirea lor efectivă în funcție.

Factorul 3: Pregătirea continuă a judecătorilor

Judecătorii trebuie să urmeze în mod regulat cursuri de pregătire continuă în domeniul educației juridice, gratuite și de înalt grad de profesionalism, ale căror tematici sunt alese în general chiar de către judecători și care să îi informeze despre modificările și noutățile în domeniul legislației.

¹¹ LCC nu menționează Guvernul, însă prevede că Parlamentul, Președintele Republicii Moldova și CSM numesc fiecare câte doi judecători. A se vedea art. 6(2). Acesta reflectă redacția inițială a art. 136(2) din Constituție în vigoare din 1994, însă nu și modificările ulterioare introduse prin Legea cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (Legea nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000, M.O. nr. 88-90/661 din 28 iulie 2000). Prevalează prevederea constituțională modificată, și nu prevederea din LCC care nu este consistentă cu ea. A se vedea Const. art. 7.

Concluzie**Corelație: Neutru****Tendința: ↔**

Formarea juridică continuă a judecătorilor se află într-o perioadă de tranziție. CPCJ care era subordonat Ministerului Justiției și se baza pe susținerea organizațiilor internaționale de finanțare, a fost treptat desființat. Noul INJ, care prin lege este persoană juridică autonomă, a preluat responsabilitățile CPCJ ce țin de FJC. În ultimii ani, CSJ joacă un rol tot mai important în oferirea de FJC. Deși în prezent nu există nici o cerință cu privire la FJC pentru judecători, începând cu 2008, judecătorii vor fi obligați să frecventeze cel puțin 40 de ore de FJC anual.

Analiză/Date generale:

Pentru a face față necesității de instruire a judecătorilor, personalului instanțelor judecătorești și procurorilor, Guvernul a înființat, în 1996, o instituție de învățământ postuniversitar, Centrul republican pentru pregătirea și perfecționarea cadrelor din sistemele MJ și Procuraturii Generale, denumit pe scurt CPCJ.¹² A se vedea HOTĂRÎREA GUVERNULUI REPUBLICII MOLDOVA, Hotărîrea Nr. 96 din 22.02.1996, M.O. Nr. 23-24/191 din 18.04.1996. Subordonat MJ, CPCJ era responsabil de instruirea practică și teoretică a judecătorilor, consultanților din instanțele de judecată, șefilor de cancelarie și executorilor judecătorești. MJ numea cadrele didactice ale CPCJ și aproba programele sale de studiu. *Id.* art. 2. CSM și Procuratura Generală de asemenea participau la elaborarea planului anual de activitate al CPCJ. De la înființarea sa, CPCJ a fost în mare parte finanțat de finanțatori internaționali. Din bugetul de stat se acordau circa 10% din finanțare, restul 90% fiind acoperite de organizațiile finanțatoare internaționale.

Conform informației de la CPCJ, pe parcursul anului academic septembrie 2005 – iunie 2006, acesta a instruit 310 judecători, 188 procurori, 60 de executori judecătorești și 60 de notari în cadrul a 40 de seminare, cu durata de una-cinci zile. În afară de organizarea seminarelor la Chișinău, CPCJ a mai organizat seminare la Bălți, Bender și Cahul. De atunci, situația CPCJ s-a înrăutățit, avînd finanțare limitată și doar trei din cele opt posturi suplinite cu personal în septembrie 2006. Resursele pentru instruirea judiciară au fost îndreptate spre noul INJ. Din ianuarie 2007, responsabilitățile CPCJ au fost transmise INJ.

Cu toate că finanțatorii internaționali au oferit sau au finanțat un număr considerabil de cursuri de FJC pe parcursul anilor, CSJ își asumă un rol tot mai activ în ultimii ani în oferirea unor astfel de cursuri. Curtea organizează seminare de una-două zile în raioane. În 2006, de exemplu, CSJ a organizat peste 50 seminare de acest fel pentru judecători,

¹² Ca urmare a Hotărîrii Guvernului Nr. 605 din 23.06.2005, denumirea CPCJ a fost substituită cu Centrul pentru pregătirea și perfecționarea cadrelor din sistemul MJ.

pe întreg teritoriul țării. Aceste evenimente sunt de obicei finanțate din bugetul CSJ, deși uneori finanțatorii străini au finanțat sau co-finanțat cursuri de FJC. Totuși, în majoritatea cazurilor, CSJ contează pe propriile forțe și fonduri pentru a petrece astfel de cursuri de instruire.

Pînă la 31 decembrie 2007, judecătorii nu sunt obligați explicit prin lege să urmeze cursuri de FJC, ca condiție pentru a rămîne în continuare în funcție, ci doar „să-și perfecționeze cunoștințele juridice”. LSJ art. 15(4). În plus, Regula 8 din Codul de Etică a Judecătorului prevede că judecătorul „își perfecționează permanent calificarea sa profesională.” Dat fiind că incompetența profesională poate servi drept temei pentru eliberarea din funcție, judecătorii sunt stimulați să se antreneze în astfel de studii. *A se vedea* LSJ art. 25(1)(e), *modificat prin* MODIFICĂRILE DIN 2006 art. II(23). Mai mult, judecătorii sunt în general obligați să susțină un examen de atestare la fiecare trei ani, ceea ce îi permite Colegiului de calificare să determine dacă nivelul de cunoștințe profesionale al judecătorului corespunde funcției sale și gradului de calificare conferit. *A se vedea* LCCAJ art. 23(2), 25(2); LSJ art. 13(1). Cu toate acestea, s-a menționat că unii judecători dedică puține eforturi sau chiar deloc în vederea menținerii sau perfecționării cunoștințelor lor profesionale, în parte din cauza volumului mare de lucru. Alții, inclusiv cîțiva judecători recent numiți în funcție, au menționat că ei profită de orice oportunitate de a participa la seminare de FCJ. Deși judecătorii trebuie să solicite în general să participe la cursuri de FCJ, CSM poate să îi oblige să urmeze cursuri la disciplinele în care aceștia au comis erori.

Conform prevederilor ce intră în vigoare la 1 ianuarie 2008, judecătorii trebuie să frecventeze cel puțin 40 de ore de FJC anual. LINJ art. 19(2), 22(2). Mai mult, ei vor avea dreptul la FJC în mod gratuit. *Id.* art. 19(2); LSJ art. 14(4), *modificat prin* MODIFICĂRILE DIN 2006 art. II(13). Una din atribuțiile importante ale INJ (a se vedea Factorul 1 mai sus) va fi formarea continuă a judecătorilor și procurorilor în funcție, în conformitate cu un program anual aprobat de Consiliul INJ. LINJ art. 4(1)(c), 19(1). În fiecare an, pînă la sfîrșitul lunii iulie, INJ va trebui să informeze judecătorii și procurorii despre temele care vor fi oferite în anul academic respectiv. Judecătorii, în vederea satisfacerii cerinței de 40 de ore de cursuri obligatorii, vor avea opțiunea să selecteze oricare din temele oferite, care vor trebui comunicate INJ pînă la sfîrșitul lunii octombrie. *Id.* art. 19(1)-(2).

Majoritatea intervievaților au lăudat legea prin care a fost constituit INJ, deși au recunoscut că eficacitatea instituției va depinde de implementarea legii și de conducerea și personalul didactic al INJ. Deși, la momentul realizării interviurilor pentru IRJ, INJ avea deja Consiliu, el nu dispunea încă de sediu, director executiv sau alt personal. De atunci, INJ a primit sediu, a fost desemnat directorul său executiv, precum și au fost determinate nivelele de salarizare a angajaților săi.

Factorul 4: Reprezentarea minorităților și a genurilor

Minoritățile etnice și religioase, precum și ambele genuri, sunt reprezentate în rîndurile candidaților la posturile din justiție și ale personalului din justiție în general.

Concluzie

Corelație: Pozitiv

Tendința: ↔

Cele mai multe minorități etnice principale sunt reprezentate echitabil în sistemul judecătoresc; nu pare să existe vreo discriminare bazată pe religie, iar femeile constituie circa 33% din toți judecătorii, inclusiv 25% din judecătorii cu funcții de conducere.

Analiză/Date generale:

Constituția le garantează tuturor cetățenilor egalitate în fața legii și a autorităților publice, fără discriminare bazată pe rasă, naționalitate, origine, limbă, religie, sex, afiliere politică, avere sau origine socială. CONST. art. 16(2). Nici o lege ce ține de sistemul judecătoresc nu face deosebire între minoritățile etnice sau religioase, sau între genuri.

Moldova este un stat polietnic, alcătuit din moldoveni, ucraineni, ruși, găgăuzi, români, bulgari și alte etnii. Tabelul de mai jos prezintă o comparație între grupurile etnice din cadrul întregii populații¹³ și cele reprezentate în sistemul judecătoresc:

GRUPURILE ETNICE ÎN CADRUL POPULAȚIEI TOTALE ȘI ÎN CADRUL SISTEMULUI JUDECĂTORESC, %

Naționalitatea	Populație	Sistem judecătoresc
Moldoveni	75,8	90,5
Ucraineni	8,4	3,6
Ruși	5,9	2,6
Găgăuzi	4,4	2,1
Români	2,2	–
Bulgari	1,9	1,2
Alte naționalități sau nedeclarat	1,4	–

Sursa: BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA, MOLDOVA ÎN CIFRE: BREVIAR STATISTIC 2006, Nr. 11 (2006) [în continuare BREVIARUL STATISTIC PENTRU MOLDOVA 2006] (în baza datelor recensământului din octombrie 2004); Date compilate de Asociația Avocaților Americani, Inițiativa pentru Supremația Legii în baza informației oferite de CSM (noiembrie 2006).

¹³ Aceste date statistice nu sunt pe deplin comparabile. Datele pentru populația totală exclud raioanele de pe malul stîng al Nistrului și or. Bender, în timp ce datele pentru sistemul judecătoresc de asemenea exclud raioanele respective, însă includ or. Bender.

Cele mai multe minorități etnice principale sunt reprezentate în sistemul judecătoresc, deși procentajul judecătorilor de naționalitate ucraineană, rusă și găgăuză constituie mai puțin de jumătate din procentajul lor în cadrul populației totale.

În Moldova există o uniformitate considerabilă în ceea ce privește religia, 93,3% din populație considerându-se creștini de rit ortodox. BREVARIUL STATISTIC PENTRU MOLDOVA 11. Nu sunt disponibile date statistice privind apartenența religioasă a judecătorilor, însă intervievații au fost de părerea că majoritatea absolută a lor sunt creștini ortodocși.

Persoanele intervievate au declarat în general că nu există discriminare bazată pe motive etnice sau religioase, toate grupurile etnice principale fiind reprezentate în sistemul judecătoresc. „Noi toți suntem cetățeni ai Republicii Moldova”, a explicat un interviuat. Totuși, nu există judecători romi. Un membru al CSM interviuat de către echipa de evaluare nici nu era sigur că vreun rom a candidat vreodată pentru funcția de judecător, posibil din cauza că puțini dintre ei au studii juridice. Cîțiva intervievați au identificat situația în Găgăuzia, unde poporul găgăuz constituie mai mult de 80% din populație, ca fiind problematică. Ei au menționat că acolo un număr de judecători nu vorbesc fluent limba de stat. De exemplu, în septembrie 2006, la Curtea de Apel din Comrat (capitala Găgăuziei) erau trei judecători de origine găgăuză care nu vorbeau fluent limba de stat și unul era de origine moldovenească. Iar la judecătoria din Comrat, în ianuarie 2007 erau doi judecători de origine moldovenească, doi de origine ucraineană și două posturi erau vacante. Aspectul religiei este mai puțin clar, cîțiva judecători declarînd că ei nu cunosc care este religia celorlalți judecători.

La 1 ianuarie 2006, femeile constituiau 52,1% din populație, iar bărbații – 47,9%. A se vedea BREVARIUL STATISTIC PENTRU MOLDOVA 9. Conform datelor statistice oferite de către CSM echipei de evaluare în noiembrie 2006, femeile reprezintă 139 din 420 de judecători, sau 33,1% din sistemul judecătoresc în ansamblu. Cu toate acestea, la CSJ 19 din 40 de judecători, sau 47,5%, sunt femei. Datele de asemenea indică faptul că, printre președinții și vicepreședinții instanțelor judecătorești, numărul femeilor constituie 21 din 84 judecători, sau 25%. La 1 ianuarie, 2007, 4 bărbați și 2 femei erau judecători la Curtea Constituțională (excluzînd judecătorii asistenți).

Deși un interviuat a remarcat (corect) că printre judecători sunt puține femei, majoritatea au fost de părerea că numărul de femei-judecători este proporțional cu numărul de femei care fac parte din populația Moldovei. O femeie judecător a declarat că ea nu întâmpină nici o problemă din cauza genului său și că sunt mai puține obiecții față de femeile judecători decît față de bărbații judecători. S-ar putea ca lipsa discriminării percepute pe bază de gen să se fi soldat cu percepția că femeile sunt adecvat reprezentate în sistemul judecătoresc. În mod similar, deși femeile dețin doar 25% din funcțiile de conducere în instanțe, în calitate de președinți și vicepreședinți, persoanele intervievate nu au remarcat nici o disparitate. Probabil că această percepție s-a datorat în parte faptului că, pînă în noiembrie 2006, cînd prin modificarea legii s-a interzis deținerea celor mai mari două funcții din sistemul

instanțelor judecătorești de aceeași persoană (LCSM art. 5(3), *modificat prin MODIFICĂRILE DIN 2006 art. III(2)*), funcțiile de președinte al CSJ și președinte al CSM erau deținute de o femeie, doamna Valeria Șterbeț.

II. Competențe judecătorești

Factorul 5: Controlul judiciar al legislației

Un organ judecătoresc are puterea de a da o hotărîre finală cu privire la constituționalitatea legislației și a actelor oficiale, și hotărîrile acestuia sunt puse în aplicare.

Concluzie	Corelație: Neutru	Tendința: ↔
Curtea Constituțională are puterea de a se pronunța asupra constituționalității legilor și anumitor categorii de acte normative. Unii sunt de părerea că Curtea ar evita abordarea chestiunilor dificile și ocazional ar fi supusă presiunii politice. Aproape toate hotărîrile Curții sunt puse în aplicare.		

Analiză/Date generale:

Constituția este legea supremă în Republica Moldova și nici o lege sau alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică. CONST. art. 7. Curtea Constituțională este „unica autoritate de jurisdicție constituțională” în Republica Moldova, se află formal în afara oricărei ramuri a puterii și „este independentă de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției”. *Id.* art. 134(1)-(2); LCC art. 1(1)-(2). Jurisdicția sa include exercitarea controlului constituționalității legilor și hotărîrilor Parlamentului, a decretelor Președintelui, a hotărîrilor și dispozițiilor Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte. CONST. art. 135(1). Competența Curții Constituționale de a supune actele normative controlului constituționalității este limitată doar la cele adoptate după 27 august 1994, data intrării în vigoare a Constituției. LCC art. 31(2); *a se vedea de asemenea* CONST. Titlul VII, art. 1(2). Actele normative devin nule din momentul declarării lor ca fiind neconstituționale de către Curtea Constituțională, iar hotărîrile, deciziile și avizele Curții Constituționale sunt definitive și nu pot fi supuse nici unei căi de atac. CONST. art. 140; LCC art. 26(5). Ele intră în vigoare la data adoptării sau, la decizia Curții, la data publicării lor în M.O. sau la altă dată indicată în ele. LCC art. 26(5). Începînd cu 1995, Curtea a interpretat majoritatea articolelor din Constituție. *A se vedea, de ex., CURTEA CONSTITUȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA, 10 ANI DE ACTIVITATE 66-222 (2005) [în continuare CURTEA CONSTITUȚIONALĂ, 10 ANI].*

Accesul la Curtea Constituțională este limitat. Dreptul de sesizare a Curții Constituționale îl au doar Președintele Republicii Moldova, Guvernul, Ministrul Justiției, CSJ, Curtea de Apel Economică, Procurorul General, un deputat în Parlament, o fracțiune parlamentară, Avocatul Parlamentar (ombudsman) și Adunarea Populară a Găgăuziei. LCC art. 25; LCSJ art. 16(b); LJE art. 20(1)(a). Persoanele fizice nu pot sesiza Curtea direct și nici Curtea nu poate să se autosesizeze.

În cazul în care în procesul judecării unei cauze de către o instanță judiciară o parte ridică o excepție de neconstituționalitate a unei legi sau a unui act juridic relevant, și instanța care judecă cauza stabilește că norma juridică care urmează a fi aplicată este în contradicție cu Constituția, ea suspendă judecarea acestui caz și-i propune CSJ să sesizeze Curtea Constituțională. CODUL DE PROCEDURĂ CIVILĂ art. 12(2), Legea Nr. 225-XV din 30.05.2003, M.O. Nr. 111-115/451 din 12.06.2003, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 244-XVI din 21.07.2006, M.O. Nr. 178-180/814 din 17.11.2006 [în continuare COD. PROCED. CIVILĂ]; CODUL DE PROCEDURĂ PENALĂ art. 7(3), Legea Nr. 122-XV din 14.03.2003, M.O. Nr. 104-110/447 din 07.06.2003, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 387-XVI din 08.12.2006, M.O. Nr. 203-206/975 din 31.12.2006 [în continuare COD. PROCED. PENALĂ]; *a se vedea de asemenea* CONST. Art. 135(1)(g). Ulterior, Plenul CSJ examinează propunerea și decide dacă să sesizeze Curtea Constituțională pentru a se pronunța asupra constituționalității actului respectiv. LCSJ art. 16(b). De regulă, CSJ sesizează Curtea Constituțională doar de câteva ori pe an (în 2006, de exemplu, acest lucru s-a întâmplat doar o singură dată).

Conform modificărilor din 2006 la Codul de Procedură Civilă, instanțele de judecată de asemenea pot suspenda procedura de examinare în cauze civile și sesiza direct Curtea Constituțională în cazul când norma de drept ce urmează a fi aplicată pare să fie în contradicție cu prevederile Constituției (sau când o astfel de normă a fost deja aplicată, de ex., când instanța judecă un apel sau recurs). COD. PROCED. CIVILĂ art. 12¹. Unii dintre judecătorii intervievați și-au exprimat, însă, îngrijorarea că Curtea Constituțională ar putea refuza să accepte astfel de cazuri, deoarece art. 135(1)(g) al Constituției limitează jurisdicția Curții la cazurile deferite de CSJ. Dacă se va întâmpla acest lucru, Constituția va trebui modificată pentru ca această prevedere să intre în vigoare.

O hotărâre explicativă a CSJ îi cere oricărei instanțe de judecată să aplice direct Constituția în cazul când instanța stabilește că o lege adoptată înainte de 27 august 1994 – asupra căreia competența Curții Constituționale nu se extinde (LCC art. 31(2); CONST. titlul VII, art. 1(2)) – conține prevederi care contrazic Constituției. Instanța, însă, trebuie să informeze Parlamentul și CSJ despre această acțiune. HOTĂRÎREA PLENULUI CSJ NR. 2 din 30.01.1996, alin. 2, *modificată prin* HOTĂRÎREA PLENULUI CSJ NR. 38 din 20.12.1999. Instanțele judecătorești pot de asemenea aplica direct prevederile constituționale în cazul când acestea nu conțin indicații referitoare la adoptarea unor legi speciale pentru a le reglementa modul de aplicare. *Id.*

Tabelul de mai jos prezintă informații despre activitatea Curții Constituționale începând cu 1995, anul creării sale:

ACTIVITATEA CURȚII CONSTITUȚIONALE, 1995-2005

Anul	Sesizări depuse	Sesizări respinse	Sesizări soluționate	Acte normative declarate neconstituționale
1995	36	7	12	5
1996	28	6	20	5
1997	64	3	33	24
1998	71	15	37	17
1999	139	41	73	53
2000	90	37	39	21
2001	72	35	29	13
2002	51	21	19	15
2003	40	16	12	2
2004	27	13	14	4
2005	4	2	1	–
2006	30	11	11	2
Total	652	207	300	161

Sursa: CURTEA CONSTITUȚIONALĂ, 10 ANI, 64; HOTĂRÎRE PENTRU APROBAREA RAPORTULUI CU PRIVIRE LA EXERCITAREA JURISDICȚIEI CONSTITUȚIONALE ÎN ANUL 2006 (Hotărîrea Curții Constituționale Nr. 1, 12.01.2007).

Un interviuat a făcut un comentariu precum că Curtea Constituțională are 6 judecători și 6 judecători-asistenți, și că, „în această mare de judecători”, Curtea a soluționat în 2005 doar 16 sesizări și a evitat să soluționeze altele, caracterizîndu-le ca fiind de procedură. (De fapt, conform datelor statistice oficiale ale Curții, în 2005 au fost depuse doar 4 sesizări și doar una a fost soluționată). Alte persoane interviuate au încuviințat că Curtea uneori evită examinarea chestiunilor dificile, caracterizîndu-le de procedură. Între 1995 și 2005, de exemplu, Curtea a respins 196 sesizări din cele 622 depuse (31%), comparativ cu perioada 2003-2005, cînd a respins 31 din 71 sesizări (44%). *A se vedea* CURTEA CONSTITUȚIONALĂ, 10 ANI, 64. Aceasta, însă, nu este un fenomen recent, ci s-a început prin 2000. În perioada 2000-2002, instanța a respins 93 din 213 sesizări (44%). *A se vedea* *Id.* Ca răspuns la criticile despre numărul descrescînd de sesizări soluționate de către Curte, un interviuat a notat că importanța Curții Constituționale nu poate fi măsurată după numărul de sesizări pe care le soluționează. Interviutul a susținut că oricum Curtea este necesară, precum pompierii sunt necesari chiar și în cazurile cînd nu este incendiu.

Unii interviuați au sugerat că potențialul Curții ar putea fi valorificat mai bine în cazul cînd cetățenii ar putea sesiza Curtea Constituțională direct. În 2005 Curtea

Constituțională a propus un proiect de lege pentru modificarea Constituției în vederea permiterii cetățenilor să se adreseze Curții direct, însă Parlamentul nu a adoptat proiectul respectiv. În 2006, Ministrul Justiției a sesizat Curtea Constituțională pentru interpretarea Constituției în vederea permiterii Parlamentului să abiliteze Curtea Constituțională cu atribuția de a examina sesizările persoanelor care pretind încălcarea drepturilor și libertăților lor în baza Convenției Europene a Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale. El a argumentat că aceasta ar satisface obligația Republicii Moldova în baza art. 13 al Convenției Europene a Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale de a asigura mijloace interne eficiente de reparare celor ale căror drepturi și libertăți au fost încălcate. Curtea, însă, a respins sesizarea pe temeiuri de procedură. DECIZIA CURȚII CONSTITUȚIONALE ASUPRA SESIZĂRII PENTRU INTERPRETAREA ART. 135 DIN CONSTITUȚIA REPUBLICII MOLDOVA (Decizia din 04.12.2006, M.O. Nr. 189-192/16 din 15.12.2006).

Unii intervievați au criticat de asemenea Curtea ca fiind susceptibilă de influență politică. Unul dintre ei a subliniat că Curtea a pronunțat hotărâri mai importante pînă în 2001, făcînd aparent trimitere la anul în care Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a obținut majoritatea mandatelor în Parlament. Cu toate acestea, în 2006 Curtea Constituțională a declarat neconstituțională hotărîrea Guvernului privind crearea Comitetului Național pentru Adopție. DECIZIA CURȚII CONSTITUȚIONALE NR. 11 din 27.06.2006, M.O. Nr. 102-105/11 din 07.07.2006. Aceasta sugerează că posibil Curtea e mai independentă decît pretind unii dintre criticii ei.

Punerea în executare a unei hotărîri a Curții Constituționale poate necesita modificarea sau anularea unei legi declarată drept neconstituțională. Pînă la 18 iulie 2002, cînd modificările făcute la LCC au intrat în vigoare, nu exista un mecanism pentru executarea hotărîrilor Curții Constituționale, iar unica sancțiune pentru neexecutarea acestora era aplicarea unei amenzi mici (de pînă la 25 salarii minime, 450 MDL sau 34 doralii SUA).¹⁴ A se vedea Codul Jurisdicției Constituționale art. 82(1)(c), Legea Nr. 502-XIII din 16.06.1995, M.O. Nr. 53-54/597 din 28.09.1995, *ultimele modificări* prin Legea Nr. 141-XV din 21.03.2003, M.O. Nr. 70-72/318 of 15.04.2003 [în continuare CJC]. În prezent, autoritățile publice au obligații bine definite privind executarea unor astfel de hotărîri. De exemplu, în termen de 3 luni de la data publicării unei hotărîri a Curții Constituționale, Guvernul trebuie să prezinte Parlamentului un proiect de lege cu privire la modificarea sau abrogarea actului normativ declarat neconstituțional, iar Parlamentul trebuie să examineze proiectul de lege respectiv în mod prioritar. LCC art. 28/1. În afară de aceasta, atît Președintele, cît și Guvernul sunt obligați să modifice sau să abroge actul normativ declarat neconstituțional în termen de 2 luni de la data publicării hotărîrii Curții. *Id.* Secretariatul Curții Constituționale este responsabil de monitorizarea executării hotărîrilor

¹⁴ La momentul desfășurării interviurilor pentru raportul IRJ, în septembrie 2006, salariul minim pentru calcularea amenzii constituia 18 lei moldovenești (1.36 dolari SUA). Legea privind modul de stabilire și reexaminare a salariului minim, art. 4(2), 5, Legea Nr. 1432-XIV din 28.12.2000, M.O. Nr. 21-24/79 din 27.02.2001. În acest raport, leul moldovenesc [în continuare MDL] este convertit la echivalentul aproximativ al dolarului SUA la rata medie de schimb valutar la momentul desfășurării interviurilor (1 dolar SUA=13.25 MDL).

curții. CJC art. 76. Situația cu privire la executarea hotărârilor Curții s-a îmbunătățit semnificativ din 2001, când, după cum s-a menționat, n-au fost executate peste 70% din hotărâri, dar 5 ani mai târziu, atunci când interviurile au fost desfășurate, majoritatea hotărârilor Curții se respectau. Intervievatul a atribuit executarea sporită a hotărârilor Curții persistenței acesteia în exercitarea presiunii asupra Parlamentului pentru ca acesta să ia acțiune.

Factorul 6: Supravegherea judecătorească a activității organelor administrative

Justiția are puterea de a revizui actele administrative și de a obliga autoritățile să acționeze în cazul în care există o prevedere legală în acest sens.

Concluzie

Corelație: Neutru

Tendința: ↔

Justiția are puterea de a revizui acțiunile sau inacțiunile administrative și în general exercită această putere. Deși executarea hotărârilor judecătorești în astfel de cauze poate să întârzie, se spune că hotărârile judecătorești se execută mai prompt decât în trecut, cu excepția celor de la nivel local.

Analiză/Date generale:

Constituția prevede că, în cazul în care drepturile unei persoane sunt încălcate de o autoritate publică printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea unei cereri, persoana este îndreptățită să „obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei”. CONST. art. 53(1). În Republica Moldova nu există instanțe speciale pentru judecarea cauzelor administrative; competență de a examina acțiunile sau inacțiunile administrative au judecătoriile ordinare, curțile de apel și CSJ. LEGEA CONTENCIOSULUI ADMINISTRATIV art. 6(1), Legea Nr. 793-XIV din 10.02.2000, M.O. Nr. 57-58/375 din 18.05.2000, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 270-XVI din 28.07.2006, M.O. Nr. 126-130/645 din 11.08.2006 [în continuare LCA]. În general, judecătoriile ordinare au competență să examineze în primă instanță legalitatea actelor administrative ale autorităților publice din sate și orașe; curțile de apel examinează în primă instanță actele administrative emise pe teritoriul raioanelor, municipiilor și unităților teritoriale autonome; *Id.* art. 7(1), 8(1). De la 17 noiembrie 2006, Curtea de Apel Chișinău examinează în primă instanță litigiile cu privire la actele administrative emise de Parlament, de Președintele Republicii Moldova și de Guvern.¹⁵ COD DE PROCED. CIVILĂ.

¹⁵ Pînă la această dată, CSJ era cea care avea jurisdicție asupra acestor cazuri. Cu toate că LCA nu a fost amendată pentru a reflecta această modificare, în practică, CSJ respectă prevederile Codului de Procedură Civilă, deoarece, conform doctrinei juridice din Moldova, în aceste cazuri, legea cea mai nou adoptată prevalează.

art. 33, *după cum a fost amendat de* LEGEA PENTRU MODIFICAREA ȘI COMPLETAREA CODULUI DE PROCEDURĂ CIVILĂ AL REPUBLICII MOLDOVA, Legea Nr. 244-XIV din 21.10.2006, M.O. Nr. 178-180/814 din 17.11.2006. Curțile de apel judecă recursurile împotriva hotărârilor pronunțate de judecătorii ordinare, iar CSJ judecă recursurile împotriva hotărârilor pronunțate în primă instanță de curțile de apel. *Id.* art. 8(7), 10(3). Printre actele exceptate de la controlul judecătoresc se includ „actele exclusiv politice” ale Parlamentului, Președintelui sau Guvernului; decretele Președintelui sau ordonanțele Guvernului emise în exercițiul atribuțiilor oficiale specificate; tratatele internaționale care sunt supuse controlului de constituționalitate de către Curtea Constituțională; actele ce țin de numirea sau destituirea din funcție a anumitor persoane oficiale; actele cu caracter diplomatic referitoare la politica externă; actele cu caracter strict militar ce țin de forțele armate; precum și actele referitoare la securitatea națională. *Id.* art. 4.

Înainte de depunerea unei acțiuni în instanța judecătorească, persoana care se consideră vătămată într-un drept al său printr-un act administrativ trebuie în general să adreseze o cerere prealabilă autorității publice responsabile sau organului ierarhic superior, care trebuie să răspundă la cerere în termen de 30 de zile. *Id.* art. 14, 15, 16(1). În cazul în care autoritatea publică sau organul ierarhic superior nu răspunde la cerere în decursul acestei perioade sau persoana care se consideră vătămată nu este mulțumită de răspunsul primit, ea este în drept să sesizeze instanța de contencios administrativ competentă. *Id.* art. 16(1). Autoritatea instanței de a judeca acte administrative include împuternicirea de a anula astfel de acte, în tot sau în parte; de a obliga autoritățile publice să se conformeze cu cererea petiționarului, să elibereze un certificat sau alt document, sau să înlăture încălcările pe care le-a comis, și să adjucece despăgubiri pentru întârzierea executării hotărârii sau pentru consecințele unui act administrativ ilegal, inclusiv pentru neexaminarea în termenul legal a cererii prealabile. *Id.* art. 25(1)(b), (3). Hotărârile definitive sunt trimise autorității publice relevante spre executare. *Id.* art. 32. Conducătorul autorității publice poate fi tras la răspundere pentru neexecutarea în termen a hotărârii. *Id.* A se vedea de asemenea Factorul 9 mai jos.

Persoanele intervievate au susținut că, în linii generale, instanțele judecătorești își folosesc puterile de revizuire a actelor administrative, deși soluționarea unor astfel de cauze se poate târăgăna. LCA prevede instituirea unor colegii specializate în cadrul curților de apel și la CSJ (art. 6(2)), însă câțiva intervievați au remarcat că aceasta încă nu a avut loc. Unul dintre ei a afirmat că, dat fiind că revizuirea actelor administrative necesită cunoștințe specializate, instituirea unor astfel de colegii ar duce la o revizuire mai bună și mai eficientă a acestora. O altă deficiență menționată de câțiva intervievați este lipsa unui cod de procedură pentru cauzele de contencios administrativ. Executarea hotărârilor poate de asemenea servi drept motiv de îngrijorare, deși situația a început a se îmbunătăți în această privință. În 2003, despăgubirile stabilite prin decizii în cauzele de contencios administrativ puteau să nu fie executate timp de 3 sau 4 ani. Dat fiind că Curtea Europeană a Drepturilor Omului [în continuare CtEDO] a stabilit că o astfel de perioadă este prea îndelungată, despăgubirile în prezent se adjucează în decursul unui an, cu excepția celor ce trebuie plătite de autoritățile locale, caz în care, potrivit persoanelor intervievate, persistă întârzieri de 3-5 ani.

Factorul 7: Jurisdicția instanțelor judecătorești asupra cauzelor de încălcare a drepturilor și libertăților civile ale persoanelor

Justiția deține jurisdicția exclusivă, finală asupra tuturor cauzelor care privesc drepturile și libertățile civile ale persoanelor.

Concluzie	Corelație: Pozitiv	Tendința: ↔
Instanțele de judecată au jurisdicție asupra cauzelor legate de drepturile și libertățile civile și în general exercită în mod adecvat o astfel de jurisdicție.		

Analiză/Date generale:

Constituția le garantează cetățenilor Republicii Moldova și, cu excepțiile stabilite de lege, cetățenilor străini și apatrizilor (art. 19(1)), un șir larg de drepturi și libertăți civile, sociale, economice și politice. Printre drepturile civile ce țin de sistemul juridic sunt dreptul la apărare (art. 26), prezumția nevinovăției (art. 21) și neretroactivitatea actelor delictuoase și pedepselor (art. 22). De asemenea, Constituția interzice pedeapsa cu moartea, tortura, tratamentele crude, inumane sau degradante (art. 24(2)-(3)). Ea garantează egalitatea în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, apartenență politică, avere sau de origine socială (art. 16(2)). Cetățenilor Republicii Moldova li se garantează libertatea conștiinței și a exprimării (art. 31, 32), inviolabilitatea domiciliului (art. 29) și secretul corespondenței (art. 30). Drepturile sociale includ dreptul la învățătură (art. 35), la ocrotirea sănătății (art. 36), asistență socială (art. 47) și la un mediu înconjurător sănătos (art. 37). Drepturile economice includ dreptul la proprietate privată, fără expropriere decât pentru o cauză de utilitate publică și cu dreaptă și prealabilă despăgubire (art. 46). Alte drepturi economice includ dreptul la libera alegere a muncii (art. 43(1)), la securitatea condițiilor de muncă (art. 43(2)), la protecția împotriva șomajului (art. 47(2)), de a întemeia și a se afilia la sindicate (art. 42), la negocieri colective (art. 43(4)) și la grevă (art. 45). Drepturile politice includ dreptul la vot (art. 38(2)), de a fi ales în funcții publice (art. 38(3)), de a participa la administrarea treburilor publice (art. 39) și dreptul de petiționarea autorităților publice (art. 52). Constituția de asemenea garantează libertatea întrunirilor (art. 40) și de asociere politică (art. 41), precum și accesul la informație de interes public, care nu trebuie să prejudicieze securitatea națională (art. 34).

Cu toate acestea, drepturile și libertățile respective nu întotdeauna se respectă. Conform Freedom House, „În pofida acestui cadru cuprinzător și liberal, cetățenii Republicii Moldova prea des își văd drepturile garantate prin Constituție provocate”. NIT 2006, p. 436. Notînd că, deși Republica Moldova în general respectă drepturile omului,

Departamentul de Stat al Statelor Unite a raportat următoarele încălcări ale drepturilor omului în 2005: metode crude și degradante de arest și interogare; tratament crud, inuman sau degradant al persoanelor reținute sau al deținuților; condiții dure în majoritatea închisorilor; percheziții și interceptări ilegale; discriminarea religiilor minoritare; discriminarea romilor; limitarea libertății de întrunire; și hărțuirea oponenților politici. Departamentul de Stat al SUA, *Moldova, în* RAPOARTE DE ȚARĂ PRIVIND PRACTICILE ÎN DOMENIUL DREPTURILOR OMULUI 2005 (8 Mar. 2006). În cadrul unui sondaj al circa 300 de judecători, procurori și juriști, mai puțin de o treime au răspuns că drepturile acuzaților sunt respectate în Moldova; 6,2% au fost de părerea că drepturile lor nu sunt niciodată respectate, iar 60,7% au opinat că ele adesea sunt încălcate. INSTITUTUL DE REFORME PENALE, JUSTIȚIA PENALĂ ȘI DREPTURILE OMULUI 5, 9 (2004) [în continuare JUSTIȚIA PENALĂ ȘI DREPTURILE OMULUI]. Cele mai des înregistrate încălcări au fost ale dreptului de a nu fi supus torturii, amenințărilor și altui tratament inuman sau degradant (60,7%) și ale dreptului la apărare (26,2%). *Id.* p.p. 9-10. Mai mult, 78,6% din respondenți au fost de părerea că pentru comiterea infracțiunilor sunt condamnate persoane nevinovate, în primul rând din cauza mărturisirilor false, ca rezultat al metodelor de detenție ilegale. *Id.* 16-17. La sfârșitul anului 2005, o comisie parlamentară specială a constatat cazuri de încălcare a drepturilor și libertăților omului din cauza examinării întârziate a dosarelor persoanelor ținute în stare de arest la Chișinău, în special ale căror dosare se află pe rol la Judecătoria Buiucani. *A se vedea* HOTĂRÎREA PARLAMENTULUI NR. 370-XVI din 28.12.2005, M.O. Nr. 5-8/54 din 13.01.2006.

Toți cetățenii au dreptul să recurgă la instanțele judecătorești în scopul apărării drepturilor și libertăților lor, și nici o lege nu poate îngradi accesul la justiție. CONST. art. 20. În Republica Moldova instanțele judecătorești au, în mod specific, jurisdicție asupra tuturor cauzelor ce implică drepturile și libertățile civile. *A se vedea* LOJ art. 4(1), Legea Nr. 514-XIII din 06.07.1995, M.O. Nr. 58/641 din 19.10.1995, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 247-XVI din 21.07.2006, M.O. Nr. 174-177/796 din 10.11.2006 [în continuare LOJ]. Mai mult, Constituția prevede că justiția se desfășoară numai de instanțele judecătorești; adică, de CSJ, curțile de apel și judecătoriile ordinare. Art. 114, 115(1). Deși pentru anumite categorii de cauze pot fi instituite judecătorii specializate, cum ar fi instanțele judecătorești economice, înființarea de instanțe extraordinare este interzisă. *Id.* art. 115(2)-(3); LOJ art. 15(3).

Instanțele judecătorești militare sunt instanțe judecătorești specializate, parte componentă a sistemului judecătoresc, responsabile pentru înfăptuirea justiției în cadrul forțelor armate. LJM art. 1. Competența lor este în primul rând limitată la cauzele privind infracțiunile săvârșite de membrii forțelor armate și la cauzele civile privind repararea prejudiciului cauzat prin infracțiuni militare. *Id.* art. 4; COD. PROCED. PENALĂ art. 37. Deși articolul 37(4) al Codului de Procedură Penală prevede că „alte persoane referitor la care există indicații speciale în legislație” nu pot fi parte la cauze penale în Judecătoria militară (*a se vedea* art. 37(4)), nu există nici o lege care ar prevedea examinarea dosarelor în privința persoanelor civile în Judecătoria militară. Hotărârile Judecătoriei militare sunt susceptibile de revizuire de către colegiul civil și cel penal

ale curților de apel (în practică, hotărârile Judecătorei militare sunt revizuite de Curtea de Apel Chișinău) și ale CSJ, care funcționează ca instanțe de apel și de recurs în cadrul sistemului instanțelor judecătorești militare. LJM art. 5(2), 16(1), 17.

Deși cadrul juridic pentru protecția drepturilor și libertăților civile pare să fie adecvat, în practică, protecția drepturilor respective este obstrucționată de târăgănarea judecării cauzelor, necunoașterea de către cetățeni a drepturilor lor, precum și de incapacitatea lor de-a achita cheltuielile de judecată. În timpul urmăririi și judecării cauzelor penale, învinuții și inculpații care nu își pot permite să fie reprezentați de un avocat (adică, de un membru licențiat al Baroului Avocaților), au dreptul să fie reprezentați de un avocat „numit din oficiu”. *A se vedea* CONST. art. 26(3). Avocații trebuie să reprezinte învinuții și inculpații respectivi la solicitarea organelor de urmărire penală și a instanțelor judecătorești. LEGEA CU PRIVIRE LA AVOCATURĂ art. 46(1), Legea Nr. 1260-XV din 19.07.2002, M.O. Nr. 126-127/1001 din 12.09.2002, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 215-XVI din 13.07.2006, M.O. Nr. 126-130/611 din 11.08.2006. Cu toate că avocații din oficiu au dreptul la remunerare din partea statului, suma este inadecvată și ei nu sunt remunerați pentru timpul dedicat cercetărilor sau investigațiilor. *A se vedea* REGULAMENTUL MJ CU PRIVIRE LA MĂRIMEA ȘI MODUL DE REMUNERARE A AVOCAȚILOR PENTRU ACORDAREA ASISTENȚEI JURIDICE DIN OFICIU LA SOLICITAREA ORGANELOR DE URMĂRIRE PENALĂ ȘI A INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI art. 6 (din 31.03.2003, M.O. Nr. 97-98/137 din 31.05.2003). Drept rezultat, suferă calitatea reprezentării din oficiu. IRPJ PENTRU MOLDOVA p.p. 31-32. Dat fiind că în Moldova numărul persoanelor care nu își pot permite un avocat este mare, mulți învinuți și inculpați ar putea să nu fie în stare să-și apere adecvat drepturile civile în procesul de urmărire penală și judecare a cauzelor penale. În cadrul unui sondaj la care au participat 1000 de deținuți din izolatoarele de arest preventiv din Moldova, aproape 80% au răspuns că avocații din oficiu acordă apărare inadecvată. JUSTIȚIA PENALĂ ȘI DREPTURILE OMULUI 83. Printre motivele invocate de respondenți au fost: lipsa de interes din partea avocaților din oficiu de a obține achitarea în proces (51,5%), remunerarea mică pentru serviciile lor (31,5%) și nivelul profesional scăzut al avocaților (17%). *Id.* Aceste rezultate ale sondajului sunt consecvente cu experiența Baroului de avocați, care se zice că primește multe plângeri referitor la calitatea reprezentării din oficiu.

Persoanele intervievate au menționat câteva cauze de profil înalt care ei consideră că au la bază motive politice, ca exemple a dificultăților întâmpinate în apărarea drepturilor civile în instanța de judecată. De exemplu, în septembrie 2006, Ghenadie Braghiș, Directorul Comercial al unui post de televiziune din Chișinău, a fost arestat și acuzat de acceptarea unei mite în sumă de 1000 de dolari pentru a difuza un spot publicitar la acest post. Postul de televiziune respectiv anterior relatase că Ministrul Afacerilor Interne, Gheorghe Papuc, ar fi deținut o diplomă de studii falsă. Acuzațiile au fost ulterior retrase din lipsă de probe. Un al doilea exemplu ține de judecarea fostului Ministru al Apărării, Valeriu Pasat, la Judecătoria Centru din Chișinău, sub acuzarea că a prejudiciat bugetul de stat prin comercializarea ilicită a 21 avioane de tip MIG-29, Statelor Unite în 1997 pentru mai puțin decît prețul lor de piață. RAFFAELLA

MURANO, CENTRUL DE POLITICĂ EXTERNĂ, ABUZUL POLITIC AL PROCESULUI JUDICIAR ÎN EUROPA DE EST: O NOUĂ AMENINȚARE A SECURITĂȚII? 4-6 (2005), *disponibil la* <http://fpc.org.uk/fsblob/530.pdf> [în continuare ABUZUL POLITIC AL PROCESULUI JUDICIAR]. În ianuarie 2006, Pasat a fost condamnat la 10 ani de închisoare, în urma unui proces judiciar închis care a durat 6 luni, în care instanța a refuzat să accepte depozițiile persoanei care fusese ambasador al SUA în 1997 și ale oficialului american care negociase tranzacția.¹⁶ E. Wayne Merry, *America abandonează un prieten*, WASHINGTON POST, 25 Feb. 2006, p. A17. Faptele care sugerează că cazul Pasat a avut motive politice includ critica sa la adresa partidului de guvernământ comunist din Republica Moldova, susținerea acordată de el Partidului „Pentru o Moldovă Democratică”, precum și arestul său chiar înainte de alegerile parlamentare din martie 2005. ABUZUL POLITIC AL PROCESULUI JUDICIAR 5-6.

Garanțiile constituționale privind drepturile și libertățile omului trebuie interpretate și aplicate în conformitate cu Declarația Universală a Drepturilor Omului și alte convenții și tratate la care Republica Moldova este parte. CONST. art. 4(1). În eventualitatea în care apare o neconcordanță între legile Republicii Moldova și astfel de convenții și tratate, prioritate vor avea acestea din urmă. *Id.* art. 4(2); COD. PROCED. PENALĂ art. 7(2). Într-adevăr, dacă dispozițiile unui tratat internațional sunt contrare Constituției, Constituția trebuie revizuită pentru a se conforma cu tratatul. CONST. art. 8(1).

Probabil cea mai importantă din aceste tratate și convenții este Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, ratificată de Republica Moldova în 1997, împreună cu Protocoalele Nr. 1-8 și 11. CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI A LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE, 4 noiembrie 1950, *ratificată prin* HOTĂRÎREA PARLAMENTULUI NR. 1298-XIII din 24.07.1997, M.O. Nr. 54-55/502 din 21.08.1997 [în continuare CONVENȚIA EUROPEANĂ]. Republica Moldova ulterior a ratificat Protocoalele Nr. 13 și 14. LEGEA CU PRIVIRE LA RATIFICAREA PROTOCOLULUI NR. 13 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI A LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE PRIVIND ABOLIREA PEDEPSEI CU MOARTEA ÎN TOATE CIRCUMSTANȚELE, Legea Nr. 272-XVI din 29.07.2006, M.O. Nr. 126-130/649 din 11.08.2006; LEGEA CU PRIVIRE LA RATIFICAREA PROTOCOLULUI NR. 14 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI A LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE, AMENDÎND SISTEMUL DE CONTROL AL CONVENȚIEI, Legea Nr. 130-XVI din 23.06.2005, M.O. Nr. 95-97/452 din 15.07.2005. Drept rezultat, instanțele judecătorești din Republica Moldova, la judecarea cauzelor, trebuie să aplice direct Convenția Europeană. După cum s-a explicat într-o hotărîre a CSJ, “în cazul judecării cazurilor, instanțele de judecată urmează să verifice dacă legea sau actul, care urmează a fi aplicat și care reglementează drepturi și libertăți garantate de [Convenția Europeană], sunt compatibile cu prevederile acesteia, iar în caz de incompatibilitate instanța va aplica direct prevederile Convenției, menționînd

¹⁶ În octombrie 2006, Curtea de Apel Chișinău a anulat condamnarea lui Pasat, după examinarea depozițiilor martorilor din SUA, însă a menținut condamnarea sa pe un cap de acuzare mai mic, supravegherea neglijentă a locjiitorului său la vînzarea rachetelor Uragan unei companii slovace.

acest fapt în hotărîrea sa”. HOTĂRÎREA PLENULUI CSJ PRIVIND APLICAREA ÎN PRACTICA JUDICIARĂ DE CĂTRE INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI A UNOR PREVEDERI ALE CONVENȚIEI PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE, HOTĂRÎREA NR. 17 DIN 19.06.2000, BULETINUL CSJ NR. 1 (2003), p. 8.

Pe parcursul anilor, Convenția Europeană a fost o disciplină frecventă în cadrul cursurilor de perfecționare a judecătorilor din Moldova, însă măsura în care aceștia o aplică în practică este incertă. Un interviuat a menționat că judecătorii au nevoie de mai multă instruire cu privire la Convenția Europeană. Altul a mers mai departe, susținând că unii judecători nici nu știu că Moldova este parte la Convenția Europeană și nu au auzit despre CtEDO. Un al treilea interviuat a opinat că un motiv al faptului că judecătorii nu aplică des Convenția Europeană atunci când judecă o cauză sau alta este că puțini avocați sunt bine informați despre ea și, din aceste considerente, rar fac argumentări în baza ei. Un jurist specializat în drepturile omului a susținut că Convenția Europeană are puțină influență asupra activității judecătorilor. Pentru a-și argumenta afirmația, el a relatat că judecătorii nu și-au modificat practicile pentru a se conforma cu principiile enunțate în trei hotărîri recente ale CtEDO împotriva Moldovei. Prima hotărîre a stabilit că mandatul de arest trebuie să includă și faptele ce dovedesc eliberarea sa și să se refere la chestiunile ridicate de apărare. *A se vedea Șarban c. R. Moldova*, nr. 3456/05, §§ 99-104, 4 oct. 2005. A doua hotărîre a stabilit că un alt mandat de arest trebuie eliberat sau mandatul de arest existent trebuie prelungit în cazul când dosarul este transmis spre examinare, deoarece, conform legislației moldovenești, transmiterea dosarului spre examinare suspendă mandatul de arest eliberat anterior. *Boicenco c. R. Moldova*, nr. 41088/05, §§ 148-54, 11 iulie 2006. A treia hotărîre a stabilit că revizuirea unei hotărîri irevocabile în baza articolului 449 al Codului de Procedură Civilă, în lipsa circumstanțelor esențiale și convingătoare, încalcă prevederile Convenției Europene. *A se vedea Roșca c. R. Moldova*, nr. 6267/02, §§ 25, 29, 22 mar. 2005 [în continuare *Roșca c. Moldova*]. Pe de altă parte, un interviuat a opinat că tot mai mult se face practică axarea pe standardele internaționale. De fapt, unii judecători intervievați păreau să cunoască destul de bine Convenția Europeană și aplicabilitatea acesteia la cauzele judecate de ei. Unul a menționat că judecătorii din instanța sa discută hotărîrile CtEDO în ședințele lor și, ca urmare, au modificat radical hotărîrile instanței în diferite domenii.

Orice persoană, organizație neguvernamentală sau grup de particulari ale căror drepturi recunoscute de Convenția Europeană au fost încălcate de Republica Moldova pot sesiza CtEDO din Strasbourg, după epuizarea tuturor căilor de recurs interne. CONVENȚIA EUROPEANĂ art. 34, 35(1). Cetățenii Republicii Moldova se folosesc de fapt tot mai mult de posibilitatea de a depune cereri la CtEDO – atît după numărul de cereri depuse, cît și ca procentaj din numărul total de cereri depuse la CtEDO, după cum indică tabelul de mai jos:

CERERI DEPUSE LA CtEDO¹⁷

Anul	Cereri depuse		Procentaj din numărul total
	Moldova	Total	
2000	125	30.069	0,42
2001	212	31.228	0,68
2002	253	34.509	0,73
2003	357	38.810	0,92
2004	441	44.128	1,00
2005	583	45.500	1,28
2006	621	47.733	1,30

Sursa: CtEDO, RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2002, p. 33; RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2003, p. 36; RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2004, p. 37; RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2005, p. 35; RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2006, p. 40, 47.

Mai mult, numărul de cauze parvenite din partea Republicii Moldova în care CtEDO a constatat încălcarea Convenției Europene din partea autorităților din Moldova a sporit dramatic în ultimii ani. De la o singură cauză în 2001, zero cauze în 2002 și 2003, numărul a sporit pînă la 10 cauze în 2004, 13 cauze în 2005 și 20 cauze în 2006. CtEDO, RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2001, p. 36; RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2002, p. 29; RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2003, p. 32; RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2004, p. 33; RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2005, p. 31; RAPORTUL CU PRIVIRE LA ACTIVITATEA CtEDO 2006, p. 42. După cum s-a menționat mai sus, hotărârile pronunțate împotriva Republicii Moldova s-au referit la astfel de chestiuni ca neexecutarea hotărârilor judecătorești, neinclusiunea temeiurilor arestului în mandatul de arest, arestul fără mandat de arest și redeschiderea procedurilor judiciare fără temeiuri suficiente. Numărul sporit de hotărâri adverse pronunțate recent de CtEDO a determinat mai multe reacții. Una din ele a fost solicitarea de către Procurorul General către CSJ de a revizui cel puțin o hotărâre pronunțată de instanțele de judecată moldovenești în baza prezentului articolul 449(g) al Codului de Procedură Civilă (*a se vedea Factorul 8* mai jos), după depunerea unei cereri la CtEDO. *A se vedea Roșca c. Moldovei*. În cele din urmă, Parlamentul a introdus modificări în Legea cu privire la Agentul guvernamental și LSJ care să prevadă tragerea la răspundere a judecătorilor ale căror hotărâri duc ulterior la pronunțarea unor hotărâri adverse, inclusiv de către CtEDO. LEGEA CU PRIVIRE LA AGENTUL GUVERNAMENTAL art. 17(1)-(2), Legea Nr. 353-XV din 28.10.2004, M.O. Nr. 208-211/932 din 19.11.2004, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 48-XVI din 09.03.2006, M.O. Nr. 58-62/238 din 14.04.2006 [în continuare LEGEA CU PRIVIRE LA AGENTUL GUVERNAMENTAL]; LSJ art. 21/1, *modificat prin* MODIFICĂRILE DIN 2006 art. II(18). *A se vedea de asemenea* Factorul 16 mai jos pentru analiza acestor modificări.

¹⁷ Acest tabel se bazează pe rapoarte care uneori conțin date statistice provizorii. În cazul cînd datele statistice pentru un anumit an au fost revizuite în rapoartele ulterioare, au fost folosite datele statistice cele mai recente.

Factorul 8: Sistemul căilor de atac

Hotărârile judecătorești pot fi anulate numai urmînd procedurile căilor de atac.

Concluzie	Corelație: Neutru	Tendința: ↓
Hotărârile judecătorești pot fi anulate numai urmînd procedurile căilor de atac. CtEDO a stabilit în procese împotriva Republicii Moldova că anumite proceduri de atac extraordinare ar încălca principiul securității raporturilor juridice și duc la răspundere în baza Convenției Europene.		

Analiză/Date generale:

Constituția garantează dreptul de a ataca în instanță hotărârile judecătorești: „Împotriva hotărârilor judecătorești, părțile interesate și organele de stat competente pot exercita căile de atac, în condițiile legii.” A se vedea Art. 119; a se vedea de asemenea LOJ art. 20(2). Mai mult, dat fiind că justiția poate fi înfăptuită doar de instanțele de judecată, hotărârile judecătorești pot fi anulate doar urmînd procedurile judiciare ale căilor de atac. A se vedea CONST. art. 114. Persoanele intervievate au confirmat că aceste prevederi se aplică în practică.

Codul de Procedură Civilă și Codul de Procedură Penală specifică procedurile de revizuire a hotărârilor judecătorești. Căile de atac pot fi ordinare sau extraordinare. Calea ordinară de atac a unei hotărâri este sau apelul, în baza căruia instanța de apel poate reevalua faptele (inclusiv să accepte noi probe) și modul de aplicare a legii la fapte, precum și conformarea cu cerințele procedurale; sau recursul, în baza căruia instanța de recurs poate în general examina doar modul de aplicare a legii la fapte, conform constatărilor instanței inferioare.¹⁸ COD. PROCED. PENALĂ art. 38(2)-(3), 39(2), 400, 420, 437; COD. PROCED. CIVILĂ art. 357, 397, 429.

Republica Moldova are un sistem judiciar de trei nivele, fiind compus din judecătoria ordinară, curți de apel și CSJ. Curtea de apel poate examina cererile de apel sau recurs împotriva hotărârilor pronunțate în primă instanță de judecătoriile ordinare, inclusiv de Judecătoria militară. COD. PROCED. PENALĂ art. 38(2)-(3), COD. PROCED. CIVILĂ art. 358(1); LJM art. 17(b)-(c). Curtea de Apel Economică examinează apelurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate în primă instanță de Judecătoria Economică de Circumscripție. COD. PROCED. CIVILĂ art. 358(2). CSJ examinează recursurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de curțile de apel, inclusiv de Curtea de Apel Economică. COD. PROCED. PENALĂ art. 420, 437; COD. PROCED. CIVILĂ art. 397,

¹⁸ Înainte de reformele din 1996, unica cale de atac a unei hotărâri judecătorești era recursul.

429. Curțile de apel examinează recursurile împotriva hotărîrilor pronunțate în cauze de contencios administrativ de către judecătorii ordinare, iar CSJ examinează recursurile împotriva hotărîrilor curților de apel. LCA art. 8(7), 10(3).

De asemenea, hotărîrile pot fi supuse căii extraordinare de atac, după ce căile ordinare de atac au fost epuizate și hotărîrea a devenit irevocabilă, prin depunerea recursului în anulare sau revizuirii. COD. PROCED. PENALĂ art. 39(3), 452, 458; COD. PROCED. CIVILĂ art. 449. CtEDO a pronunțat hotărîri împotriva Republicii Moldova în câteva cazuri ce implicau abuzul procedurilor extraordinare de atac. Unul dintre aceste cazuri implica neexecutarea unei hotărîri judecătorești pronunțată în 1997 cu privire la redobîndirea unei case care fusese naționalizată de autoritățile sovietice pe timpul celui de-al doilea război mondial. Pîrîții la nivel național în acest caz au solicitat instanțelor de judecată naționale să revizuiască hotărîrea neexecutată în baza unor informații nou-descoperite. *Popov c. R. Moldova (nr. 2)*, nr. 19960/04, §§ 7, 9, 10, 15, 6 dec. 2005. CtEDO a stabilit că revizuirea hotărîrilor judecătorești irevocabile poate fi justificată doar prin „circumstanțe cu caracter esențial și convingător”. *Id.* § 45. Dat fiind că astfel de circumstanțe erau lipsă, „[p]rin urmare, Curtea consideră că procedura de revizuire în cauza a fost în esență o încercare de a reexamina cauza în lumina chestiunilor pe care reclamantii în procedura națională au putut, dar aparent nu le-au ridicat pe parcursul procedurilor, care s-au încheiat cu hotărîrea irevocabilă din 5 noiembrie 1997.” *Id.* § 52. În celălalt caz, CSJ, la cererea Procurorului General, și-a casat propria hotărîre din 2001 care făcea obiectul unei cauze pe rol la CtEDO și a repus în vigoare hotărîrea Curții de Apel în favoarea reclamantului. *Roșca c. Moldovei*. Drept temei pentru depunerea cererii la CtEDO de către reclamant servise anume casarea din 2001 a hotărîrii Curții de Apel. CtEDO a stabilit că, atunci cînd CSJ a casat, în 2001, hotărîrea Curții de Apel, ea “a sfidat un întreg proces de judecată care s-a încheiat cu o hotărîre judecătorească definitivă și executorie și astfel [a încălcat principiul de] *res judicata*.” *Id.* § 27. Repunerea ulterioară în vigoare a hotărîrii în favoarea reclamantului și recunoașterea de către autoritățile moldovenești a încălcării drepturilor sale în baza legii interne nu a radiat de pe rol cererea reclamantului de la CtEDO, deoarece acțiunile respective nu au fost suficiente pentru a repara încălcarea Convenției Europene. *Id.* § 21. Din aceste considerente, CtEDO a alocat despăgubiri reclamantului. *Id.* § 37.

Factorul 9: Audierea părților/citare/punere în executare

Judecătorii au prerogative reale în ceea ce privește citațiile, audierea părților și a martorilor, disciplinare și/sau punerea în executare a hotărîrilor judecătorești, se folosesc de aceste puteri și în aceasta sunt respectați și susținuți de către celelalte puteri ale statului.

Concluzie**Corelație: Negativ****Tendința: ↔**

Deși judecătorii au puteri reale de citare, audiere și disciplinare a părților, capacitatea lor de a exercita aceste prerogative este limitată în practică. Dat fiind că instanțele judecătorești adesea nu dispun de resurse necesare pentru a trimite citațiile prin scrisoare recomandată sau de suficientă poliție judecătorească care să înmîneze citațiile personal, judecătorii adeseori nu știu dacă partea sau martorul care nu se prezintă la proces a fost de fapt citat în modul convenit. Judecătorii sunt reticenți în a impune sancțiuni celor care tulbură ședința, iar din cauza numărului redus de polițiști judiciari, judecătorilor le este dificil să mențină ordinea și să-i excludă pe cei care o încalcă. Instanțele nu mai au autoritate directă asupra punerii în executare a hotărârilor judecătorești care în prezent țin de competența Departamentului de Executare a Deciziilor Judecătorești de pe lângă MJ, și problemele legate de executarea acestora persistă.

Analiză/Date generale:

Judecătorul (sau președintele completului de judecată) are autoritate legală de a menține ordinea în sala de judecată și de a exclude sau pedepsi persoanele care o încalcă sau refuză să se supună dispozițiilor judecătorului. COD. PROCED. CIVILĂ art. 196; COD. PROCED. PENALĂ art. 334. În cauze civile, persoanele care tulbură ședința de judecată sunt avertizate și, dacă încalcă ordinea în mod repetat, pot fi îndepărtate din sala de ședințe pentru tot timpul sau o parte din ședință. COD. PROCED. CIVILĂ art. 196(2). Instanța judecătorească poate de asemenea aplica persoanei respective o amendă de pînă la 10 unități convenționale¹⁹ (200 MDL sau 15 dolari SUA) și, în cazul cînd, în acțiunile sale se conțin elemente ale infracțiunii, instanța poate solicita procurorului să pornească urmărirea penală. *Id.* art. 196(3)-(4). În cazul cînd procurorul sau avocatul încalcă ordinea, instanța poate de asemenea comunica acest fapt procurorului ierarhic superior (în cazul procurorului), sau Baroului de avocați (în cazul avocatului). *Id.* art. 196(5). În cauzele penale, persoanelor care încalcă ordinea sau refuză să se supună dispozițiilor judecătorului li se poate aplica o amendă de la 1 pînă la 25 unități convenționale (20-500 MDL sau 1.50-37.75 dolari SUA). COD. PROCED. PENALĂ art. 201(1)-(3)(1). Inculpatul are dreptul să fie avertizat despre necesitatea respectării ordinii și a dispozițiilor judecătorului, iar în caz de repetare a încălcării sau „abatere gravă de la ordine”, judecătorul poate dispune îndepărtarea acestuia din sală și continua procesul în lipsa lui. COD. PROCED. PENALĂ art. 334(2). Sentiința, însă, se pronunță în prezența inculpatului sau se aduc la cunoștința acestuia imediat după pronunțare. *Id.* În cazul cînd procurorul sau avocatul încalcă ordinea sau nu se supune dispozițiilor, judecătorul îl poate sancționa cu amendă și apoi informa Procurorul General (în cazul procurorului), sau Consiliul Baroului și MJ (în cazul avocatului). *Id.* art. 334(3).

¹⁹ În Codul de Procedură Civilă și Codul de Procedură Penală amenzile sunt exprimate în “unități convenționale”, fiecare echivalentă cu 20 MDL (1,50 dolari SUA). Cod. Proced. Civilă art. 161(2); Cod. Proced. Penală art. 64(2).

În practică, autoritatea legală a judecătorilor de a menține ordinea în sala de judecată poate însemna puțin. În lipsa poliției judecătorești în sala de judecată (*a se vedea* Factorul 13 mai jos), judecătorii nu-i pot îndepărta în mod eficace pe cei care tulbură ședința. După cum a explicat un judecător, menținerea ordinii în sala de ședințe depinde de cât de puternică este vocea judecătorului. Din fericire, conform interviușilor, ordinea se încalcă rar în timpul ședințelor de judecată, însă, când totuși au loc abateri de la ordine, acestea pot fi grave. Problema este și mai mare în cazul când ședințele se desfășoară în biroul judecătorului. *A se vedea* Factorul 12 mai jos. O altă problemă este că judecătorii sunt reticenți în a-și folosi autoritatea de a impune sancțiuni, aceasta deoarece pentru ca aceste sancțiuni să fie aplicate, judecătorii urmează să inițieze o procedură de contravenție administrativă pentru care trebuie să depună o plîngere la poliție.

Judecătorii au o autoritate amplă atât în cauzele civile, cât și în cauzele penale, de a ordona aducerea în instanță a martorilor, precum și de a cere prezentarea documentelor sau altor probe. Persoana citată în calitate de martor în modul convenit este obligată să se prezinte în fața instanței și să depună mărturii. COD. PROCED. CIVILĂ art. 136(1); COD. PROCED. PENALĂ art. 90(7)(1). Martorului care nu se prezintă, din motive neîntemeiate, după ce a fost citat i se poate aplica o amendă, iar instanța are dreptul să dispună aducerea lui forțată în judecată. Amenda aplicată pentru neprezentarea în instanță după prima citare poate constitui pînă la 5 unități convenționale (100 MDL sau 7,50 dolari SUA);²⁰ iar pentru neprezentarea după a doua citare, amenda poate constitui pînă la 10 unități convenționale (200 MDL sau 15 dolari SUA). COD. PROCED. CIVILĂ art. 136(3). Într-o cauză penală, amenda pentru neprezentarea în instanță este de la 1 pînă la 25 unități convenționale (20-500 MDL sau 1,50-37,75 dolari SUA). COD. PROCED. PENALĂ art. 90(8), 201(2). Mai mult, în cazul când martorul nu se prezintă neîntemeiat, instanța poate dispune aducerea lui forțată în judecată. *Id.* art. 90(9), 235(3).

În cazul când, într-o cauză civilă, un participant la proces nu se prezintă, procesul se amîină dacă nu există date că participantul a fost citat sau dacă instanța consideră motivul neprezentării participantului ca fiind întemeiat. COD. PROCED. CIVILĂ art. 205(2)-(3). Însă, în cazul în care participantul a fost citat sau instanța consideră neîntemeiat motivul neprezentării acestuia, pricina se examinează în absența participantului respectiv. *Id.* art. 205(4). În cauzele penale, dacă inculpatul care a fost citat în modul convenit nu se prezintă în instanță, judecarea cauzei se amîină, cu excepția cazurilor când inculpatul se ascunde, refuză să fie adus în instanță sau solicită judecarea cauzei în lipsa sa atunci când cauza ține de săvîrșirea unor infracțiuni ușoare. COD. PROCED. PENALĂ art. 321. Într-o cauză de contencios administrativ, dacă o parte sau reprezentanții săi nu se prezintă la ședința de judecată „fără motive temeinic justificate”, aceasta nu împiedică instanța să examineze cererea, cu excepția când

²⁰ Codul de Procedură Civilă conține o altă prevedere, contradictorie, cu privire la mărimea maximă a amenzi care poate fi aplicată unui martor pentru neprezentare în instanță după prima citare. Acesta prevede că amenda poate fi pînă la 10 unități convenționale (200 lei moldovenești sau 15 dolari SUA). *A se vedea* art. 207(2).

este imposibil de a judeca cauza în lipsa reclamantului, caz în care instanța va scoate cererea de pe rol. LCA art. 24(2).

În cazul când, într-o cauză civilă, martorul nu se prezintă în ședința de judecată, instanța, după ce ascultă opiniile participanților la proces, va decide dacă să prelungească dezbaterile judiciare sau să amîne procesul. COD. PROCED. CIVILĂ art. 207(1). Într-o cauză penală, dacă martorul care a fost citat nu se prezintă în ședința de judecată, instanța poate amîna procesul. COD. PROCED. PENALĂ art. 362(2), 331(1).

Din cauza că instanțele de judecată pot să nu dispună de mijloace financiare suficiente pentru a trimite citațiile recomandat, judecătorii adesea nu dispun de dovezi că o parte sau martorul a primit de fapt citația, ceea ce adeseori se soldează cu amînarea procesului. Conform unui judecător, chiar și în cazul când citațiile sunt trimise recomandat, poștașii uneori nu înmînează scrisorile destinatarilor în persoană și, iarăși, instanța nu dispune de dovezi despre înmînarea corespunzătoare a citațiilor. O practică recent apărută este publicarea de către instanțele judecătorești a citațiilor în M.O. Persoanele intervievate au menționat ca motive ale reticenței martorilor de a se prezenta în instanță sunt: lipsa de respect față de instanța de judecată, amînarea frecventă a proceselor și, în cauzele penale, un program de protecție a martorilor care nu este eficient din lipsă de fonduri. De aceea, în practică, părțile de multe ori aduc ele însele martorii la ședința de judecată. În cadrul interviurilor s-a menționat că judecătorii sunt reticenți în a-și folosi puterea de disciplinare pentru a sancționa neprezentarea în instanță.

Într-un raport al unui program de monitorizare a ședințelor de judecată desfășurat la Chișinău se spunea că, în cazul când judecătorii dispun aducerea participanților la proces cu forța în instanță, poliția judecătorească dispune de un număr prea redus de colaboratori pentru a executa astfel de dispoziții. ORGANIZAȚIA PENTRU SECURITATE ȘI COOPERARE ÎN EUROPA, RAPORT ANALITIC SEMESTRIAL: CONSTATĂRI PRELIMINARE ALE MONITORIZĂRII ȘEDINTELOR DE JUDECATĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA 23 (2006) [în continuare OSCE, RAPORTUL DE MONITORIZARE A ȘEDINTELOR DE JUDECATĂ]. Consecințele aparente ale amînării proceselor sunt că „participanții care inițial se prezentau la toate ședințele de judecată stabilite, pe parcurs încetau să se mai prezinte în judecată fiindcă și-au pierdut încrederea în procesul judiciar după mai multe întârzieri și amînări repetate”. *Id.*

Instanțele judecătorești au de asemenea autoritatea de a cere prezentarea documentelor sau altor probe. COD. PROCED. CIVILĂ art. 340, 288(2), 299(1)-(2); Cod. Proced. Penală art. 90(7)(3). Într-o cauză penală, avocatul inculpatului are dreptul să ceară prezentarea documentelor sau altor probe. COD. PROCED. PENALĂ art. 100(2). Într-o cauză de contencios administrativ, dacă pîrîtul nu prezintă actul administrativ și toate documentele care au stat la baza emiterii acestuia la prima zi de înfățișare, lui i se aplică o amendă de pînă la 10 salarii minime (180 MDL sau 13,60 dolari SUA) pentru fiecare zi de întârziere nejustificată. LCA art. 22(3).

Manifestarea lipsei de respect față de Curtea Constituțională prin nesupunere dispozițiilor date de președintele ședinței, prin încălcarea ordinii în ședință, “precum și săvârșirea altor fapte care denotă desconsiderare vădită față de Curte și de procedura jurisdicției constituționale” atrage aplicarea unei amenzi de pînă la 25 salarii minime (450 MDL sau 34 dolari SUA). CJC art. 23(4), 82(1)(e), 46(3), 58.

Un exemplu notabil de executare de către Curtea Constituțională a acestei autorități a avut loc în anul 2000, cînd dl Gheorghe Amihalachioaie, președintele Uniunii Avocaților (în prezent Baroul Avocaților), a criticat în mod public hotărîrea Curții prin care aceasta a declarat neconstituționale unele prevederi din Legea cu privire la avocatură din 1999. *A se vedea Economiceskoe Obozrenie*, Nr. 6, februarie 2000, p. 19. Ca urmare a acestor remarce, Curtea Constituțională i-a aplicat o amendă în mărime de 360 MDL (27 dolari SUA) pentru lipsă de respect față de Curte și hotărîrea sa. Dl. Amihalachioaie a achitat amenda și a depus o cerere la CtEDO. În anul 2004, CtEDO a stabilit că Curtea Constituțională i-a încălcat dreptul la libera exprimare în baza articolului 10 al Convenției Europene. *Amihalachioaie c. R. Moldova*, nr. 60115/00 [2005], 20 apr. 2004. Trebuie de menționat că această limitare a autorității Curții Constituționale de a sancționa lipsa de respect față de Curte a implicat afirmații făcute de dl Amihalachioaie în afara instanței respective și după ce aceasta și-a pronunțat hotărîrea și nu în timpul judecării cauzei.

În cazul cînd o parte la ședința Curții Constituționale a fost înștiințată despre aceasta, însă nu se prezintă, Curtea poate examina cauza în lipsa acesteia. CJC art. 49(1). Dacă, însă, partea a primit citația cu întîrziere sau Curtea nu dispune de confirmare că partea a primit citația, ședința se amîină. *Id.* art. 49(2). Autoritățile publice și alte persoane juridice sunt obligate să prezinte Curții Constituționale informațiile sau documentele oficiale și actele normative cerute în termen de 15 zile. LCC art. 9(1); *a se vedea de asemenea* CJC art. 20(2). Neexecutarea cererilor poate rezulta în aplicarea unei amenzi de pînă la 25 salarii minime (450 MDL sau 34 dolari SUA). LCC art. 9(2); CJC art. 82(1)(c).

Conform Constituției, „este obligatorie respectarea sentințelor și a altor hotărîri definitive ale instanțelor judecătorești, precum și colaborarea solicitată de acestea în timpul procesului, al executării sentințelor și a altor hotărîri judecătorești definitive”. *A se vedea* art. 120. Legea privind organizarea judecătorească adaugă că neexecutarea hotărîrilor judecătorești „atrage răspundere conform legii”. *A se vedea* art. 20(3); *a se vedea de asemenea* COD. PROCED. CIVILĂ art. 16(2). Răspunderea constă în aplicarea unei amenzi de pînă la 50 unități convenționale (1000 MDL sau 75 dolari SUA) sau de pînă la 300 unități convenționale (6000 MDL sau 450 dolari SUA) în cazul persoanelor oficiale cu funcții înalte de răspundere. COD. CONTRAVEN. ADMIN. art. 200/11.

În 2002, instanțele judecătorești și-au pierdut autoritatea de a supraveghea punerea în executare a hotărîrilor judecătorești. În prezent, de executarea hotărîrilor este

responsabil Departamentul de executare a deciziilor judiciare [în continuare DEDJ] pe lângă MJ. LOJ art. 51; LEGEA CU PRIVIRE LA SISTEMUL DE EXECUTARE Silită art. 2-3, Legea Nr. 204-XVI din 06.07.2006, M.O. Nr. 126-130/603 din 11.08.2006 [în continuare LSES]. DEDJ are oficii locale organizate teritorial conform circumscripțiilor instanțelor de judecată ordinare. A se vedea LSES art. 7(2). Jurisdicția sa include punerea în executare a hotărârilor judecătorești în cauzele civile, contravenționale și penale, neprivative de libertate, precum și a hotărârilor judecătoriale economice și Judecătoriei Militare. *Id.* art. 2(2); LJE art. 8; LJM art. 25. Executorii judecătorești din cadrul DEDJ efectuează acțiuni necesare pentru executarea hotărârilor judecătorești. Cerințele lor sunt obligatorii și neexecutarea lor poate atrage răspundere conform legii. LOJ art. 52; a se vedea de asemenea LSES, art. 14. Executorii judecătorești au dreptul la asistență din partea poliției judecătorești (a se vedea Factorul 13 mai jos). LOJ art. 53(1). Mai mult, executorilor judecătorești li se acordă un anumit grad de imunitate. În timpul punerii în executare a hotărârilor judecătorești, ei nu pot fi reținuți, perchezionați și nici documentele lor ce țin de procedura de executare nu pot fi ridicate, cu excepția cazurilor de umărire penală, în condițiile legii. *Id.* art. 53(2); LSES art. 17(4)-(7). Conduita executorilor judecătorești este reglementată de un cod de etică ce conține 30 de articole scurte. CODUL DE ETICĂ PROFESIONALĂ AL EXECUTORILOR JUDECĂTOREȘTI, (Hotărârea Directorului DEDJ Nr. 69 din 02.04.2004). Efectul Codului este incert, deoarece unii dintre executorii judecătorești pot nici nu să fie conștienți de existența lui, ca exemplu servind răspunsul unui executor judecătoresc cu experiență care a comentat că nu există nici un cod de etică. Până la 1 ianuarie 2007, executorii judecătorești puteau beneficia, pentru eforturile lor, de un spor la salariu de pînă la 200 unități convenționale lunar (4.000 MDL sau 300 dolari SUA) și de pînă la cel mult 1.200 unități convenționale anual (24.000 MDL sau 900 dolari SUA) din taxa de executare real încasată. LSES art. 31.

Neexecutarea hotărârilor judecătorești în cauze civile și de contencios administrativ rămîne în continuare o problemă gravă. Circa jumătate din numărul total de hotărîri nu se execută. De exemplu, pe parcursul primei jumătăți a anului 2006, oficiile DEDJ aveau un număr total de 185.490 de documente executorii, dintre care 119.797 fuseseră primite în perioada respectivă, iar 65.723 de documente neexecutate erau reportate din anii precedenți. MINISTERUL JUSTIȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA, DEPARTAMENTUL DE EXECUTARE, BULETINUL SISTEMULUI DE EXECUTARE Silită DIN REPUBLICA MOLDOVA Nr. 1 (2006) [în continuare BULETINUL PRIVIND EXECUTAREA Silită]. În perioada respectivă, 96.396 documente (circa 52% din numărul total de documente) au fost încheiate, dintre care 74.701 (circa 40,3% din numărul total al documentelor executorii, sau 77,5 % din numărul documentelor încheiate) au fost real executate. *Id.*

Ca urmare a întârzierii nejustificate a executării hotărârilor judecătorești, Republica Moldova a fost condamnată de către CEDO într-un șir de cazuri pentru încălcarea Convenției Europene. A se vedea, de ex., *Daniliuc c. R. Moldova*, nr. 46581/99, §§ 37, 40-43, 47-49, 18 oct. 2005; *Popov c. R. Moldova*, Nr. 74153/01, §§ 53-57, 62-64, 18 ian. 2005; *Prodan c. R. Moldova*, nr. 49806/99, §§ 52-56, 60-62, 18 mai 2004.

Problemele ce țin de executarea hotărârilor judecătorești sunt cauzate de câteva circumstanțe. Există o insuficiență de personal – în prima jumătate a anului 2006, în calitate de executori judecătorești activau doar 288 de persoane în întreaga țară. A se vedea BULETINUL PRIVIND EXECUTAREA SILITĂ 1. De asemenea, lipsa finanțării impune executorii să folosească transportul public, acolo unde el există, sau să procure combustibil din propriile resurse în cazul când oficiul unde activează are noroc să dispună de automobil (doar 18 oficii dispuneau de automobil). *Id.* p. 7. Executorii judecătorești au un volum mare de lucru (în medie, 116 documente executorii lunar pentru un singur executor). *Id.* p. 1. Doar 51,5% din volumul lor de lucru constă din executarea hotărârilor judecătorești; restul sunt documente executorii emise de organele de stat cu drept de a emite hotărâri, cum ar fi poliția rutieră, Inspectoratul fiscal, Inspectoratele de poliție de sector. *Id.* p. 2. Executorii judecătorești sunt slab remunerați (la data de 1 ianuarie, aceștia erau remunerați cu 750-1400 MDL sau 57-106 dolari SUA). LEGEA CU PRIVIRE LA SISTEMUL DE SALARIZARE ÎN SECTORUL BUGETAR, Anexa Nr. 5, Legea Nr. 355-XVI din 23.12.2005, M.O. Nr. 35-38/148 of 03.03.2006, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 442-XVI din 28.12.2006, M.O. Nr. 203-206/999 din 31.12.2006 [în continuare LEGEA PRIVIND SALARIZAREA]. În cadrul interviurilor s-a menționat că statul nici nu asigură executorii judecătorești cu uniforme, deși legea prevede acest lucru. A se vedea LOJ art. 53(3); LSES art. 27(1). Poate fi dificil de a obține susținerea poliției judecătorești în procesul de executare a hotărârilor, deoarece poliția judecătorească se supune instanțelor de judecată și poate fi reticentă în a acorda ajutor executorilor judecătorești. Ca urmare a acestor condiții, pentru DEDJ este dificil să angajeze și să mențină personal calificat. De exemplu, în 2005 fluctuația personalului la DEDJ a fost de 48%, potrivit unui interviuat.

Există un șir de motive pentru neputința executorilor judecătorești de a pune în executare hotărârile judecătorești. De exemplu, mulți debitori nu dispun de mijloacele necesare pentru a plăti despăgubirile ce derivă dintr-o hotărâre judecătorească și tot mai mulți dintre ei pleacă peste hotare în căutare de lucru. Dat fiind că marea majoritate a reclamanților – un interviuat a afirmat că 99 procente – nu reușesc să sechestreze proprietatea debitorului la începutul procesului judiciar, pînă cînd aceștia caută să execute hotărîrea, debitorul reușește să-și transfere bunurile. S-a menționat de asemenea că statul adeseori refuză să plătească despăgubiri în baza hotărârilor pronunțate împotriva sa, executorilor judecătorești li se refuză accesul în ministere, procurorii uneori îi hărțuiesc, iar autoritățile locale le pun obstacole în cale. Băncile și organele oficiale nu întotdeauna le furnizează în timp util informațiile despre activele unui debitor, ceea ce poate întîrzia executarea hotărârilor. O altă problemă constă în faptul că autoritatea unui executor judecătorec este limitată la circumscripția oficiului său. Pînă executorul pune sechestrul pe un bun mobil, cum ar fi un automobil, debitorul poate să-l mute în afara teritoriului oficiului. Ulterior, cînd executorul îi prezintă oficiului respectiv titlul de executare, debitorul poate să-și mute din nou bunul. Deși debitorul este pînă la urmă responsabil de achitarea tuturor cheltuielilor aferente executării unei hotărâri, interviuații au relatat că oficiile DEDJ trebuie să acorde mijloace financiare ca avans pentru a acoperi cheltuielile respective pînă la punerea în executare a hotărârii judecătorești. Uneori, oficiile nu dispun de resurse suficiente pentru aceasta.

Legea care reglementează executarea hotărârilor judecătorești în cauzele de contencios administrativ prevede un mecanism de executare în linii generale eficient, deși nu neapărat și oportun. După examinarea legalității unei hotărâri administrative, instanța de contencios administrativ trimite hotărârea definitivă autorității publice corespunzătoare pentru executare și o copie – instanței judecătorești ordinare care are jurisdicție asupra autorității publice respective. Instanța judecătorească ordinară va începe procedura de executare silită în cazul în care autoritatea publică nu se conformează hotărârii judecătorești în termen de 30 zile de la data la care aceasta a devenit irevocabilă. LCA art. 32(1)-(2). În afară de aceasta, în cazul neexecutării în termen a hotărârii, conducătorul autorității publice poate fi tras la răspundere. *Id.* art. 32(3). În realitate, însă, întârzierea executării unei astfel de hotărâri este o normă. A se vedea FACTORUL 6 mai sus.

Spre deosebire de cele menționate mai sus, executarea hotărârilor judecătorești în cauzele penale este mai puțin problematică. Instanța care a judecat cauza în primă instanță trimite hotărârea organului responsabil pentru punerea acesteia în executare (de ex., o închisoare), care trebuie să comunice instanței în decurs de 5 zile despre măsurile luate în vederea executării hotărârii respective. COD. PROCED. PENALĂ art. 468(1)-(2).

La fel, executarea hotărârilor Curții Constituționale s-a îmbunătățit considerabil și majoritatea hotărârilor Curții sunt puse în aplicare. A se vedea FACTORUL 5 mai sus pentru descrierea detaliată a punerii în aplicare a hotărârilor Curții Constituționale.

III. Resurse financiare

Factorul 10: Influența asupra bugetului justiției

Puterea judecătorească poate influența în mod semnificativ suma care i se alocă de către legislativ și/sau executiv și, după ce fondurile au fost alocate justiției, ea are control asupra bugetului propriu și asupra modului în care sunt cheltuite aceste fonduri.

Concluzie	Corelație: Neutru	Tendența: ↑
Fie direct sau indirect, prin CSM, instanțele judecătorești au posibilitatea de a influența suma de bani ce li se alocă, deși suma respectivă rămâne a fi inadecvată. În prezent, președinții instanțelor au de asemenea autoritate să gestioneze fondurile alocate instanțelor.		

Analiză/Date generale:

Deși prevederile și practicile statutare diferă de la instanță la instanță, sistemul judecătoresc are posibilitatea de a influența sumele de bani alocate pentru activitatea lor.

Procesul de elaborare a bugetelor instanțelor judecătorești începe la MF, care estimează veniturile și cheltuielile pentru bugetul de stat și apoi emite norme metodologice pentru elaborarea bugetului de stat, inclusiv suma maximă a cheltuielilor pentru fiecare instituție publică. Cu toate acestea, conform unui studiu comparativ al finanțării sistemului judecătoresc, un „simplu funcționar” din cadrul MF decide de câtă finanțare au nevoie instanțele de judecată. WOJCIECH MARCHLEWSKI ET AL., CENTRUL DE STUDII ȘI POLITICI JURIDICE, CHELTUIELILE DE JUDECATĂ ÎN MOLDOVA 13 (2005) [în continuare CHELTUIELILE DE JUDECATĂ ÎN MOLDOVA]. În baza instrucțiunilor MF, judecătorii ordinare și curțile de apel, inclusiv judecătorii economici (*a se vedea* LJE art. 28(1),²¹ întocmesc proiecte de buget și le prezintă MJ, care efectuează toate revizuirile necesare astfel încât bugetele instanțelor judecătorești să corespundă limitelor de cheltuieli stabilite de MF pentru sistemul judecătoresc. Ulterior, MJ organizează o întrunire a președinților judecătorilor ordinare și curților de apel, împreună cu membrii CSM, pentru a discuta proiectele de buget. În urma întrunirii, MJ prezintă bugetele MF pentru a fi incluse în bugetul de stat, pe care MF îl prezintă Parlamentului.²² Parlamentul nu poate micșora finanțarea pentru instanțele judecătorești fără acordul CSM. LOJ art. 22(1). Suma alocată fiecărei judecătorești ordinare și curți de apel este specificată în bugetul de stat. *Id.* art. 22(2), 23(2). Odată ce Parlamentul aprobă bugetul, MJ este responsabil pentru asigurarea „materială și financiară” a judecătorilor ordinare și curților de apel. *Id.* art. 23(2).

În iulie 2006, a fost propusă modificarea LOJ pentru a prevedea crearea unui Departament pentru administrarea judecătorească [în continuare DAJ] în cadrul CSM, care să exercite funcții administrative, inclusiv și de planificare bugetară pentru judecătorii ordinare și curțile de apel.²³ DAJ urma să preia anumite activități legate de administrarea judecătorească care erau desfășurate de MJ. Deși Parlamentul a adoptat această modificare, Președintele Republicii Moldova a refuzat să promulge proiectul de lege respectiv, printre alte motive invocate fiind și faptul că crearea unui DAJ nu este necesară, ar rezulta în cheltuieli adiționale și ar implica CSM în activități nepotrivite pentru acesta. După primirea obiecțiilor din partea Președintelui, în noiembrie 2006, Parlamentul a adoptat legea fără prevederile cu privire la crearea DAJ.

²¹ Bugetul Judecătorei militare este elaborat de către Ministerul Apărării [în continuare MA] de comun acord cu MJ. LJM art. 27.

²² În baza unei modificări din noiembrie 2006 la Legea cu privire la CSM, CSM va fi responsabil de propunerea proiectului bugetelor pentru judecătorii ordinare și curțile de apel. LCSM art. 4(4)(c). Se prevede că noile proceduri conform acestei modificări vor fi introduse începând cu elaborarea bugetului de stat pentru 2008.

²³ Propunerea în cauză a apărut în 2005, ca urmare a unui control efectuat de o comisie parlamentară specială, care a constatat cazuri de încălcare a legislației în vigoare și a drepturilor și libertăților omului în legătură cu persoanele ținute în stare de arest, și Parlamentul i-a cerut Guvernului să propună „crearea unei instituții de administrare judecătorească”. Hotărârea Parlamentului Nr. 370-XVI din 28.12.2005, art. 4, M.O. Nr. 5-8/54 din 13.01.2006.

CSJ și Curtea Constituțională au posibilitate mai mare de a influența procesul de alocare a fondurilor, deoarece ele își întocmesc și prezintă bugetele proprii direct Parlamentului, fără intermedierea CSM. LCSJ art. 3(d), 27(1)-(2); LCC art. 37(1); CJC art. 5(c). Plenul CSJ trebuie să aprobe bugetul CSJ înainte de prezentarea acestuia Parlamentului. LCSJ art. 27(2). Bugetul de stat include de asemenea o linie de buget separată pentru CSJ. *A se vedea, de ex.*, LEGEA BUGETULUI DE STAT PE ANUL 2007, Anexa Nr. 1, Legea Nr. 348-XVI din 23.11.2006, M.O. Nr. 189-192/893 din 15.12.2006 [în continuare LEGEA BUGETULUI DE STAT PENTRU 2007].

În trecut, cu excepția CSJ și Curții Constituționale, MJ distribuia mijloacele financiare instanțelor judecătorești și exercita controlul gestionării lor. IRJ PENTRU MOLDOVA 2002 p. 19. Însă, începând cu 1 ianuarie 2004, fiecare curte de apel își gestionează de sine stătător fondurile alocate. LEGEA BUGETULUI DE STAT PE ANUL 2004, Anexa Nr. 1, Legea Nr. 474-XV din 27.11.2003, M.O. Nr. 243/970 din 11.12.2003, LOJ art. 39(1)(k). Începând cu 1 ianuarie 2005, judecătorii ordinare au aceeași autoritate. LEGEA BUGETULUI DE STAT PE ANUL 2005, Anexa Nr. 1, Legea Nr. 373-XV din 27.11.2004, M.O. Nr. 224-225/978 din 05.12.2003, LOJ art. 27(1)(n). Aceste schimbări au fost cît se poate de benefice, permițîndu-le președinților instanțelor să direcționeze mijloacele financiare în domeniile în care ei consideră că aceasta este cel mai necesar. Drept rezultat, conform unui interviu, 70% din instanțele judecătorești au început să-și înlocuiască echipamentul și să-și renoveze sediile. Indiferent dacă acest procentaj este corect sau nu, echipa de evaluare a observat că președinții multor instanțe judecătorești într-adevăr au procurat calculatoare și au demarat proiecte de renovare a clădirilor. În unele instanțe cu posturi vacante de judecător, MJ s-a opus folosirii fondurilor alocate pentru salariile judecătorilor în alte scopuri.

Președintele CSJ și al Curții Constituționale sunt responsabili de gestionarea mijloacelor financiare alocate instanțelor respective. LCSJ art. 7(1)(j); LCC art. 8(2).

În pofida capacității sporite a instanțelor judecătorești de a influența sumele de mijloace financiare pe care Parlamentul le alocă pentru activitatea lor și de a exercita control asupra gestionării mijloacelor respective, majoritatea interviuaților au încuviințat că sumele alocate rămîn a fi insuficiente. De exemplu, instanțele adeseori nu dispun de mijloace suficiente pentru a cita martorii prin scrisori recomandate sau pentru a obține opiniile experților. Mulți judecători au relatat că ei își utilizează calculatoarele personale la serviciu și suportă singuri cheltuielile pentru hîrtie și cartuș. Președintele unei instanțe a relatat că vor începe încălzirea sediului instanței mai tîrziu în iarnă, pentru a economisi bani. Într-o altă instanță de judecată, renovările erau finanțate de către „sponsori”, adică persoane particulare sau companii, practică care provoacă îngrijorări în ceea ce privește independența și imparțialitatea judecătorească.

Deși suma totală alocată instanțelor judecătorești din Moldova a crescut constant și mai mult de patru ori din 2002, ca procentaj din totalul bugetului de stat a rămas relativ constantă. Tabelul de mai jos demonstrează aceste tendințe:

BUGETELE INSTANȚELOR DE JUDECATĂ ÎN MOLDOVA, 2002-2007, MILIOANE MDL

Nivelul instanței de judecată	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007/2006 creșterea, %
Judecătoria ordinară	19.18	21.85	23.93	32.94	51.03	55.51	8.78
Curți de Apel			6.98	10.82	15.21	15.66	2.96
Judecătoria economică	1.27	1.77	2.15	2.52	4.49	4.60	2.45
CSJ	1.35	3.65	7.29	17.10	14.28	15.83	10.85
Curtea Const.	1.54	2.23	2.01	2.38	3.35	3.67	9.55
Bugetul TOTAL alocat instanțelor de judecată*	21.80	27.27	40.35	63.39	85.01	91.60	7.75
Echival. în dolari SUA**	1.61	1.96	3.27	4.94	6.38	7.05	-
Bugetul de Stat	3,693.9	4,402.6	5,416.0	8,511.8	10,992.2	12,161.4	10.64
% alocate instanțelor de judecată*	0.59	0.62	0.75	0.74	0.77	0.75	-
PIB	22,555.9	27,618.9	31,991.7	36,830.0	44,069.0	46,600.0***	5.74
% alocate instanțelor de judecată*	0.10	0.10	0.13	0.17	0.19	0.20	-

Notă:

* - Bugetul total al instanțelor judecătorești, precum și bugetele instanțelor judecătorești calculate ca % din bugetul de stat total și din Produsul Intern Brut [în continuare PIB] *exclud* sumele alocate Curții Constituționale.

** - În acest tabel, leul moldovenesc este convertit la echivalentul aproximativ al dolarului SUA la rata medie de schimb valutar în vigoare pe parcursul anului respectiv (pentru 2007, pe parcursul lunii ianuarie), după cum este afișat pe pagina de Internet a Băncii Naționale Moldovei (<http://www.bnm.org>).

*** - PIB-ul pentru 2007 reprezintă pronosticul Guvernului.

Sursa: LEGEA BUGETULUI DE STAT PENTRU 2002, Anexa Nr. 1, Legea Nr. 681-XV din 27.11.2001, M.O. Nr. 152-154/1223 din 13.12.2001, *după cum a fost amendată*; LEGEA BUGETULUI DE STAT PENTRU 2003, Anexa Nr. 1, Legea Nr. 1463-XV din 15.11.2002, M.O. Nr. 166-168/1280 din 10.12.2002, *după cum a fost amendată*; LEGEA BUGETULUI DE STAT PENTRU 2004, Anexa Nr. 1, *după cum a fost amendată*; LEGEA BUGETULUI DE STAT PENTRU 2005, Anexa Nr. 1, Legea Nr. 373-XV 11.11.2004, M.O. Nr. 224-225/978 din 5.12.2004, *după cum a fost amendată*; LEGEA BUGETULUI DE STAT PENTRU 2006, Anexa Nr. 1, Legea Nr. 291-XVI din 16.11.2005, M.O. Nr. 164-167/810 din 9.12.2005, *după cum a fost amendată*; LEGEA BUGETULUI DE STAT PENTRU 2007, Anexa Nr. 1.

Factorul 11: Salarizarea adecvată a judecătorilor

Salariile judecătorilor sunt în general suficient de mari pentru a atrage și a păstra judecători bine calificați, permițându-le să-și întrețină familia și să trăiască într-un mediu suficient de sigur, fără a fi nevoie să recurgă la alte surse de venit.

Concluzie**Corelație: Negativ****Tendința: ↔**

Cu toate că Parlamentul a mărit salariile judecătorilor, ele rămân în continuare insuficiente pentru a le permite judecătorilor să-și întrețină familiile și să trăiască într-un mediu suficient de sigur, astfel făcând dificilă atragerea și menținerea judecătorilor calificați. Mai mult, autoritățile locale rar își îndeplinesc obligația de a asigura judecătorii cu locuință.

Analiză/Date generale:

Înainte de adoptarea în 2005 a Legii cu privire la salarizare, retribuiția unui judecător era alcătuită din salariul de bază și diferite sporuri la acest salariu. Salariile de bază constituiau un procentaj fix din salariul de bază al Președintelui Republicii Moldova. Judecătorii de asemenea beneficiau de sporuri la salariu pentru grad de calificare (*a se vedea* Factorul 15 mai jos), vechime în muncă, cunoașterea a două sau mai multe limbi și deținerea unui titlu științific. *A se vedea în general* IRJ PENTRU MOLDOVA 2002 p. 21.

În 2005, Parlamentul a aprobat mărirea salariilor judecătorilor în două etape (o mărire urma să fie efectuată la 1 decembrie 2005 și alta la 1 ianuarie 2007). De asemenea, a simplificat calcularea salariilor judecătorilor, incluzând-i într-o lege generală care specifică salariile pentru personalul autorităților publice. *A se vedea* LEGEA CU PRIVIRE LA SALARIZARE art. 1, 9, Anexele Nr. 3, 4 și 9. În prezent, retribuiția unui judecător constă doar din salariul de bază și sporul pentru gradul său de calificare. *Id.* art. 6(2). Conform prevederilor în vigoare de la 1 ianuarie 2007, salariile de bază lunare ale judecătorilor ar fi trebuit să fie după cum urmează:

SALARIIILE DE BAZĂ

Instanța	Funcția	Salariul lunar	
		Lei mold.	Dolari SUA
Curtea Constituțională	Președinte	8.800	664
	Judecător	7.500	566
CSJ	Președinte	8.800	664
	Vicepreședinte	7.500	566
Curțile de Apel	Judecător	6.000	453
	Președinte	6.000	453
	Vicepreședinte	5.600	423
Curtea de Apel Economică	Judecător	5.200	392
	Președinte	6.000	453
	Vicepreședinte	5.600	423
Judecătorii ordinare	Judecător	5.200	392
	Președinte	5.200	392
	Vicepreședinte	4.700	358
Judecătoria economică de circumscripție	Judecător	4.200	317
	Președinte	5.200	392
	Vicepreședinte	4.700	358
Judecătoria militară	Judecător	4.200	317
	Președinte	5.200	392
	Vicepreședinte	4.700	358

Sursa: LEGEA CU PRIVIRE LA SALARIZARE, Anexele Nr. 3 și 4.

Pînă la 1 ianuarie 2007, salariile de bază ale judecătorilor constituiau doar 80% din sumele respective din tabelul de mai sus. *Id.* art. 36(a). În afară de salariile de bază, judecătorii beneficiază de următoarele sporuri lunare:

MĂRIMEA SPORULUI PENTRU GRAD DE CALIFICARE

Gradul de calificare	Sporul lunar	
	MDL	Dolari SUA
Superior	500	38
1	400	30
2	350	26
3	300	23
4	250	19
5	200	15

Sursa: LEGEA CU PRIVIRE LA SALARIZARE, Anexa Nr. 9.

Astfel, începînd cu 1 ianuarie 2007, salariile lunare ale judecătorilor urmau să varieze între 4.400 MDL (332 dolari SUA) și 9.300 MDL (689 dolari SUA).

Cu toate că persoanele intervievate au fost de părerea că mărirea salariilor judecătorilor este un pas pozitiv, nici una dintre ele nu a considerat mărirea salariilor ca fiind destul de adecvată. De exemplu, un judecător al unei judecătories ordinare a rîs ironic la întrebarea dacă salariile judecătorilor sunt suficient de mari. Altul a explicat că el și soția sa se descurcă cu salariul lui doar din considerentele că părinții îi asigură cu hrană și îmbrăcăminte. Alți judecători au menționat că mărirea recentă a salariilor doar cu puțin a întrecut creșterea costului traiului din ultimii doi ani. Intervievații au caracterizat salariile ca fiind prea mici pentru a asigura un nivel de trai adecvat pentru judecători și familiile lor, în special dat fiind statutul lor, responsabilitățile și volumul de lucru. Un interviuat care predă de mai mult de 15 ani la facultatea de drept a comentat că nici unul dintre studenții săi cei mai buni nu exprimă vreun interes în a deveni judecător, parțial din cauza salariilor mici. Persoanele intervievate de asemenea au remarcat o posibilă legătura între salariile mici și corupție. Totuși, salariile judecătorilor sunt semnificativ mai mari în comparație cu salariul mediu al unui angajat, care în ianuarie 2007 constituia 1,780 MDL (134 USD). A se vedea BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ A REPUBLICII MOLDOVA, INFORMAȚIE OPERATIVĂ CU PRIVIRE LA REMUNERAREA SALARIAȚILOR ÎN IANUARIE 2007, disponibil la http://www.statistica.md/statistics/dat/931/ro/renum_salar_ianuarie_2007.pdf. De asemenea, Comisia Internațională a Juriștilor (ICJ), a stabilit în 2004 că, deși „a auzit plîngeri referitor la nivelul de salarizare a judecătorilor, care sunt mici după standardele europene, combinația salariilor de funcție cu beneficiile suplimentare la [care] judecătories au dreptul le permite să cîștige un trai decent”. ICJ, MOLDOVA: THE RULE OF LAW IN 2004 [ICJ, MOLDOVA: SUPREMAȚIA LEGII ÎN 2004], p. 39 [în continuare ICJ, MOLDOVA SL 2004].

Mai mult, nivelul de salarizare a judecătorilor reflectă o disparitate între puterea judecătorească și celelalte ramuri ale puterii. Potrivit unui interviuat, Legea cu privire la salarizare, după cum fusese adoptată inițial, urma să prevadă pentru judecători salarii asemănătoare cu cele acordate Parlamentului și Guvernului. Președintele, însă, a refuzat s-o promulge și, după adoptarea ei definitivă, salariile pentru sistemul judecătorec au rămas neschimbate, pe cînd cele prevăzute pentru Parlament și Guvern erau mai mari. Conform Legii cu privire la salarizare, salariul mediu al unui judecător este mai mic decît cei 7.100 MDL (536 dolari USD) achitați unui deputat în Parlament sau ministru din Guvern. A se vedea LEGEA CU PRIVIRE LA SALARIZARE, Anexele Nr. 2 și 3. Mai mult, potrivit unui interviuat, în procesul de reexaminare a legii în Parlament, CSM nu a avut posibilitatea să facă lobby pentru tratament egal. În afară de diferența în salarizare, o persoană care deține o funcție în Parlament sau în Guvern timp de doi ani va primi o pensie mai mare decît un judecător cu vechime în muncă de 35 de ani. A se vedea LEGEA PRIVIND PENSILE DE ASIGURĂRI SOCIALE DE STAT, art. 43(1), (2), Legea Nr.156-XVI din 14.10.1998, M.O. Nr. 111-113/683 din 17.12.1998. Un jurist de asemenea a comentat că statul asigură deputații în Parlament cu automobile Škoda, dar nu poate achita salarii adecvate judecătorilor.

După lege, judecătorii au de asemenea dreptul la locuință cu o anumită suprafață: în cazul în care un judecător nou-numit nu dispune de locuință, autoritatea publică locală trebuie să-l asigure fie cu apartament sau cu casă în decursul a 6 luni. LSJ art. 30(1). După 10 ani de activitate în calitate de judecător, acesta are dreptul să primească locuința gratuit în proprietate privată. *Id.* art. 30(2). Mai mult, pînă la primirea locuinței, judecătorul are dreptul la compensarea cheltuielilor pentru închirierea unei locuințe provizorii în sumă de pînă la salariul său de funcție. *Id.* art. 30(3). În practică, marea majoritate a autorităților locale nu se conformează acestor cerințe din lipsa de mijloace bănești. Conform persoanelor intervievate, aceasta face dificilă suplinirea posturilor vacante de judecător. De exemplu, în Bălți, unde autoritățile locale nu asigură judecătorii cu locuințe și nici cu bani pentru închiriere, Curtea de Apel avea, în septembrie 2006, 8 posturi vacante din cele 20 de funcții de judecător autorizate.

Factorul 12: Clădirile instanțelor de judecată

Clădirile instanțelor de judecată sunt amplasate central și sunt ușor de găsit, asigurînd un mediu corespunzător și dispunînd de infrastructura adecvată pentru îndeplinirea actului de justiție.

Concluzie

Corelație: Negativ

Tendința: ↔

Clădirile multor instanțe de judecată nu dispun de un număr suficient de săli de judecată și săli de deliberare, astfel încît mulți judecători desfășoară ședințele în birourile lor. Deși majoritatea clădirilor instanțelor de judecată necesită a fi renovate, președinții instanțelor au început să-și folosească autoritatea de a administra bugetul instanțelor lor și, astfel, a începe renovarea clădirilor instanțelor.

Analiză/Date generale:

În general, în Moldova instanțele de judecată își au sediile convenabil amplasate în zonele centrale ale orașelor și orașelelor și sunt relativ ușor de găsit. Marea majoritate a clădirilor sunt, însă, vechi și, după cum s-a menționat în cadrul interviurilor, toate, cu excepția uneia dintre cele două clădiri ale CSJ de pe strada Kogălniceanu din Chișinău, au nevoie de reparație. Odată cu obținerea de către președinții instanțelor de judecată a controlului asupra bugetelor instanțelor lor (*a se vedea* Factorul 11 mai sus), mulți dintre ei au folosit o parte din mijloacele bănești pentru renovarea clădirilor instanțelor. Însă multe rămîn încă de făcut. De exemplu, cu toate că reparație s-a făcut în toate sălile de judecată ale Curții de Apel Chișinău, etajele 3 și 4, unde se află birourile judecătorilor, au rămas nerenovate. Judecători de la diverse instanțe de judecată au relatat că ei își folosesc mijloacele bănești proprii, sau obținute de la „sponsori”, pentru a-și renova birourile. După cum s-a remarcat în Raportul de

monitorizare a ședințelor de judecată, „atmosfera generală în instanțele de judecată din mun. Chișinău este departe de a fi solemnă și demnă”. OSCE, RAPORT PRIVIND MONITORIZAREA ȘEDINȚELOR DE JUDECATĂ 17.

După declararea independenței Moldovei în 1991, multe din clădirile ce aparținuseră Partidului Comunist au fost transformate în sedii ale instanțelor de judecată, în special în Chișinău. Deoarece clădirile respective nu fuseseră inițial construite ca sedii pentru instanțe de judecată, ele nu dispun de suficiente săli de judecată și săli de deliberare. De exemplu, Judecătoria sectorului Centru din Chișinău dispune de o singură sală de judecată la 19 judecători (inclusiv 1 judecător de instrucție), Judecătoria sectorului Buiucani din Chișinău are 2 săli de judecată la 19 judecători (inclusiv 2 judecători de instrucție), Judecătoria sectorului Ciocana din Chișinău are 2 săli de judecată la 15 judecători (inclusiv 2 judecători de instrucție), iar Judecătoria Orhei are o sală de judecată la 8 judecători (inclusiv un judecător de instrucție). La Curtea de Apel Chișinău situația este într-o oarecare măsură mai bună, aceasta dispunând de 10 săli de judecată la 35 de judecători. În tabelul de mai jos este prezentat numărul funcțiilor de judecător autorizate (inclusiv de judecător de instrucție, dar cu excluderea celor de judecător-asistent) și numărul de săli de judecată la diferite nivele ale sistemului judecătoresc.

NUMĂRUL DE SĂLI DE JUDECATĂ

Instanțele de judecată	Săli de judecată	Funcții de judecător	Proporția judecător/sală de judecată
Judecătorii ordinare	97	353	3,6
Curțile de Apel	28	77	2,75
CSJ	7	49	7

Sursa: Date compilate de MJ

Din cauza numărului redus de săli de judecată, judecătorii multor judecătorii ordinare desfășoară ședințele în birourile lor care sunt prea mici ca toți participanții la proces să încapă confortabil în ele, să nu mai vorbim despre public sau mijloacele de informare în masă. Raportul de monitorizare a ședințelor de judecată a confirmat că judecătorii adeseori judecă cauzele în birourile lor datorită numărului insuficient de săli de judecată. OSCE, RAPORT PRIVIND MONITORIZAREA ȘEDINȚELOR DE JUDECATĂ 17. Totuși, judecătorii unor instanțe de judecată desfășoară ședințele de judecată în birourile lor, chiar dacă există suficiente săli de judecată. De exemplu, deși Judecătoria economică de circumscripție se zice că dispune de suficiente săli de judecată (deși acestea necesită a fi reparate), judecătorii instanței respective oricum foarte des desfășoară ședințele de judecată în birourile lor, în special dacă sunt puțini participanți la ședință. O astfel de practică poate avea un șir de rezultate nedorite, inclusiv aglomerație, procurorul și avocatul aflându-se într-o parte a biroului, iar partea vătămată și inculpatul – în cealaltă parte a biroului, în apropiere unul de altul. *Id.* Un alt rezultat al acestei practici poate fi sindromul „justiției de birou”, care se caracterizează prin

încălcarea solemnității, formalității și a garanțiilor procedurale. Cu toate că și într-o sală de judecată atenția poate fi uneori distrasă de diferite glume, sunete de telefon ș.a., probabilitatea lor este mai mare în intimitatea biroului unui judecător.” *Id.* p. 17.

Judecătorii de asemenea au menționat despre necesitatea de a avea intrare separată pentru judecători în clădirea instanței de judecată, ceea ce le-ar permite să evite contactul cu părțile litigante. În afară de aceasta, clădirile instanțelor de multe ori nu dispun de încăperi unde avocații ar putea să se întâlnească în mod privat cu clienții lor, sau de toalete suficiente pentru public. „Într-un incident elocvent, un martor în vîrstă care venise de peste hotare pentru a depune mărturii în fața unei judecătorii ordinare [din Chișinău], a trebuit să ridice și să coboare cîteva etaje în căutarea unei toalete, pînă cînd, în sfîrșit, cineva a descuiat ușa unei toalete, ce părea să fie accesibilă doar pentru angajații instanței de judecată”. *Id.* p. 18.

Factorul 13: Protecția judecătorilor

Sunt alocate suficiente resurse pentru protecția judecătorilor împotriva unor amenințări, cum ar fi cele de hărțuire, atac sau omor.

Concluzie

Corelație: Negativ

Tendința: ↔

Majoritatea sediilor instanțelor de judecată au doar cîte un colaborator al poliției judecătorești care asigură paza. Poliția judecătorească rar controlează accesul în clădire. Deși cazurile de amenințare a judecătorilor nu sunt frecvente, ei sunt rar protejați de către poliție atunci cînd sunt amenințați.

Analiză/Date generale:

Cu toate că Constituția și diverse legi au prevăzut crearea de către Ministerul Afacerilor Interne a organelor de poliție judecătorească care să asigure paza în sediile instanțelor de judecată, poliția judecătorească a fost creată doar în 2003. A se vedea CONST. art. 121(3); LOJ art. 50(1)-(2); LCSJ art. 26(1)-(2); LJE art. 29. Conform prevederilor ce intră în vigoare la 10 mai 2007, poliția judecătorească se va subordona MJ, și nu MA, și va avea responsabilități suplimentare. LOJ art. 50; MODIFICĂRILE DIN 2006 art. I(17), VI(2). Poliția judecătorească se supune indicațiilor președinților instanțelor judecătorești. LOJ art. 50(3)(g); LCSJ art. 26(3).

Majoritatea intervievaților și-au exprimat nemulțumirea în legătură cu lipsa de securitate în sediul instanțelor judecătorești. Nici o instanță, inclusiv CSJ, nu dispune de suficientă poliție judecătorească. Majoritatea instanțelor dispun doar de cîte un colaborator al poliției judecătorești de serviciu în orice moment. Un judecător s-a referit la poliția judecătorească ca fiind „practic invizibilă”. În cazul cînd mai mult decît un polițist este

pus în serviciul unei instanțe de judecată, ceilalți acordă uneori ajutor la executarea hotărârilor judecătorești. Ei nu verifică oamenii care intră în sediul instanței și oricine poate intra liber în biroul unui judecător. Totuși, în timpul proceselor penale, inculpatul arestat este adeseori însoțit de poliție înarmată și, în sala de judecată, este ținut după gratii. Deși la CSJ este un detector de metale, acesta se pare că nu este folosit.

Judecătoria militară, pe de altă parte, dispune de un serviciu de pază militară pus la dispoziția sa de MA care se subordonează președintelui Judecătoriei militare. Necesarul personalului de pază se stabilește de către MA de comun acord cu MJ. LJM art. 26.

Judecătorii, membrii familiilor lor și averea acestora se află „sub protecția statului”. LSJ art. 27(1). Ca răspuns la cererea unui judecător sau președinte al unei instanțe judecătorești, organele de drept sunt obligate să ia „măsurile de rigoare” pentru a asigura securitatea judecătorului, a membrilor familiei lui și a integrității bunurilor acestora. *Id.* În practică, conform persoanelor intervievate, judecătorii, dacă și sunt amenințați, aceasta se întâmplă rar. În cazurile când ei erau amenințați, totuși, nimic nu se întreprindea la cererea lor de a li se asigura protecția. Nici MJ și nici CSM nu au putut pune la dispoziția echipei de evaluare date statistice privind cazurile de amenințare a judecătorilor sau de asigurare a protecției lor.

IV. Garanții structurale

Factorul 14: Garantarea perioadei de încadrare în funcție

Judecătorii de nivel înalt sunt numiți pentru mandate fixe care să garanteze menținerea în funcție până la vârsta pensionării sau până la expirarea unui mandat determinat care să aibă durată considerabilă.

Concluzie**Corelație: Neutru****Tendența: ↔**

După o numire inițială pe un termen de 5 ani, judecătorii din judecătoriile ordinare sunt eligibili pentru a fi numiți în funcție până la atingerea vârstei obligatorii de pensionare de 65 de ani. Judecătorii instanțelor de nivel superior sunt numiți în funcție până la atingerea vârstei obligatorii de pensionare. Din 2001, cel puțin de două ori un număr considerabil de judecători nu au fost numiți în funcție până la atingerea vârstei obligatorii de pensionare, ceea ce a dus la apariția suspiciunilor precum că viziunile politice ale judecătorilor sau fidelitatea față de partidul de guvernământ sunt factori importanți la luarea unor astfel de decizii. Judecătorii Curții Constituționale sunt numiți pentru nu mai mult de două mandate fixe de 6 ani.

Analiză/Date generale:

Judecătorii din judecătoriile ordinare și din judecătoriile specializate se numesc în funcție inițial pe un termen de 5 ani, după care pot fi numiți din nou în funcție până la atingerea vârstei obligatorii de pensionare de 65 de ani. CONST. art. 116(2); LSJ art. 11(1). Înainte de numirea în funcție a unui judecător până la vârsta de pensionare, el este supus atestării, care este administrată de Colegiul de calificare (*a se vedea* Factorul 15 mai jos) și CSM îi propune candidatura pentru numire în funcție Președintelui Republicii Moldova. LCCAJ art. 23(3)(b); LSJ art. 11(1), 13(1). Dat fiind că judecătorii curților de apel și ai CSJ trebuie să aibă o vechime mai mare de 5 ani în funcția de judecător pentru a putea fi numiți în funcțiile respective (*a se vedea* Factorul 1 mai sus), ei sunt numiți doar până la atingerea vârstei obligatorii de pensionare de 65 de ani. LSJ art. 6(3), LCSJ art. 6(3), 10. Judecătorii asistenți ai CSJ trebuie să aibă o vechime în magistratură de 7 ani pentru a fi numiți în funcție. *Id.* art. 19.

Pe perioada exercitării funcției, judecătorii „sunt inamovibili, potrivit legii”. CONST. art. 116(1); *a se vedea de asemenea* LSJ art. 18(1); LCC art. 14(1); LJE art. 21; LJM art. 20. Ei pot, desigur, fi destituiți din funcție pentru încălcări disciplinare, după cum se descrie în Factorul 17 mai jos. Judecătorul poate fi transferat la o altă instanță de judecată pe un termen nelimitat, însă doar cu acordul său. LSJ art. 20.

Conform persoanelor intervievate, judecătorii numiți pe un termen inițial de 5 ani sunt mai vulnerabili la influența puterii executive, din dorința de a fi numiți până la atingerea vârstei de pensionare. Din 2001 până la mijlocul anului 2002, CSM a propus 150 de judecători pentru numire în funcție până la atingerea plafonului de vîrstă, unii dintre care continuau să lucreze timp de mai mult de un an după expirarea termenului inițial de 5 ani. În cele din urmă, Președintele a numit 113 candidaturi și a respins 37. IRJ PENTRU MOLDOVA 2002, p. 25. Aceste evenimente, denumite „concedierea” judecătorilor, au avut un impact semnificativ asupra judecătorilor, trezindu-le suspiciuni în privința puterii executive și predispunându-i mai tare influenței din partea acesteia.

Un alt eveniment semnificativ care a sporit vulnerabilitatea judecătorilor a fost reorganizarea instanțelor de judecată, în baza modificărilor Constituției de la sfîrșitul anului 2002. LEGE PENTRU MODIFICAREA CONSTITUȚIEI R. MOLDOVA, Legea Nr. 1471-XV din 21.11.2002, M.O. Nr. 169/1294 din 12.12.2002. Potrivit modificărilor respective, a fost lichidat unul dintre nivelele instanțelor de judecată – tribunalele, și create cinci curți de apel. Ceea ce de fapt a avut loc a fost lichidarea unicii Curți de Apel și re-denunirea tribunalelor în curți de apel. Dintre judecătorii tribunalelor, unii, însă, nu toți, au fost numiți la curțile de apel care au înlocuit tribunalele. La curțile de apel au fost numiți chiar și unii dintre judecători incompetenți. Persoanele intervievate au opinat că, drept criteriu de numire a judecătorilor au servit viziunile lor politice și nu competența lor ca judecători.

Președinții și vicepreședinții judecătoriilor ordinare și curților de apel sunt numiți în funcție pe un termen de 4 ani și pot deține funcțiile respective pe durata a cel mult două mandate succesive. LOJ art. 16(3). Președintele și vicepreședinții CSJ de asemenea sunt numiți în funcție pe un termen de 4 ani, însă legea nu limitează numărul de mandate succesive pe durata cărora ei pot deține funcțiile respective. LCSJ art. 9. Înainte de numirea unui judecător în funcția de președinte sau vicepreședinte, el/ea este supus atestării administrată de Colegiul de calificare, iar CSM trebuie să-i propună candidatura pentru numire în funcție Președintelui Republicii Moldova. LCCAJ art. 23(3)(c); LOJ art. 16(3). *A se vedea* Factorul 15 mai jos pentru detalii suplimentare.

Judecătorii Curții Constituționale sunt numiți pentru un mandat de 6 ani, pe durata căruia ei sunt „inamovibili, independenți și se supun numai Constituției”. CONST. art. 136(1), 137. Ei pot deține funcția de judecător pe durata a nu mai mult de două mandate. LCC art. 5(2). Limita de vîrstă pentru numire în funcția de judecător al Curții Constituționale este de 70 de ani. *Id.* art. 11(2).

Factorul 15: Criterii obiective de promovare în cadrul justiției

Judecătorii sunt promovați în cadrul sistemului instanțelor pe baza unor criterii obiective, cum ar capacitatea, integritatea și experiența.

Concluzie

Corelație: Neutru

Tendința: ↑

Promovarea judecătorilor prin numirea în funcția de președinte sau vicepreședinte al unei instanțe de judecată, promovarea în funcția de judecător într-o instanță de judecată ierarhic superioară sau conferirea unui grad de calificare mai înalt – toate necesită atestarea din partea Colegiului de calificare, însă legea nu specifică criterii clare și obiective pentru promovare. Din 2005, CSM are autoritate sporită asupra numirii președinților și vicepreședinților instanțelor și promovării judecătorilor în instanțe ierarhic superioare. Cu toate acestea, unii intervievați au în continuare suspiciuni referitor la faptul dacă considerațiile politice și nepotismul joacă un rol în luarea deciziilor cu privire la promovarea în funcție.

Analiză/Date generale:

Promovarea judecătorilor poate avea loc în trei moduri: numirea în funcția administrativă de președinte sau vicepreședinte al unei instanțe de judecată; numirea în funcție într-o instanță de judecată ierarhic superioară; sau conferirea unui grad de calificare mai înalt (care poate avea loc în legătură cu celelalte două moduri de

promovare). Toate trei moduri de promovare necesită atestarea din partea Colegiului de calificare. LSJ art. 13; LCCAJ art. 23(3). Atestarea este un proces prin care Colegiul examinează calificarea profesională, integritatea și performanța judecătorului, în baza informațiilor furnizate de către președintele instanței sale sau de către un membru al CSM (sau, în cazul președintelui unei instanțe, de către președintele instanței ierarhic superioare). LCCAJ art. 24.

Colegiul de calificare atestază judecătorii propuși pentru numire în funcția de președinte sau vicepreședinte al unei instanțe de judecată. *Id.* art. 23(3)(c). Președintele Republicii Moldova numește președinții și vicepreședinții judecătoriilor ordinare, curților de apel, judecătoriilor economice și Judecătoriei militare pe un termen de 4 ani, la propunerea CSM. CONST. art. 116(3); LOJ art. 16(3); LCSM art. 4(1)(a); LJE art. 3(2); LJM art. 13(1), 18(2). Modificările efectuate în 2005 la Legea privind organizarea judecătorească au redus competența Președintelui Republicii Moldova de a numi președinții și vicepreședinții instanțelor de judecată. În prezent, Președintele trebuie să dea urmare propunerii parvenite de la CSM în decurs de 30 de zile (sau 45 de zile, în cazul apariției unor circumstanțe care necesită o examinare suplimentară). LOJ art. 16(5). Mai mult, Președintele poate respinge candidatura propusă numai în cazul depistării unor „probe incontestabile” de incompatibilitate a candidatului cu funcția respectivă, de încălcare a legislației de către acesta sau de încălcare a procedurilor legale de selectare și promovare a lui. Președintele trebuie să aducă la cunoștința CSM motivele respingerii candidaturii. *Id.* art. 16(4). În cazul în care CSM propune o candidatură repetat, Președintele trebuie să numească candidatul respectiv în termen de 30 de zile de la data parvenirii propunerii repetate. *Id.* art. 16(5). Președintele, vicepreședinții (care dețin funcția de președinți ai colegiilor) și vicepreședinții colegiilor CSJ sunt, însă, numiți în funcție de Parlament, toți pe un termen de 4 ani, de asemenea la propunerea CSM. CONST. art. 116(4); LCSJ art. 9. Parlamentul trebuie de asemenea să dea urmare propunerii de numire în funcție în decurs de 30 de zile (sau 45 de zile, în cazul apariției unor circumstanțe care necesită o examinare suplimentară) și poate respinge candidatura propusă numai în cazul depistării unor probe incontestabile de incompatibilitate a candidatului cu funcția respectivă, de încălcare a legislației de către acesta sau de încălcare a procedurilor legale de selectare și promovare a lui, în baza opiniei Comisiei Juridice a Parlamentului, caz în care Președintele sau Parlamentul va informa CSM. LCSJ art. 9. Nu există însă nici o prevedere care i-ar cere Parlamentului să numească în funcția de președinte sau vicepreședinte al CSJ candidatura propusă repetat de CSM. *Id.* art. 9(2). Spre deosebire de sistemul judecătorec, judecătorii Curții Constituționale își aleg singuri președintele. LCC art. 7(1); CJC art. 5(a).

Calificarea necesară pentru numirea judecătorilor în instanțele superioare este descrisă în Factorul 1. Președintele Republicii Moldova numește judecătorii curților de apel, inclusiv ai Curții de Apel Economice, precum și a judecătorilor asistenți de la CSJ la propunerea CSM. CONST. art. 116(2); LSJ art. 11(1); LCSM art. 4(1)(a); LJE art. 3(2), 21; LCSJ art. 19. Promovarea se face pe bază de concurs și, conform

prevederilor în vigoare din 10 noiembrie 2006, criteriile principale de promovare a unui judecător sunt experiența de muncă și frecventarea cursurilor de FJC. LSJ art. 20(1), (3). După cum s-a menționat la Factorul 2 mai sus, modificările efectuate în 2005 la LSJ au redus competența Președintelui la numirea judecătorilor. Prevederile în cauză sunt în esență identice cu cele ce reglementează numirea președinților și vicepreședinților instanțelor de judecată, după cum a fost descris în paragraful precedent. A se vedea LSJ art. 11(3)-(5). Parlamentul numește judecătorii CSJ, de asemenea la propunerea CSM. CONST. art. 116(4); LSJ art. 11(2). Procedura de numire este iarăși identică cu cea de numire a președintelui și vicepreședinților CSJ, descrisă în paragraful precedent.

Judecătorilor li se conferă grade de calificare în baza funcției lor, vechimii în muncă și nivelului de experiență profesională. Colegiul de calificare conferă primele 5 grade de calificare (de la 5 la 1), iar gradul superior de calificare se conferă de către Președintele Republicii Moldova. LCCAJ art. 27(2). Persoanele numite pentru prima dată în funcția de judecător susțin atestarea în termen de 6 luni de la numire. *Id.* art. 23(1). Pe lângă îndeplinirea celorlalte cerințe pentru obținerea unui grad de calificare mai înalt, judecătorul trebuie să fi deținut gradul actual o anumită perioadă minimă de timp, termen ce variază de la 2 la 5 ani, pentru a avea dreptul să i se confere un grad mai înalt. *Id.* art. 29(1). Judecătorilor care au dat dovadă de “o înaltă profesionalitate, care au titluri științifice sau alte merite li se poate conferi grad de calificare peste o treaptă”, însă aceasta poate avea loc cel mult de două ori în cariera unui judecător. *Id.* art. 29(3). În cazul când un judecător este promovat în funcție, el deja trebuie să dețină, sau să i se confere, în momentul promovării, un grad de calificare corespunzător funcției. Cu excepția judecătorilor care dețin gradul superior de calificare, ceilalți judecători trebuie să-și demonstreze eligibilitatea pentru un grad de calificare potrivit funcției lor, fiind supuși atestării o dată la 3 ani. A se vedea *Id.* art. 23(2), 25(2). Propunerea de conferire a gradului de calificare superior trebuie să fie înaintată de către CSM Președintelui Republicii Moldova. LCSM art. 21(6). În tabelul ce urmează sunt prezentate pe scurt cerințele pentru obținerea gradelor de calificare:

GRADELE DE CALIFICARE

Gradul de calificare	Termen minim de deținere a gradului de calificare care dă dreptul de a se conferi următorul grad de calificare (ani)	Funcția corespunzătoare gradelor de calificare
Nr. 5	2	președinți, vicepreședinți și judecători ai judecătoriilor
Nr. 4	4	președinți, vicepreședinți și judecători ai judecătoriilor
Nr. 3	5	judecători ai curților de apel; președinți și vicepreședinți ai Judecătoriilor
Nr. 2	5	judecători ai curților de apel; judecători-asistenți ai Curții Constituționale
Nr. 1	0	judecători ai CSJ; judecători asistenți ai CSJ și ai Curții Constituționale; președinți și vicepreședinți ai curților de apel
Superior	—	președintele, vicepreședintele și judecătorii CSJ; judecătorii Curții Constituționale

Sursa: LCCAJ art. 27, 29; LCC art. 21, 35(5).

Examenul de capacitate pentru conferirea gradelor de calificare sunt organizate de două ori pe an. LCCAJ art. 17(2). Informația despre data și locul desfășurării examenului se difuzează de către Colegiul de calificare prin intermediul mijloacelor de informare în masă și prin Internet cu cel puțin 60 de zile înainte de data stabilită. *Id.* Examenul propriu-zis constă din probe orale și scrise. *Id.* art. 20(1). Proba orală include întrebări din dreptul civil și procesual civil, dreptul penal și procesual penal, dreptul administrativ, dreptul constituțional, dreptul muncii, referitor la statutul judecătorului și organizarea judecătorească. *Id.* art. 20(1)(a). Proba scrisă implică întocmirea a două acte procesuale, cu soluționarea spețelor concrete. *Id.* art. 20(1)(b). Hotărârile Colegiului de calificare și documentele de confirmare se înaintează CSM pentru validare. *Id.* art. 25(6). Hotărârile sale pot de asemenea fi contestate la CSM. LCSM art. 22.

Un judecător s-a plîns că judecătorii nu dispun de timp suficient pentru a se pregăti pentru examenul de conferire a gradelor de calificare și a criticat procedura ca fiind neloyală. În practică, la proba orală este testată memorarea de către judecători a anumitor articole din legi. Fiecare judecător alege câte un bilet care conține 5 întrebări și apoi începe imediat să le răspundă.

Persoanele intervievate au criticat lipsa unor criterii clare și obiective de selectare a președinților și vicepreședinților instanțelor de judecată, a judecătorilor pentru promovare la instanțe de judecată superioare și de conferire a gradelor de calificare. Aceasta, plus lipsa de transparență, alimentează suspiciunile privind temeiurile pentru luarea unor astfel de decizii, unii dintre intervievați sugerând că nepotismul sau viziunile politice ale judecătorului joacă un rol important. Un jurist chiar a afirmat că este necesar de a da mită pentru a deveni președinte sau vicepreședinte al unei instanțe de judecată. Potrivit vicepreședintelui unei instanțe de judecată, numirea în funcția de președinte sau vicepreședinte depinde de susținerea unui examen al cunoștințelor teoretice, însă nu și al astfel de aspecte ca abilitățile organizaționale, gestionarea financiară și efectuarea procurărilor – cunoștințe care sunt relevante mai ales acum când președinții instanțelor de judecată gestionează bugetele instanțelor lor. Într-adevăr, câțiva intervievați au opinat că CSM trebuie să numească direct președinții și vicepreședinții instanțelor de judecată, fără a propune candidaturile lor Președintelui sau Parlamentului, deoarece CSM cunoaște mai bine care dintre judecători dispun de abilitățile administrative necesare.

Factorul 16: Imunitatea judecătorului pentru acțiunile sale în calitate oficială

Judecătorul se bucură de imunitate pentru acțiunile sale în calitate oficială.

Concluzie

Corelație: Neutru

Tendința: ↓

Judecătorii se bucură de imunitate largă în ceea ce privește răspunderea civilă, penală și administrativă, precum și arestul sau urmărirea penală, și imunitatea lor este respectată în practică. Însă în 2006 Parlamentul a adoptat niște prevederi legislative care impun tragerea la răspundere personală a judecătorilor pentru despăgubirile stabilite în cauzele de la CtEDO și ca rezultat al încălcării drepturilor și libertăților fundamentale.

Analiză/Date generale:

Judecătorii se bucură de imunitate largă în ceea ce privește răspunderea civilă, penală și administrativă, precum și arestul sau urmărirea penală. Persoanele intervievate au relatat uniform că imunitatea judecătorilor este respectată în practică.

După lege, judecătorul în general nu poate fi tras la răspundere pentru opinia sa exprimată în timpul exercitării funcțiilor sale legale sau pentru hotărârea pronunțată în capacitatea sa legală, cu excepția cazurilor când este stabilită vinovăția sa de abuz criminal. LSJ art. 19(3). Judecătorii Curții Constituționale de asemenea au imunitate față de tragerea la răspundere juridică pentru voturile sau opiniile exprimate în exercitarea mandatului. LCC

art. 13(2). Cu toate acestea, partea vătămată nu rămîne fără despăgubire. Statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile sau daunele cauzate prin erorile săvîrșite în procesele de judecată de instanțele judecătorești. CONST. art. 53(2).

Ca răspuns la numărul sporit de cazuri în care CtEDO a stabilit încălcarea de către Republica Moldova a Convenției Europene (*a se vedea* Factorul 7 mai sus), Parlamentul a modificat în 2006 Legea cu privire la Agentul guvernamental pentru a permite impunerea răspunderii personale oricui, inclusiv și judecătorilor sau procurorilor care sunt responsabili pentru adoptarea unei astfel de hotărîri, fie cu intenție sau din culpă gravă. LEGEA CU PRIVIRE LA AGENTUL GUVERNAMENTAL art. 17(1)-(2). Tragerea la răspundere se aplică atît în cazul cînd plata despăgubirilor se stabilește prin acord de soluționare pe cale amiabilă a cauzei, cît și atunci cînd plata sumelor respective este stabilită prin hotărîrea CtEDO. *Id.* Agentul guvernamental trebuie să informeze Procurorul General și CSM despre toate astfel de cazuri în termen de 30 de zile, iar Procurorul General poate iniția o acțiune în regres împotriva judecătorului privind restituirea sumelor în termen de 1 an de la data achitării lor de către stat. *Id.* art. 17(3)-(4).

Parlamentul a extins răspunderea personală mai presus de cauzele judecate de CtEDO odată cu efectuarea modificărilor la LSJ, în vigoare din 10 noiembrie 2006, care prevede repararea prejudiciilor cauzate drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, garantate de Constituție și de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte. LSJ art. 21/1. În cazul în care statul plătește despăgubiri pentru astfel de încălcări ca urmare a unei hotărîri judecătorești irevocabile, statul poate iniția o acțiune în regres împotriva judecătorului sau completului de judecători care, prin rea-credință sau neglijență gravă, au cauzat încălcările respective. *Id.* art. 21/1(4), (6). Statul poate, însă, înainta o astfel de acțiune doar cu acordul CSM. *Id.* art. 21/1(6). În cazul prejudiciilor cauzate drepturilor și libertăților fundamentale în alte procese decît penale, partea vătămată poate cere repararea prejudiciilor numai după obținerea unei hotărîri judecătorești irevocabile prin care se stabilește că prejudiciile au fost cauzate printr-o faptă săvîrșită de judecător și că judecătorul trebuie tras la răspundere penală pentru fapta respectivă. *Id.* art. 21/1(5). Această cerință suplimentară de a obține o hotărîre definitivă privind răspunderea penală înainte ca judecătorul să poată fi supus răspunderii personale ce derivă dintr-o cauză civilă poate face tragerea la răspundere personală mai puțin frecventă în cauzele civile decît în cauzele penale, unde nu există nici o cerință cu privire la obținerea unei hotărîri irevocabile privind răspunderea penală.

Persoanele intervievate s-au arătat îngrijorate de faptul că modificarea efectuată Legii cu privire la Agentul guvernamental și Legii cu privire la statutul judecătorului ar putea limita independența judecătorilor. Pe de altă parte, un intervievat a opinat că aceasta ar putea avea drept urmare neintenționată încurajarea judecătorilor de a pronunța hotărîri împotriva statului în cauze asemănătoare pentru a evita o potențială răspundere personală în cazul în care CtEDO adoptă ulterior o hotărîre adversă. În astfel de cazuri,

judecătorii ar putea pronunță hotărâri din considerente de protecție interesului propriu și nu a legii și faptelor. Este prea devreme de a stabili cum modificările în cauză (și cele privind tragerea la răspundere pentru încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale) vor fi aplicate în practică și ce impact vor avea ele asupra independenței judecătorilor.

Răspunderea penală a judecătorilor de asemenea este destul de limitată. În exercitarea funcțiilor sale legale, judecătorul poate fi pedepsit doar pentru pronunțarea cu bună-știință a unei hotărâri, sentințe, decizii sau încheieri contrare legii. CODUL PENAL art. 307, Legea Nr. 985-XV din 18.04.2002, M.O. Nr. 128-129/1012 din 13.09.2002, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 387-XVI din 08.12.2006, M.O. Nr. 203-206/975 din 31.12.2006 [în continuare CODUL PENAL]. Procurorul General poate iniția urmărirea penală împotriva judecătorului chiar și pentru o crimă ce nu ține de îndatoririle sale de serviciu, doar cu acordul CSM și al Președintelui Republicii Moldova sau, după caz, al Parlamentului. LSJ art. 19(4). Mai mult, în cazul examinării propunerii Procurorului General de a se intenta dosar penal împotriva judecătorului, CSM trebuie să adopte o hotărâre „în temeiul principiului inviolabilității judecătorului”. LCSM art. 23(1).

Judecătorii au de asemenea o oarecare imunitate față de răspunderea contravențională, chiar și în cazul contravențiilor ce nu țin de exercitarea funcțiilor lor de serviciu, cum ar fi depășirea vitezei sau alte contravenții rutiere. Pînă la modificarea în 2001 a LSJ, imunitatea judecătorilor față de contravențiile administrative era absolută. În prezent, însă, judecătorul poate fi sancționat administrativ de către instanța de judecată, dar numai cu acordul CSM. LSJ art. 19(6). Mai mult, judecătorul reținut pentru săvîrșirea unei contravenții administrative urmează a fi eliberat imediat după identificare. *Id.*

Cîțiva intervievați au afirmat că judecătorii au prea multă imunitate, ceea ce îi apără efectiv de răspundere pentru corupție, de exemplu. Alții au susținut că un nivel înalt de imunitate este esențial pentru a apăra independența judiciară. Dată fiind susceptibilitatea aparentă a judecătorilor de influența puterii executive (*a se vedea* Factorul 20 mai jos), este probabil mai bine dacă judecătorii ar dispune totuși de mai multă imunitate și nu de una limitată. În orice caz, legea prevede un mecanism, deși cam complex, de ridicare a imunității judecătorului față de răspunderea penală. *A se vedea* LSJ art. 19(4).

Judecătorilor Curții Constituționale (inclusiv judecătorilor-asistenți) li se aplică reguli întrucîtva diferite. Ei au imunitate față de reținere, arestare, percheziționare, cu excepția cazurilor de infracțiune penală flagrantă. LCC art. 16(1), 35(6). În cazul în care judecătorul este reținut în flagrant delict, persoana care întreprinde reținerea trebuie să comunice despre aceasta imediat Curții Constituționale, care decide asupra reținerii judecătorului în decursul a 24 de ore. CJC art. 10(3). În afară de aceasta, judecătorul nu poate fi judecat pentru comiterea infracțiunilor penale sau contravențiilor administrative fără încuviințarea prealabilă a Curții Constituționale. LCC art. 16(1). În cazul în care Curtea încuviințează, judecătorul va fi judecat de CSJ. *Id.* art. 16(2).

Factorul 17: Eliberarea din funcție a judecătorilor și sancțiunile disciplinare

Judecătorii pot fi eliberați din funcție sau sancționați disciplinar doar pentru abateri stabilite prin lege, printr-un proces transparent, condus după criterii obiective.

<i>Concluzie</i>	<i>Corelație: Neutru</i>	<i>Tendința: ↓</i>
<p>Judecătorii pot fi sancționați disciplinar sau eliberați din funcție din motive specificate, multe dintre care, însă nu toate, sunt obiective. Cu toate că procedurile de examinare a abaterilor imputate judecătorilor sunt destul de loiale, unii intervieuați au criticat lipsa transparenței procesului, inclusiv nepublicarea numelor judecătorilor sancționați disciplinar și altor informații relevante.</p>		

Analiză/Date generale:

Colegiul disciplinar al CSM este responsabil de examinarea cazurilor privind răspunderea disciplinară a judecătorilor. LEGEA CU PRIVIRE LA COLEGIUL DISCIPLINAR ȘI LA RĂSPUNDEREA DISCIPLINARĂ A JUDECĂTORILOR art. 1(1), Legea Nr. 950-XIII din 19.07.1996, M.O. Nr. 61-62/607 din 20.09.1996, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 247-XVI din 21.07.2006, M.O. Nr. 174-177/796 din 10.11.2006 [în continuare LCD]. El se compune din 9 membri: câte 3 judecători de la CSJ, de la curțile de apel și de la judecătoriile ordinare, fiecare dintre ei fiind aleși pe un termen de 4 ani de către judecătorii instanțelor de judecată respective. *Id.* art. 2(1). În componența Colegiului disciplinar nu pot fi aleși membrii CSM sau ai Colegiului de calificare, precum și nici președinții sau vicepreședinții instanțelor judecătorești. *Id.* art. 2(2).

LSJ enumeră lista temeiurilor specifice pentru sancționarea disciplinară a unui judecător, care include următoarele:

- Încălcarea gravă sau sistematică a eticii judiciare;
- Exploatarea poziției de judecător în scopul obținerii de foloase necuvenite;
- Încălcarea prevederilor legale referitoare la declarația cu privire la venituri și proprietate;
- Interpretarea sau aplicarea neuniformă a legislației, intenționat sau din neglijență gravă;
- Nerespectarea secretului deliberării sau a confidențialității lucrărilor care au acest caracter;
- Încălcarea obligației de imparțialitate;

- Atitudinea nedemnă, în timpul exercitării atribuțiilor de serviciu, față de colegi, avocați și alți participanți la proces;
- Imixtiunea în activitatea altui judecător sau intervențiile de orice natură pe lângă autorități, instituții sau funcționari publici;
- Expunerea în public a acordului sau a dezacordului cu hotărârea colegilor în scopul imixtiunii în activitatea acestora;
- Implicarea în activități extrajudiciare fără autorizarea CSM;
- Angajarea în activități publice cu caracter politic sau alte activități incompatibile cu statutul judecătorului (cu privire la definirea acestor activități a se vedea Factorul 21 mai jos);
- Refuzul nejustificat de a îndeplini o atribuție de serviciu; și
- Absențele nemotivate de la serviciu, întârzierea ori plecarea de la program.

A se vedea LSJ art. 22(1)(a)-(e), (g)-(k), (m)-(p).

Simpla casare sau modificare a hotărârii judecătorești de către o instanță superioară nu servește, însă, drept temei pentru sancționare disciplinară dacă judecătorul care a pronunțat-o nu a încălcat legea intenționat sau din culpă și astfel a cauzat pagube considerabile. *Id.* art. 22(2); LCD art. 9(2).

Drept temeiuri adiționale pentru sancționarea disciplinară a președinților instanțelor servesc următoarele:

- Nerespectarea obligației de a raporta abaterile disciplinare ale judecătorilor către CSM;
- Nerespectarea dispozițiilor privind distribuirea aleatorie a dosarelor; și
- Neasigurarea activității organizatorice a instanței.

LSJ art. 22(1)(f), (l); LCD art. 9(3).

Înainte de intentarea procedurii disciplinare, CSM trebuie să verifice dacă există temei pentru sancționarea disciplinară a judecătorului și trebuie să-i ofere acestuia posibilitatea de a da explicații în scris. LCD art. 12(1). Cu anumite excepții, dreptul de a intenta procedura disciplinară îl are orice membru al CSM. *Id.* art. 10(1). Cu toate acestea, procedura disciplinară în privința unui membru al CSM sau a unui membru al Colegiului disciplinar poate fi intentată la inițiativa a cel puțin 3 membri ai CSM. *Id.* art. 10(2). Judecătorul are dreptul să ia cunoștință de materialele care stau la baza procedurii disciplinare și să dea explicații, să prezinte probe și să solicite efectuarea verificărilor sau probe suplimentare în privința imputărilor. *Id.* art. 12(2). La examinarea cazului disciplinar, care trebuie să aibă loc în decurs de o lună de la data inițierii procedurii disciplinare, au dreptul să participe pe deplin atât persoana care a inițiat procedura, cât și judecătorul, iar ultimul poate fi asistat de un apărător (adică, de un avocat, jurist sau chiar și de o persoană fără pregătire juridică). *Id.* art. 16, 17.

Colegiul disciplinar trebuie să sisteze procedura disciplinară fără examinarea cazului dacă nu există temeuri pentru tragerea judecătorului la răspundere disciplinară, dacă abaterea disciplinară a avut loc mai mult de 6 luni în urmă (sau pînă la un an în urmă, în cazul cînd judecătorul a fost bolnav sau s-a aflat în concediu) sau dacă, după examinarea cazului, determină că nu există suficiente motive care să justifice aplicarea sancțiunii disciplinare. *Id.* art. 11. În cazul cînd sancționarea disciplinară este justificată, Colegiul disciplinar poate aplica o serie de sancțiuni, care includ avertismentul, mustrarea, mustrarea aspră sau retrogradarea și pînă la propunerea de eliberare din funcția de președinte sau vicepreședinte sau eliberarea din funcția de judecător. Hotărîrea privind aplicarea sancțiunilor disciplinare trebuie să ia în considerație chestiuni cum sunt caracterul abaterilor disciplinare, urmările și gravitatea lor, personalitatea judecătorului și gradul vinovăției lui. LCD art. 19(2)-(3). Judecătorul poate ataca hotărîrea Colegiului disciplinar la CSM în termen de 10 zile de la data adoptării ei și CSM poate menține, modifica sau casa hotărîrea respectivă. *Id.* art. 23; LCSM art. 22(3). Hotărîrea poate fi atacată mai departe la CSJ. LCSM art. 25. În cazul în care judecătorului nu i se va aplica o nouă sancțiune în decurs de un an, se consideră că el nu a fost supus sancțiunii disciplinare. LCD art. 24(1). Pînă la expirarea termenului respectiv, judecătorul nu este eligibil pentru promovare. LSJ art. 20(5).

Numărul de proceduri disciplinare raportate de CSM este relativ mic, în linii generale, circa 12 sau mai puține pe an. În tabelul ce urmează este indicat numărul judecătorilor împotriva cărora au fost inițiate proceduri disciplinare în ultimii ani și rezultatele procedurilor respective:

PROCEDURI DISCIPLINARE 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006	Total
Proceduri disciplinare	9	5	13	12	8	47
Avertismente	4	2	2	1		9
Mustrări	2	2	3	5	2	14
Mustrări aspre				3		3
Proruneri de eliberare din funcție			1	1	3	5
Proceduri sistate	3	1	7	2	3	16

Sursa: Date compilate de Asociația Avocaților Americani, Inițiativa pentru Supremația Legii în baza informației oferite de CSM.

Sanțiunile cele mai des aplicate au fost mustrarea (14) și avertismentul (9). Însă și mai mare a fost numărul procedurilor disciplinare sistate din cauza expirării termenului pentru tragerea la răspundere disciplinară (16).

Persoanele intervievate au criticat procedurile de disciplinare a judecătorilor ca fiind inadecvate și au notat lipsa de transparență în proces. Alții s-au arătat îngrijorați de faptul că criteriile de decizie asupra sancțiunii ce urmează a fi aplicată sunt prea subiective și că Colegiul disciplinar, alcătuit în întregime din judecători, ar fi reticent în a aplica sancțiuni colegilor săi. Un alt interviu, însă, a fost de părerea că o astfel de structură încurajează independența judiciară, deoarece judecătorii acuzați de abateri disciplinare sunt judecați de colegii lor. Cu toate că judecătorul poate ataca hotărârea Colegiului disciplinar la CSM, un interviu a subliniat că judecarea apelului ar putea să nu fie pe deplin obiectivă, deoarece anume CSM, în primul rând, a decis inițierea procedurii disciplinare. În cele din urmă, deși numărul judecătorilor sancționați disciplinar de regulă se publică, rareori, însă, se publică numele lor, abaterile disciplinare comise și sancțiunile aplicate. Nu există o practică uniformă referitor la felul de informație care trebuie publicată și locul publicării. Argumentele aduse în favoarea nepublicării numelor judecătorilor care au fost sancționați disciplinar ar fi că aceasta i-ar discredita și ar compromite sistemul judecătoresc.

După cum s-a menționat mai sus, Colegiul disciplinar nu poate de sinistător aplica cele mai aspre sancțiuni disciplinare, eliberarea din funcție a președintelui sau vicepreședintelui unei instanțe judecătorești sau eliberarea din funcție a unui judecător. Numai Președintele Republicii Moldova sau Parlamentul (în funcție de modul în care a fost numit judecătorul) poate face acest lucru, la propunerea CSM. A se vedea LSJ art. 25(1)-(2); LCSM art. 4(1)(a). Temeiurile pentru eliberarea involuntară includ:

- Oricare dintre temeiurile pentru aplicarea sancțiunilor disciplinare specificate la art. 22(1) al LSJ (rezumate mai sus), inclusiv încălcarea interdicției de a deține alte funcții sau implicarea în alte activități în timpul deținerii funcției de judecător;
- Pierderea cetățeniei Republicii Moldova;
- Pronunțarea unei hotărâri definitive de condamnare;
- Incapacitatea profesională;
- Constatarea incapacității de muncă, dovedită prin certificat medical; și
- Constatarea, prin hotărâre judecătorească definitivă, a capacității de exercițiu restrânse sau a incapacității de exercițiu.

LSJ art. 25(1)(e)-(j), (l).

Echipa de evaluare nu a putut obține date statistice oficiale privind numărul de judecători eliberați din funcție. Totuși, echipa de evaluare a aflat că la sfârșitul anului 2005 și începutul anului 2006, au fost eliberați din funcție 3 judecători de la Judecătoria Comrat, după cum ni s-a spus, pentru încălcare gravă a procedurii judiciare. La sfârșitul lunii decembrie 2006, un al patrulea judecător a fost eliberat din instanța respectivă, potrivit intervievaților, pentru încălcare sistematică a procedurii judiciare.

Temeiurile și procedurile de sancționare disciplinară și eliberare din funcție a judecătorilor Curții Constituționale diferă de cele descrise mai sus pentru judecătorii instanțelor de drept comun. Drept temeiuri pentru eliberarea din funcție a judecătorului Curții Constituționale servesc: imposibilitatea exercitării funcției de judecător timp de mai mult de 4 luni din motive de sănătate, încălcarea jurământului și a obligației funcției, condamnarea pentru săvârșirea unei infracțiuni și incompatibilitatea (adică, încălcarea interdicției de a deține alte funcții sau de a se implica în alte activități în timpul deținerii funcției de judecător). LCC art. 19(1), 15. Urmărirea disciplinară poate fi pornită numai în temeiul unei sesizări, făcută în scris de autoritățile competente să numească judecătorii Curții Constituționale, adică Parlamentul, Guvernul sau CSM. CJC art. 84(1). Controlul asupra semnalelor de încălcare a jurământului sau a obligațiilor funcționale de către judecători se efectuează de un complet din 2 judecători, numiți de către Președintele Curții Constituționale. LCC art. 19(3). În cazul în care completul de urmărire disciplinară constată întemeierea sesizării, el întocmește un raport care urmează să fie remis spre examinare de către instanță. CJC art. 84(4)-(5). În funcție de gravitatea abaterii, Curtea Constituțională poate aplica un avertisment sau o mustrare, sau poate chiar ridica mandatul de judecător al Curții Constituționale. *Id.* art. 84(6); LCC art. 19(2). Hotărîrea instanței este definitivă și nu poate fi atacată. CJC art. 84(7). Echipa de evaluare nu i s-au adus la cunoștințe cazuri cînd judecătorii Curții Constituționale să fi fost sancționați disciplinar sau eliberați din funcție în baza procedurilor disciplinare.

Factorul 18: Repartizarea dosarelor

Judecătorilor le sunt repartizate dosarele printr-o metodă obiectivă, ca de exemplu prin tragere la sorți, sau ținînd cont de domeniul lor specific de specializare și ei pot fi recuzați numai în baza unor motive serioase, cum ar fi existența unui conflict de interese sau a unui volum de muncă excesiv.

Concluzie	Corelație: Neutru	Tendința: ↑
Cauzele penale trebuie să fie repartizate aleatoriu, în ordinea alfabetică a numelor judecătorilor, procedură care posibil nu este întotdeauna respectată în practică, în special cînd sunt implicate cauze de profil înalt. Deoarece legea anterior nu prevedea o metodă imparțială și transparentă de distribuire a cauzelor, pînă în noiembrie 2006, președinții instanțelor le puteau distribui la discreția lor și nu este exclus că uneori și pe temeiuri subiective inadecvate. În prezent, dată fiind cerința cu privire la distribuirea aleatorie a cauzelor, rămîne de văzut cum aceasta va fi implementată în practică.		

Analiză/Date generale:

Președinții judecătorilor ordinare, curților de apel, Judecătoriei economice de circumscripție, Curții de Apel Economice și ai Judecătoriei militare sunt împuterniciți

să repartizeze dosarele judecătorilor din instanțele lor. LOJ art. 27(j), 39(1)(a), 41(3); LJE art. 15(b), 20(c); LJM art. 14(b). Președintele fiecărui colegiu al CSJ repartizează dosarele judecătorilor colegiului respectiv. LCSJ art. 8(b). Conform noului Cod de Procedură Penală, dosarele trebuie repartizate aleatoriu. La începutul fiecărui an, președinții instanțelor adoptă o rezoluție privind repartizarea dosarelor penale judecătorilor în ordinea alfabetică a numelor lor. COD. PROCED. PENALĂ art. 344. Prima cauză parvenită în instanță este repartizată primului judecător de pe listă, a doua cauză – celui de-al doilea judecător de pe listă, ș.a.m.d. Derogarea de la această procedură este permisă numai în cazul dereglării grave a sănătății judecătorului căruia îi revine dosarul respectiv sau „în cazurile legate de alte temeuri justificate”, care urmează să fie argumentate în încheierea de transmitere a cauzei altui judecător. *Id.* Până în noiembrie 2006, legea nu specifica nici o procedură de repartizare a celorlalte cauze. Drept rezultat, președinții instanțelor judecătorești aveau discreție totală în privința repartizării tuturor cauzelor altele decât cele penale. Președinții câtorva instanțe au afirmat că o astfel de discreție le oferea flexibilitate în alocarea cauzelor în funcție de volumul de muncă și specializarea judecătorilor. Procedura de repartizare a cauzelor civile în unele judecătorii ordinare se baza pe practica programării judecătorilor ca fiind de serviciu într-o anumită zi sau săptămână pentru a se întâlni cu cetățenii și a examina plîngerile lor. Ulterior, președintele judecătoriei repartiza cauza judecătorului care a examinat-o atunci cînd a fost de serviciu. Parlamentul a introdus modificări în LOJ, care au intrat în vigoare la 10 noiembrie 2006 și care prevăd distribuția aleatorie a tuturor cauzelor, „cu excepția cazului cînd judecătorul nu poate participa la judecată din motive obiective”. LOJ art. 6/1. CSM este responsabil de elaborarea unui regulament privind implementarea modificărilor respective, care să „asigure transparența, obiectivitatea și imparțialitatea acestui proces”. LCSM art. 4(4)(b).

Unele persoane intervievate și-au exprimat suspiciunile cu privire la repartizarea cauzelor. Un judecător a remarcat că alegerea judecătorului căruia i se repartizează cauza poate foarte bine determina rezultatul acesteia, în special în cazurile judecătorilor care sunt numiți pe termenul inițial de 5 ani și speră să fie numiți în funcție pînă la vîrsta de pensionare. A se vedea Factorul 14 mai sus. Chiar dacă judecătorului nu i se indică ce hotărîre să adopte într-o anumită cauză, lui i s-ar putea indica să adopte o hotărîre cît mai curînd posibil sau să tîrîgăneze adoptarea unei hotărîri cît mai mult posibil. Plus la aceasta, unii intervievați au afirmat că cauzele penale nu sunt întotdeauna repartizate în ordine alfabetică, în pofida prevederilor Codului de Procedură Penală descrise mai sus. Ei au comentat pe marginea repartizării aparent nealeatorii a unor cauze recente de profil înalt la judecătoria sectorului Centru și judecătoria sectorului Buiucani din Chișinău. Dat fiind că Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției [în continuare CCCEC] este situat în sectorul Buiucani, judecătoria de sector respectivă are jurisdicție asupra cauzelor penale inițiate de CCCEC.

Factorul 19: Asociații ale judecătorilor

Există o asociație al cărei scop este să protejeze și să promoveze interesele justiției și această organizație este activă.

Concluzie	Corelație: Negativ	Tendința: ↓
Cu toate că în Moldova există o asociație a judecătorilor, ea nu a fost prea activă și nici eficientă, mai ales în ultimii ani.		

Analiză/Date generale:

Judecătorii au dreptul de a întemeia și de a se afilia la sindicate sau la alte organizații pentru reprezentarea intereselor lor, perfecționare profesională și apărarea statutului lor. LSJ art. 14(3). Asociația judecătorilor din Moldova (AJM) a fost creată în 1994 ca asociație neguvernamentală, apolitică, voluntară și autonomă a judecătorilor. Potrivit statutului, scopurile ei de bază sunt: consolidarea eforturilor judecătorilor pentru apărarea drepturilor și intereselor lor, perfecționarea sistemului justiției și a profesionalismului judecătorilor, garantarea și asigurarea reală de către stat a independenței judecătorești pe Principiile de bază ale ONU cu privire la independența justiției și conform Declarației Universale a Drepturilor Omului. *A se vedea Statutul Asociației Judecătorilor din Republica Moldova* (17 martie 1999), THEMIS, EDIȚIE SPECIALĂ (n.d.).

În cadrul interviurilor s-a menționat că aproximativ 75% din judecătorii din Moldova (320 din 430 de judecători, conform datelor din septembrie 2006) sunt membri ai AJM. Cu cotizații de membru de 36 MDL pe an (2,75 dolari SUA), potrivit unui interviuat, resursele financiare ale AJM sunt destul de limitate. În trecut, organizația se baza pe finanțare din partea organizațiilor donatoare pentru astfel de activități ca organizarea seminarelor și publicarea revistei profesionale *Themis*. Interviuitul a mai relatat că, din cauza că nu mai este finanțată, cum era anterior, de PNUD pentru a implementa un proiect în comun cu o asociație a judecătorilor din Olanda, AJM nu a fost în stare să publice în 2006 nici o ediție a revistei *Themis* și nici să achite cotizația de membru al Asociației Internaționale a Judecătorilor.

Comentariile despre AJM accentuează tensiunea care există între apărarea intereselor judecătorilor pe de o parte, și necesitatea de a promova reforma judiciară pe de altă parte. Potrivit unor interviuați, AJM a optat pentru apărarea intereselor judecătorilor în detrimentul susținerii reformei judiciare. De exemplu, se spune că AJM s-a împotrivit adoptării unui cod de etică (*a se vedea* Factorul 21 mai jos) timp de 6 sau 7 ani și de asemenea a fost contra introducerii testării judecătorilor.

Intervievații au menționat că AJM a devenit destul de pasivă. Un interviuat a afirmat că AJM practic a încetat să existe. Un altul a susținut că, dat fiind că CSM a devenit mai independent și mai eficient în ceea ce privește reprezentarea intereselor judecătorilor, necesitatea existenței AJM s-a micșorat. Alții au fost de părerea că o asociație eficientă a judecătorilor mai este încă totuși necesară. În orice caz, intervievații au consimțit că AJM face prea puțin în afară de a se întruni anual și a adopta declarații care rămân, în mare, neimplementate. Potrivit unora dintre ei, AJM și-a pierdut influența pe care o avea asupra Parlamentului odată cu alegerile din 2001.

V. Responsabilitate și transparență

Factorul 20: Hotărârile judecătorești și influențele externe

Hotărârile judecătorești se bazează numai pe fapte și pe lege, fără nici o influență neavenită din partea judecătorilor în funcții superioare (de ex., președinții instanțelor), a intereselor private sau a altor puteri ale statului.

Concluzie	Corelație: Negativ	Tendința: ↔
Influența asupra judecătorilor din partea celorlalte ramuri ale puterii rămîne o îngrijorare și, potrivit multor opinii, influența din partea puterii executive a sporit din 2002. Deși este dificil de cuantificat, corupția de asemenea pare să fie o problemă gravă și de durată.		

Analiză/Date generale:

Constituția și legile declară independența sistemului judecătoresc. De exemplu, art. 116(1) din Constituție proclamă că judecătorii sunt „independenți, imparțiali și inamovibili, potrivit legii”. CONST. art. 116(1); *a se vedea de asemenea* LSJ art. 1(3); LJE art. 5(b). Imixtiunea în înfăptuirea justiției este interzisă și încercarea de a exercita presiune asupra judecătorilor, inclusiv desfășurarea demonstrațiilor publice la o distanță mai mică de 25 metri de sediul unei instanțe de judecată „cu scopul de a împiedica judecarea completă și obiectivă a cauzei sau de a influența emiterea hotărârii judiciare atrage răspundere administrativă sau penală conform legii”. LOJ art. 13; LJE art. 24(2)-(3). O astfel de imixtiune se pedepsește (1) cu amendă în mărime de la 200 la 500 unități convenționale (4.000-10.000 MDL sau 300-755 dolari SUA), muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 ore, sau cu închisoare de pînă la 3 ani sau, (2) în cazul cînd aceste acțiuni sunt săvîrșite cu folosirea situației de serviciu (de ex., de

către președintele unei instanțe sau de un funcționar public), cu amendă în mărime de la 200 la 600 unități convenționale (4.000-12.000 MDL sau 300–906 dolari SUA), sau cu închisoare de la 2 la 5 ani. În ambele cazuri, pedeapsa de asemenea include privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani. CODUL PENAL art. 303(1), (3).

În mod similar, judecătorii Curții Constituționale sunt „independenți în exercitarea mandatului și se supun numai Constituției”. LCC art. 13(1). Încercarea de a exercita influență asupra lor prin „metode neprocedurale” se poate solda cu aplicarea unei amenzi de pînă la 25 salarii minime (450 lei sau 34 dolari SUA). CJC art. 82(1)(b).

În pofida acestor prevederi legale, unul dintre vorbitorii conferinței privind sistemul judecătoresc, ce a avut loc la Chișinău în septembrie 2006, a afirmat, fără a fi contrazis de nimeni, că în Moldova justiția nu este independentă. „Eu cred că nimeni din această sală nu va susține că justiția este independentă”, a declarat vorbitorul. Poate fi dificil de identificat ce amplitudine și forme poate lua influența. Mai mult, diapazonul influenței pare să varieze în funcție de cauză și de interesul puterii executive în rezultatul acesteia. În cauzele ce implică interesele statului, se spune că judecătorii acționează ca avocați pentru stat.

Mulți intervievați, dar nici într-un caz toți, au fost de părerea că influența puterii executive a sporit începînd cu 2002. Unii atribuie aceasta faptului că conducerea actuală a numit circa jumătate din judecătorii care își desfășoară în prezent activitatea. Potrivit intervievaților, „concedierea” judecătorilor în perioada 2001-2002 și ne-numirea în funcție a unor judecători după lichidarea tribunalelor în 2003 (*a se vedea* Factorul 14 mai sus) influențează viziunile judecătorilor privitor la intențiile puterii executive și facilitează exercitarea influenței asupra lor. În general, se consideră că judecătorii mai tineri sunt mai susceptibili de influență – în special judecătorii numiți în funcție pe termenul inițial de 5 ani, care, potrivit unui interviuat, sunt „ca aluatul în mîinile puterii executive”. Posibilitatea aparatului Președintelui de a exercita influență asupra unui judecător nou-numit ar putea fi mai redusă în prezent, deoarece, în cazul cînd CSM recomandă un judecător pentru numire în funcție pînă la atingerea plafonului de vîrstă, Președintele, în caz că respinge candidatura respectivă, trebuie să-și motiveze decizia. *A se vedea* Factorul 2 mai sus. Pot fi influențați și judecătorii care speră să fie numiți în instanțele de judecată superioare. S-a menționat că influența în astfel de cazuri poate fi subtilă, cum ar fi că cineva din aparatul Președintelui sau un deputat în Parlament i-ar scrie judecătorului, atenționîndu-l să adopte o hotărîre corectă într-o anumită cauză (fără, însă, a specifica care trebuie să fie hotărîrea). Au fost relatate cazuri cînd judecătorul anunța în instanță că dosarul respectiv ar fi fost „luat la control”.²⁴ Pe de altă parte, astfel de afirmații pot să nu însemne întotdeauna că Președintele sau Parlamentul încearcă să exercite influență asupra judecătorului, ci ar putea fi o acțiune cu o bună intenție din partea acestora, deși poate inadecvată, de a da astfel răspuns la plîngerile din partea cetățenilor. *A se vedea* Factorul 22 mai jos.

²⁴ În limba română, această expresie denotă că o autoritate superioară dirijează (adică, „controlează”) situația.

O altă sursă potențială de influență asupra judecătorilor este necesitatea de a-și demonstra nivelul de cunoștințe profesionale susținând un examen de calificare ce poate fi subiectiv și este administrat într-un mod netransparent. A se vedea Factorul 15 mai sus.

Potrivit unor intervievați, influența a început să fie exercitată mai indirect, adică, nu este necesar ca puterea executivă sau legislativă să îi dicteze unui judecător concret ce hotărâre să adopte la judecarea unei cauze. Judecătorii știu ce se așteaptă de la ei atunci când este implicat interesul statului sau al partidului de guvernământ. Cu toate acestea, influența nu întotdeauna se exercită la fel de indirect. Uneori judecătorilor li se spune explicit ce hotărâre să adopte într-un proces și sunt amenințați cu eliberarea din funcție dacă nu se conformează indicațiilor. Potrivit ICJ, prin 2004 justiția prin telefon într-adevăr revenise în Moldova. ICJ, MOLDOVA SL 2004, p. 44. Cîțiva judecători au în birourile lor fotografii ale Președintelui Republicii Moldova, situație ce ar putea crea impresia că hotărârile lor se adoptă ținînd cont de doleanțele puterii executive.

O manifestare a influenței sporite din partea puterii executive, identificată de intervievați, este tendința de a nu considera sistemul judecătoresc drept o ramură a puterii egală cu puterea executivă și cea legislativă. De exemplu, s-a menționat că vorbitorii în Parlament s-au referit la cele trei ramuri ale puterii din Moldova ca fiind Parlamentul, Președintele și Guvernul – fără a menționa sistemul judecătoresc. Drept un alt exemplu al acestui fenomen servește adoptarea în 2005 de către Parlament a Legii cu privire la salarizare fără a lua în considerare opiniile sistemului judecătoresc. A se vedea Factorul 11 mai sus.

Mulți intervievați au considerat scrisoarea Ministrului Afacerilor Interne adresată în septembrie 2006 Președintelui Republicii Moldova și publicată în *Moldova Suverană* (pînă nu demult, ziar de stat) ca dovadă a eforturilor Guvernului de a influența sistemul judecătoresc. În scrisoare era criticată sentința pronunțată de către Judecătoria sectorului Buiucani într-o cauză penală și Președintelui Republicii Moldova i se propunea să cerceteze cazul respectiv. A se vedea "*Capul proxenețelor moldoveni reținut de polițiști, eliberat de judecători*", MOLDOVA SUVERANĂ, sept. 5, 2006, la 3. Un interviu a susținut, însă, că scrisoarea demonstrează independența sistemului judecătoresc deoarece, în cazul când judecătorul ar fi fost influențat, hotărîrea sa nu ar fi stîrnit mînia Ministrului Afacerilor Interne. Cu toate acestea, se pare că o reacție mai adecvată ar fi fost atacarea hotărîrii respective la Curtea de Apel, acțiune care posibil ar fi fost interpretată mai puțin ca o încercare de a exercita influență asupra sistemului judecătoresc, decît solicitarea Președintelui țării prin intermediul unei scrisori publicată în mass-media de a cerceta cazul. Mai mult, au fost relatate și alte cazuri când Președintele Republicii Moldova a criticat în public hotărârile neagreate de el și a amenințat să pedepsească judecătorii care au adoptat acele hotărîri.

Cu toate că majoritatea intervievaților s-au axat pe chestiuni legate de exercitarea influenței din partea Președintelui, Guvernului sau Parlamentului, câțiva dintre ei și-au exprimat de asemenea îngrijorarea referitor la situația în raioane, unde autoritățile locale pot încerca să exercite influență asupra judecătorilor, încercări ce ar putea să se soldeze cu succes mai ales în cazurile când locuințele judecătorilor sunt asigurate de către autoritățile publice (*a se vedea* Factorul 11 mai sus).

Cerința ca judecătorii de instrucție să aibă o vechime în funcție de procuror sau ofițer de urmărire penală (LSJ art. 7(2)) le-a trezit unora dintre intervievați îngrijorări precum că judecătorii de instrucție ar putea fi părtinitori în favoarea procurorilor sau anchetatorilor. În afară de aceasta, avocații consideră că judecătorii adesea cedează procurorilor, deși un procuror a atribuit acest fapt pregătirii mai bune a procurorilor decât a avocaților. Raportul OSCE de monitorizare a ședințelor de judecată acordă susținere ambelor viziuni: „... procurorii, în comparație cu avocații apărării, uneori păreau să se bucure de tratament preferențial din partea judecătorilor. Deși majoritatea judecătorilor tratează partea acuzării și partea apărării cu același respect, există unii judecători care dau dovadă de o înclinație vădită în favoarea procurorilor, pe care îi ascultă cu deosebită atenție, în timp ce față de avocații apărării au o atitudine de dispreț și ridiculizare”, RAPORTUL OSCE DE MONITORIZARE A ȘEDINȚELOR DE JUDECATĂ 40. Pe de altă parte, însă: “De regulă, procurorii au fost mai bine pregătiți pentru ședințele de judecată și în general erau mai disciplinați decât avocații apărării. Majoritatea procurorilor au demonstrat o strategie clară în prezentarea rechizitoriului. Ei erau, în general, activi în timpul ședinței, au demonstrat abilități bune de audiere/examinare, reușind să obțină informații relevante și pertinente de la martori și alți participanți la proces.” *Id.* 38.

Un interviuat și-a exprimat îndoiala cu privire la independența Curții Constituționale, notînd că numirea judecătorilor în instanța respectivă implică în mod inevitabil considerații politice, dat fiind că 4 din 6 judecători sunt numiți de Guvern și Parlament. *A se vedea* CONST. art. 136. Ceea ce intervievații consideră ca fiind reticență din partea Curții de a examina chestiuni potențial controversate (*a se vedea* Factorul 5 mai sus), unii o interpretează drept confirmare a lipsei de independență absolută a acestei instituții.

Autoritățile publice și oficialii de stat nu sunt singurii care exercită influență inadecvată asupra judecătorilor la adoptarea hotărîrilor judecătorești. În cadrul interviurilor s-a menționat că, de asemenea, părțile în litigiu exercită influență inadecvată, care adeseori are loc sub formă de dare de mită. Codul Penal distinge între corupere pasivă și activă, ambele constituind infracțiuni. Coruperea pasivă este fapta persoanei cu funcție de răspundere „care pretinde ori primește oferte, bani, titluri de valoare, cadouri, alte bunuri sau avantaje materiale fie acceptă servicii, privilegiu sau avantaje ce nu i se cuvin, pentru a îndeplini sau nu ori pentru a întârzia sau grăbi îndeplinirea unei acțiuni ce ține de obligațiile sale de serviciu, ori pentru a îndeplini o acțiune contrar acestor obligații. . . .” CODUL PENAL art. 324(1). Coruperea pasivă comisă de

un judecător (care este „persoană cu înaltă funcție de răspundere”, conform definiției date la art. 123(2) al Codului Penal) se pedepsește cu amendă în mărime de la 1.000 la 3.000 unități convenționale (20.000–60.000 MDL sau 1.510–4.530 dolari SUA) și cu închisoare de la 7 la 15 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 3 la 5 ani. *Id.* art. 324(3). Infrațiunea de corupere activă reprezintă cealaltă parte a tranzacției: „Promisiunea, oferirea sau darea unei persoane cu funcție de răspundere, personal sau prin mijlocitor, de bunuri sau servicii, enumerate la articolul 324, în scopurile indicate la același articol . . .” *Id.* art. 325(1). Infrațiunea de corupere activă se pedepsește cu amendă în mărime de la 2.000 la 4.000 unități convenționale și cu închisoare de pînă la 5 ani.

Privind problema corupției în perspectivă, Moldova a obținut 3,2 puncte pe o scară de 10 puncte (10 reprezentînd lipsa de corupție percepută) și s-a clasat pe locul 79 din 163 de țări în cadrul Indicatorilor Percepției Corupției pentru 2006, evaluare efectuată de Transparency International. *Disponibil la* http://www.transparency.org/news_room/in_focus/cpi_2006/cpi_table. Plus la aceasta, Barometrul Corupției Globale pentru 2006 al Transparency International, care evaluează percepția corupției de către public, relatează că sistemul judecătoresc este considerat drept una dintre cele mai corupte instituții din Moldova. Cu 3,9 puncte pe o scară de 5 puncte (unde 1 reprezintă “deloc corupt” și 5 reprezintă “extrem de corupt”), sistemul juridic/judecătoresc a fost perceput ca fiind mai puțin corupt doar decît poliția (4,1) și puțin mai corupt decît serviciile medicale (3,8), partidele politice (3,7), parlamentul/ramura legislativă (3,7), sectorul de afaceri/privat (3,7) și sistemul învățămîntului (3,6). TRANSPARENCY INTERNATIONAL, REPORT ON THE TRANSPARENCY INTERNATIONAL GLOBAL CORRUPTION BAROMETER 2006 [TRANSPARENCY INTERNATIONAL, RAPORT PRIVIND BAROMETRUL CORUPȚIEI GLOBALE PENTRU 2006 AL TRANSPARENCY INTERNATIONAL], p. 22 (7 dec. 2006), *disponibil la* http://www.transparency.org/content/download/12169/115654/version/1/file/Global_Corruption_Barometer_2006_Report.pdf. Aceasta reprezintă o înrăutățire a percepției de către public a sistemului juridic/judecătoresc din anul anterior. Punctajul obținut în 2006 nu doar că a fost puțin mai negativ decît în 2005, ci acele alte trei instituții și sectoare care fuseseră percepute ca mai corupte în 2005 au înregistrat și schimbări în bine în 2006.²⁵

În Moldova este pe larg răspîndită părerea că mulți judecători sunt corupți, însă există puține dovezi palpabile întru susținerea acestei păreri. Nici partea care dă mită, și nici cea care o ia, nu are nici un interes să divulge tranzacția, ceea ce face dificil stabilirea gradului real al răspîndirii corupției. S-a menționat că, în cei 5 ani care au precedat realizarea interviurilor pentru acest IRJ, 3 sau 4 judecători au fost

²⁵ În 2005, cu un punctaj de 3,8, sistemul juridic/judecătoresc a fost perceput ca mai puțin corupt decît poliția (4,2), serviciile medicale (4,0) și sistemul învățămîntului (3,9); a fost la egalitate cu partidele politice (3,8); și a fost perceput mai corupt decît parlamentul/puterea legislativă (3,6) și sectorul de afaceri/privat (3,5). TRANSPARENCY INTERNATIONAL, RAPORT PRIVIND BAROMETRUL CORUPȚIEI GLOBALE PENTRU 2005 AL TRANSPARENCY INTERNATIONAL, p. 20 (9 dec. 2005), *disponibil la* [http://www.transparency.org/content/download/2160/12762/file/Global_Corruption_Barometer_2005_\(full_report\).pdf](http://www.transparency.org/content/download/2160/12762/file/Global_Corruption_Barometer_2005_(full_report).pdf).

condamnați pentru săvârșirea actelor de corupție. Susținând că problema este mai largă, un interviuat a afirmat: „Eu nu cred că este corect de spus că judecătorii sunt corupți. Mai degrabă, întregul sistem juridic este corupt”. Intervievații au subliniat că gradul de percepere a sistemului judecătoresc de către public este atât de scăzut, încât orice eveniment refractar, cum ar fi amânarea unei ședințe de judecată sau pronunțarea unei hotărâri adverse, este atribuit corupției. Intervievații au notat că părțile care pierd procesul adesea dau vina nu pe poziția lor slabă în proces, ci pe corupție. Pe de altă parte, unii intervievați au afirmat că hotărârile adeseori sunt slab argumentate și nu abordează pe deplin argumentele invocate de partea care pierde, ceea ce ei consideră ca fiind dovadă a corupției. O altă posibilitate este că judecătorii pur și simplu nu sunt bine pregătiți în ceea ce privește întocmirea hotărârilor. Cu toate acestea, se spune că judecătorii au case și mașini scumpe, ceea ce nu este posibil ca ei să fi procurat din salariile lor, comparativ modeste. Raportul OSCE de monitorizare a ședințelor de judecată oferă suspiciuni indirecte de corupție: “monitorii au mai observat și cazuri când în biroul judecătorului intrau persoane cu sacoșe pline și apoi părăseau biroul cu mâinile goale, ceea ce de asemenea poate să provoace suspiciuni privind integritatea și corectitudinea judecătorului”, RAPORTUL OSCE DE MONITORIZARE A ȘEDINȚELOR DE JUDECATĂ 36. Cu toate că proporțiile reale ale corupției sunt incerte, unii juriști intervievați au afirmat că ei sunt siguri că unii judecători nu sunt corupți. În orice caz, salariile mici ale judecătorilor sunt invocate pe larg drept o cauză a corupției.

Judecătorii sunt obligați să depună declarații cu privire la venit și proprietate. LSJ art. 15(5). Încălcarea regulilor privind declararea veniturilor și proprietății sau indicarea intenționată în declarație a datelor incorecte se consideră de asemenea infracțiune și se pedepsește (în cazul judecătorilor) cu o amendă în mărime de la 500 la 1.000 unități convenționale (10.000-20.000 MDL sau 755–1.510 dolari SUA) și cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de exercita o anumită activitate pe un termen de la 1 la 5 ani. CODUL PENAL art. 330/1(2). Încălcarea prevederilor legale referitoare la declarația cu privire la venituri și proprietate poate servi drept temei pentru sancționarea disciplinară a judecătorului. LSJ art. 22(1)(g). În cadrul interviurilor s-a menționat, însă, că nerespectarea de către unii deputați în Parlament a cerințelor privind depunerea declarațiilor corecte cu privire la venituri și proprietate, conform art. 7(4) al Legii despre statutul deputatului în Parlament, fie prin nedeclara înțregii proprietăți sau nedezvăluirea adevăratei valori a proprietății, poate încuraja unii judecătorii de asemenea să se eschiveze de la depunerea declarațiilor.

Conform celor menționate de intervievații, o idee de soluționare a problemei corupției, susținută de către autoritățile publice, ar fi împrumutarea CCCEC să intenteze procese împotriva judecătorilor pentru corupție fără a fi nevoie să obțină acordul CSM și a Președintelui sau Parlamentului. Un șir de intervievați s-au arătat însă îngrijorați de faptul că, o astfel de împrumutare ar avea un impact negativ asupra independenței judiciare. Dat fiind că mulți consideră că CCCEC se află sub controlul Președintelui, ei și-au exprimat frica că CCCEC ar putea fi folosit împotriva judecătorilor care nu adoptă hotărâri în conformitate cu doleanțele partidului de guvernământ.

Factorul 21: Codul deontologic

Există un cod deontologic al judecătorilor care abordează aspecte importante, cum ar fi conflictul de interese, comunicările ex parte și activitatea politică necorespunzătoare, iar judecătorii trebuie să urmeze cursuri privind acest cod atât înainte de a-și prelua funcția, cât și pe durata mandatului lor.

Concluzie

Corelație: Neutru

Tendința: ↔

Adunarea Generală a Judecătorilor a adoptat Codul deontologic al judecătorilor în 2000, care acoperă multe aspecte semnificative. Impactul Codului este, însă, limitat de caracterul său concis, cât și de ambiguitatea unor prevederi ale sale și de lipsa oricărei cerințe ca judecătorii să urmeze cursuri privind Codul respectiv înainte sau după preluarea funcției.

Analiză/Date generale:

LSJ pare să le impună judecătorilor un nivel înalt de conduită. Atât în exercițiul funcției, cât și în viața privată, judecătorii „sunt datori să se abțină de la fapte care ar putea să discrediteze justiția, să compromită cinstea și demnitatea de judecător, ori să provoace îndoiele față de obiectivitatea lor”. A se vedea art. 15(2). Este, însă, neclar ce exact se cere în practică.

Judecătorii trebuie să respecte Codul deontologic al judecătorilor, adoptat în 2000 de către Adunarea Generală a Judecătorilor din Republica Moldova. CODUL DE ETICĂ AL JUDECĂTORILOR (4 feb. 2000) [în continuare CODUL], BULETINUL CSJ, nr. 3 (2000). Codul conține 30 de reguli scurte care abordează astfel de chestiuni ca independența judiciară (a se vedea Regulile 1-5), conflictul de interese (a se vedea Regulile 23, 24, 27, 28), comunicările ex parte (Regula 16), activitatea politică necorespunzătoare (a se vedea Regula 25) și protecția informației confidențiale (a se vedea Regula 9). Aceste norme etice aparent sunt obligatorii, deoarece încălcarea lor sistematică sau gravă ar putea servi drept temei pentru sancționarea disciplinară, inclusiv eliberarea din funcție (a se vedea Factorul 17 mai sus). LSJ art. 22(1)(k), 23. Totuși, caracterul concis și vag al unor reguli poate face dificil pentru judecători să înțeleagă ce exact le cere Codul. De exemplu, Regula 6 spune, “Judecătorii vor respecta onoarea și prestigiul profesiei lor cu mare considerație”. Persoanele intervievate au recunoscut că Codul trebuie lărgit, deoarece nu abordează toate aspectele importante, iar prevederile existente nu sunt suficient de detaliate. Cu toate acestea, adoptarea Codului a fost, în viziunea lor, un semnificativ pas înainte.

Anumite prevederi cu privire la etica judecătorilor pot de asemenea fi găsite în câteva legi. De exemplu, codurile de procedură enumeră temeiurile pentru recuzarea

judecătorului de la judecarea cauzei, cum ar fi deținerea unui interes personal sau relații de rudenie cu părțile sau alți participanți la proces, precum și alte circumstanțe care pun la îndoială imparțialitatea judecătorului. COD. PROCED. CIVILĂ art. 50; COD. PROCED. PENALĂ art. 33. În plus, LSJ interzice judecătorilor să facă parte din partide politice sau să desfășoare activități politice. Mai concret, judecătorul nu poate: să ocupe orice altă funcție publică sau privată, cu excepția activității didactice și științifice; să fie deputat în Parlament; să facă parte din partide și alte organizații social-politice; să desfășoare activități cu caracter politic; să desfășoare activitate de întreprinzător; să dea consultații juridice cu excepția celor acordate membrilor de familie apropiați; sau, începînd cu 10 noiembrie 2006, să efectueze orice activitate legată de îndeplinirea atribuțiilor de serviciu care ar cauza conflict de interese, cu excepția cazului cînd activitatea se desfășoară cu consimțămîntului președintelui instanței de judecată sau al CSM. LSJ art. 8(1); MODIFICĂRILE din 2006, art. II(8).

Cu toate că judecătorii au remarcat în multe cazuri importanța eticii profesionale, iar unii într-adevăr erau bine cunoscuți cu constrîngerile impuse de Cod asupra conduitei lor, alții intervievați s-au arătat sceptici privind măsura în care Codul influențează de fapt conduita judecătorilor. Și într-adevăr, ei au afirmat că majoritatea judecătorilor nu au un nivel înalt de conduită. Mai mult, judecătorilor nu li se cere să urmeze cursuri cu privire la cerințele Codului. Unii judecători au menționat că ei au primit cîte un exemplar al Codului cînd acesta a fost adoptat, alții însă nu au primit nimic, iar judecătorii recent numiți în funcție au relatat că ei nu dispun de nici un exemplar al acestuia. Aceasta vorbește despre necesitatea de a distribui exemplare ale Codului mai pe larg și de a organiza cursuri de instruire cu privire la prevederile sale. INJ ar putea contribui la ridicarea nivelului de cunoștințe despre prevederile Codului printre judecători și candidații la funcția de judecător, incluzînd cursuri de etică profesională în programul de studiu și la examene. În mod similar, Colegiul de calificare ar putea încuraja judecătorii mai experimentați să-și perfecționeze cunoștințele în domeniul eticii profesionale, incluzînd această tematică în disciplinele pentru atestarea judecătorilor (a se vedea Factorul 15 mai sus).

Cu toate că Codul interzice comunicările ex parte, astfel de comunicări par să fie un lucru obișnuit în practică. „Observatorii au remarcat destul de des că procurorii, iar uneori și avocații apărării, aveau întîlniri individuale cu judecătorul, în ședințe private prelungite în biroul judecătorului. Procurorul sau avocatul apărării ieșea apoi și anunța că ședința a fost amînată... Deși nimeni nu poate spune cu certitudine ce s-a întîmplat în cadrul acelor discuții private în birourile judecătorilor, simpla aflare a unei părți în spatele ușilor închise cu judecătorul ridică dubii privind imparțialitatea acestuia din urmă și afectează percepția echității procesului”, RAPORTUL OSCE DE MONITORIZARE A SEDIINTELOR DE JUDECATĂ 37.

Nu există un cod de etică pentru Curtea Constituțională, deși Codul Jurisdicției Constituționale include o prevedere despre părtinire. În afară de aceasta, judecătorul nu poate participa la examinarea cauzei în cazul cînd el a participat ca factor de

decizie la adoptarea actului sesizat sau și-a expus în public părerea despre constituționalitatea acestuia. CJC art. 27(1).

Factorul 22: Proceduri de plîngere împotriva conduitei judecătorești

Există proceduri eficiente prin care alți judecători, avocații și publicul pot să depună plîngeri cu privire la conduita judecătorească.

Concluzie

Corelație: Neutru

Tendința: ↓

Există proceduri de înregistrare a petițiilor privind conduita necorespunzătoare a judecătorilor. Se spune, însă, că mulți cetățeni nu sunt conștienți de dreptul lor de a depune astfel de petiții, în timp ce alții apelează la procedura de petiționare aparent în încercarea de a exercita influență asupra judecătorilor care judecă cauzele ce se află pe rol. Din circa o mie de petiții primite de CSM anual, doar câteva se soldează cu intentarea procedurilor disciplinare.

Analiză/Date generale:

Cetățenii au dreptul să depună petiții cu privire la conduita necorespunzătoare a judecătorilor la CSM, care este reponsabil de examinarea lor și are competența să aplice sancțiuni disciplinare în privința judecătorilor. LCSM art. 4(3)(a). Nu există restricții legale care ar împiedica avocații sau judecătorii să depună petiții; cu toate acestea, un grup de avocați, intervievat de echipa de evaluare, a afirmat că nici unul dintre ei nu depusese niciodată petiții împotriva vreunui judecător, deoarece aceasta ar avea repercusiuni serioase pentru avocatul respectiv. Ar face avocatul să pară o „cioră albă” în instanța respectivă, a explicat unul dintre ei. În loc de aceasta, avocații preferă să atace orice hotărîre adversă care, după părerea lor, este rezultatul fărădelegiurii. S-a mai menționat că a apărut o practică, cel puțin în câteva curți de apel, de a trimite dosarul la CSM pentru ca acesta să întreprindă acțiuni disciplinare în cazul în care judecătorul de primă instanță comite o greșeală gravă.

În cazul în care CSM stabilește că un judecător a comis o abatere disciplinară, el poate intenta procedură disciplinară. LCD art. 10. Înainte de intentarea procedurii disciplinare, CSM trebuie să verifice dacă există temei pentru sancționarea disciplinară a judecătorului și trebuie să-i ofere acestuia posibilitatea de a da explicații în scris. *Id.* art. 12(1). Cu anumite excepții, dreptul de a intenta procedura disciplinară unui judecător îl are orice membru al CSM. *Id.* art. 10(1). Procedura disciplinară în privința unui membru al CSM sau al unui membru al Colegiului disciplinar poate fi intentată la inițiativa a cel puțin 3 membri a CSM. *Id.* art. 10(2). Colegiul disciplinar desfășoară ulterior procedura disciplinară în conformitate cu procedura descrisă în cadrul Factorului 17 mai sus.

Deși echipa de evaluare nu a putut obține date statistice oficiale, un interviuat a relatat că CSM primește în medie 1000 de petiții anual (un interviuat a menționat cifra de 3000-4000). Un membru al CSM care a fost interviuat, a menționat că multe petiții nu sunt bine întemeiate sau nu implică acțiuni de încălcare a disciplinei judiciare. În cazul când petiția se referă la o chestiune minoră, un membru al CSM poate doar să vorbească cu judecătorul, a cărui comportament este pus la îndoială, despre aceasta. CSM intenționează procedura disciplinară doar în cazul când abaterea disciplinară încalcă dreptul unei persoane. Aceasta se întâmplă în cazuri foarte rare, vreo 12 sau mai puțin în fiecare an. *A se vedea* Factorul 17 mai sus.

Intervievații au identificat un șir de deficiențe în procesul de petiționare cu privire la comportamentul judiciar. Una dintre ele constă în faptul că mulți cetățeni nu știu că au dreptul să depună o plîngere împotriva judecătorului. O alta constă în aceea că, chiar dacă ei și depun o plîngere, adesea o depun la organul de stat greșit. De exemplu, multe petiții sunt trimise la Președintele Republicii Moldova sau la Parlament. Odată ce o petiție ajunge pînă la CSM, ea poate să nu fie investigată minuțios din cauza procedurilor inadecvate de investigare a petițiilor, lipsa de personal care le-ar investiga, precum și incapacitatea membrilor CSM de a examina 1000 de petiții anual, suplimentar la îndatoririle lor judecătorești. Doar 3 dintre judecătorii de la CSM sunt scutiți de responsabilitățile lor judiciare în fiecare an pentru a se dedica activităților CSM. LCSM art. 3(5). Unii intervievați au fost de părerea că CSM este reticent în a iniția proceduri disciplinare împotriva colegilor lor judecători și, din aceste considerente, orice dubiu în ceea ce privește vinovăția judecătorilor este interpretat în folosul acestora atunci când sunt examinate petițiile.

Părțile uneori depun petiții în încercarea de a exercita influență asupra judecătorului sau a-i intimida. Aceasta este evident în cazul când ei depun multiple petiții la CSM, Președinție sau Parlament înainte ca judecătorul să fi pronunțat hotărîrea definitivă. Astfel de petiții de regulă nu implică încălcări ale eticii. Totuși, în loc de a-i recomanda părții nedreptățite să depună o petiție la CSM, Președinția sau deputații din Parlament pot uneori să-l contacteze pe judecător direct și să-i ceară informație în legătură cu petiția, ceea ce ar putea fi perceput drept o încercare de a influența rezultatul procesului de judecată. O altă utilizare greșită a procesului de petiționare are loc în cazul când partea care pierde procesul depune o petiție, însă nu atacă hotărîrea judecătii. După cum a subliniat un interviuat, din cauza că judecătorii judecă cauzele fără jurați, partea care pierde procesul învinuiește judecătorul pentru pierdere.

Factorul 23: Accesul publicului și al presei la ședințele de judecată

Ședințele de judecată sunt deschise publicului și presei, iar sălile de judecată sunt suficient de încăpătoare.

Concluzie

Corelație: Neutru

Tendința: ↔

Cu toate că, în linii generale, ședințele de judecată trebuie să fie deschise publicului și mass-mediei, excepțiile de la această cerință sunt descrise pe larg. Insuficiența sălilor de judecată se soldează cu desfășurarea ședințelor în birourile judecătorilor, ceea ce limitează accesul publicului și al mass-mediei.

Analiză/Date generale:

Constituția stipulează regula generală că toate „ședințele de judecată sunt publice. Judecarea proceselor în ședință închisă se admite numai în cazurile stabilite de lege, cu respectarea tuturor regulilor de procedură”. *A se vedea* art. 117; *a se vedea de asemenea* LOJ art. 10(1); LJE art. 7(3); LCC art. 29. Excepțiile de la această regulă, unele dintre ele fiind descrise pe larg, pot fi găsite în codurile de procedură și în alte legi.

De exemplu, cauzele penale pot fi examinate în ședințe închise presei „în interesul respectării moralității, ordinii publice sau securității naționale, când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților în proces o cer, sau în măsura considerată strict necesară de către instanță când, datorită unor împrejurări speciale, publicitatea ar putea să prejudicieze interesele justiției”. COD. PROCED. PENALĂ art. 18(2)-(3). În astfel de împrejurări, instanța trebuie să emită o încheiere și să explice temeiurile pentru judecarea cauzei în ședință închisă. *Id.* art. 18(2). O cauză penală poate fi examinată în ședință închisă de asemenea în cazul când aceasta este necesar pentru a proteja un martor sau victima unei infracțiuni. LEGEA PRIVIND PROTECȚIA DE STAT A PĂRȚII VĂTĂMATE, A MARTORILOR ȘI A ALTOR PERSOANE CARE ACORDĂ AJUTOR ÎN PROCESUL PENAL art. 8(1)(d), 14, Legea Nr. 1458-XIII din 28.01.1998, M.O. 26-27/169 (1998), *ultimele modificări prin* Legea Nr. 206-XV din 29.05.2003, M.O. Nr. 149-152/598 din 18.07.2003. Judecata fostului Ministru al Apărării, Valeriu Pasat din 2005 și 2006 s-a desfășurat în ședință închisă, fiind invocate motivele securității naționale. *A se vedea* Factorul 7 pentru un rezumat al procesului. Pe de altă parte, în cadrul unei analize a unor cauze închise, arhivate, legate de trafic s-a constatat că 78% din procesele respective au fost publice, „posibil expunând victima la înjosire și rușine în public”. CRISTINA COJOCARU & HOLLY L. WISEMAN, TRAFFICKING IN PERSONS – AN IN-DEPTH ANALYSIS OF CLOSED CRIMINAL CASE FILES IN MOLDOVA FOR 2004-SEPTEMBER 2005 [CRISTINA COJOCARU ȘI HOLLY L. WISEMAN, TRAFICUL DE PERSOANE – ANALIZĂ PROFUNDĂ A DOSARELOR PENALE ÎNCHISE ÎN MOLDOVA PENTRU PERIOADA

2004-SEPTEMBRIE 2005] la 3 (2006). Mai mult, în doar aproximative 20% din procesele analizate care au fost închise pentru public, instanța a emis o încheiere prin care și-a explicat motivele pentru examinarea cauzei în ședință închisă. *Id.* p. 23.

Judecarea cauzelor civile poate avea loc în ședință închisă în scopul protejării secretelor de stat, secretului comercial sau altei informații a cărei divulgare este protejată prin lege, precum și pentru a preveni divulgarea unor informații care se referă la aspectele intime ale vieții, care lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională ori la alte circumstanțe care ar putea prejudicia interesele participanților la proces, ordinea publică sau moralitatea. COD. PROCED. CIVILĂ art. 23(2)-(3). În mod similar, ședințele Curții Constituționale pot fi închise publicului în cazurile în care dezbaterile publice „pot dăuna securității statului sau ordinii publice”. CJC art. 13(1). Chiar dacă ședințele de judecată sunt închise, instanțele trebuie să-și pronunțe hotărârile public. LOJ art. 10(2); COD. PROCED. PENALĂ art. 18(4).

Cu toate că majoritatea dezbaterilor judiciare sunt formal deschise, publicul și mass-media pot întâmpina obstacole în obținerea accesului deplin la ele. Dat fiind că sediile multor instanțe judecătorești nu dispun de suficiente săli de judecată (*a se vedea* Factorul 12 mai sus), judecătorii destul de des judecă cauzele în birourile lor. La Chișinău, birourile judecătorilor au o suprafață aproximativ de 10-12 m² și astfel sunt prea mici ca, în afară de participanții la proces și reprezentanții lor, în ele să încapă publicul sau mass-media. Potrivit unui interviu, judecătorii uneori desfășoară dezbaterile în birourile lor chiar și în cazul disponibilității sălilor de judecată; și chiar dacă procesele se desfășoară în sălile de judecată, cele mai importante ar putea fi judecate în sălile mai mici. În afară de chestiunile ce țin de accesul mijloacelor de informare în masă, un interviu a menționat că publicul rar vine la procese, cu excepția proceselor penale când de multe ori asistă rudele. „Oamenii au prea multe probleme proprii,” a spus ea, „pentru a veni la procese străine”.

Raportul OSCE de monitorizare a ședințelor de judecată oferă informații despre accesul publicului la ședințele de judecată. De exemplu, deși judecătorii trebuie să afișeze într-un loc public în sediul instanței lista cauzelor programate pentru examinare cu cel puțin 3 zile înainte de ședință, mulți judecători nu se conformează acestei cerințe.²⁶ RAPORTUL OSCE DE MONITORIZARE A ȘEDINTELOR DE JUDECATĂ 23. Raportul menționează că „În general, monitorii aveau acces la majoritatea ședințelor de judecată...; dacă nu erau întotdeauna bineveniți, prezența lor cel puțin era tolerată”. *Id.* p. 22. Cu toate acestea, unii judecători se împotriveau prezenței observatorilor la ședințe *Id.* p. 22. Prezența observatorilor adesea îi făcea pe judecători să-și schimbe

²⁶ Modificările din 2006, care au intrat în vigoare în noiembrie 2006, au introdus în judecătoriile ordinare și curțile de apel funcția de „judecător responsabil pentru relațiile cu mass-media”. LOJ art. 27(1)(p) și 39(1)(m). Reprezentanții mass-media vor avea posibilitatea să obțină informație despre cauzele aflate în procedură de examinare doar de la acești oficiali. LSJ art. 8(3). Echipa de evaluare nu a analizat impactul practic al acestor prevederi.

comportamentul: „unii judecători își puneau imediat mantia, își deconectau telefoanele mobile și căutau o sală de ședință disponibilă. Alți judecători, văzându-i pe monitori, reluau procesul cu cuvintele: „lată, acum trebuie să facem totul ca la carte” sau alte expresii de acest gen. Asemenea instrucțiuni păreau să-i mire pe toți, în special pe procurori și avocații apărării”. *Id.* p. 31.

Înregistrarea audio și video sau fotografierea se permite doar la deschiderea ședinței de judecată și la pronunțarea hotărârii și mai apoi doar cu acordul președintelui ședinței de judecată. LOJ art. 14(2). Potrivit unui interviu, rar se acordă astfel de permisiune. Parlamentul a introdus recent modificări la LOJ, care vor intra în vigoare nu mai târziu de 1 ianuarie 2008, pentru a permite înregistrarea audio și video, fotografierea sau utilizarea altor mijloace tehnice „doar în condițiile legii procesuale”. MODIFICĂRILE DIN 2006 art. I(6), VI(1).

Factorul 24: Publicarea hotărârilor judecătorești

Hotărârile judecătorești sunt în general publice, iar deciziile semnificative se publică și sunt supuse dezbaterii academice și publice.

Concluzie

Corelație: Negativ

Tendința: ↔

Cu toate că Legea privind accesul la informație prevede că toate informațiile oficiale deținute de către instanțele judecătorești trebuie, în linii generale, să fie făcute publice, în practică, oricine, în afară de participanții la proces, poate întâmpina dificultăți în obținerea accesului la hotărârile judecătorești. Pe de altă parte, hotărârile CSJ și ale Curții Constituționale sunt publicate prompt sau făcute în alt mod accesibile publicului.

Analiză/Date generale:

Hotărârile instanțelor judecătorești se pronunță public. LOJ art. 10(2); CJC art. 13(3). Odată ce sunt pronunțate, însă, accesul publicului la ele adeseori este limitat, deși Legea privind accesul la informație prevede că informația deținută de autoritățile publice, inclusiv de autoritățile judiciare, trebuie făcută publică (cu excepția informațiilor ce constituie secret de stat, informații confidențiale din domeniul afacerilor, informații cu caracter personal și alte informații confidențiale). LEGEA PRIVIND ACCESUL LA INFORMAȚIE art. 5(2)(a), 6(1), 7(2), 10, Legea Nr. 982-XIV din 11.05.2000, M.O. Nr. 88-90/664 din 28.07.2000, *ultimele modificări prin* Legea Nr. 206-XV din 29.05.2003, M.O. Nr. 149-152/598 din 18.07.2003. Majoritatea hotărârilor judecătorești nu se publică și, în multe instanțe, accesul persoanelor terțe la hotărâri și dosare se acordă doar cu permisiunea președintelui instanței judecătorești. Această practică de a le cere persoanelor terțe să-și justifice solicitarea de informații înainte ca președintele să le permită accesul

vine în contradicție cu Legea privind accesul la informație, care în mod specific stipulează că nici o persoană care solicită acces la informații nu este obligată să-și justifice interesul pentru informațiile solicitate. *Id.* art. 10(3).

Unii intervievați au afirmat că toate hotărârile judecătorești trebuie să fie publicate. Unele hotărâri, în special cele adoptate de judecătorii judecătoriilor ordinare, se spune că sunt slab argumentate și inconsecvente. Publicarea hotărârilor, au susținut intervievații, nu doar va spori transparența sistemului judecătoresc în general, ci și va duce la îmbunătățirea calității hotărârilor din cauza expunerii lor publicului. Însă date fiind costurile aferente publicării tuturor hotărârilor judecătorești, o modalitate mai eficientă de îmbunătățire a calității hotărârilor judecătorești ar consta în asigurarea accesului deplin al publicului și mijloacelor de informare în masă la dosare și hotărâri.

Deși hotărârile Curții de Apel se publicau înainte de reorganizarea sistemului judecătoresc în trei nivele de instanțe, în prezent acestea nu se mai publică. Hotărârile CSJ și hotărârile explicative ale Plenului său s-au publicat în trecut. Începând cu luna ianuarie 2006, CSJ selectează hotărârile semnificative care merită să fie publicate și ele apar în *Buletinul CSJ*, în revista Baroului avocaților *Avocatul Poporului*, în bazele de date electronice, cum ar fi MoldLex. Hotărârile explicative se publică în *Buletinul CSJ* și în bazele de date electronice. În afară de aceasta, CSJ a elaborat o bază de date a cauzelor judecate de Colegiul Civil și de Contencios Administrativ începând cu 1 ianuarie 2006. În septembrie 2006, aceasta includea mai mult de 3000 de dosare. Eventual va fi instalat un calculator care să permită accesul cetățenilor la baza de date respectivă. CSM speră să extindă baza de date pentru a include cauzele judecate și de celelalte colegii ale CSJ, ulterior și cauzele curților de apel și, în sfârșit, și cele ale judecătoriilor ordinare. Dacă aceasta va avea loc, accesul public la hotărârile judecătorești va spori considerabil.

Hotărârile Curții Constituționale sunt puse la dispoziție cu promptitudine. Hotărârile și avizele Curții se publică în M.O. în decursul a 10 zile de la data adoptării. LCC art. 26(4); CJC art. 77(1). Ele de asemenea se publică în culegeri anuale (dacă există asistență financiară de la donatori) se afișează pe pagina web a Curții (<http://www.constcourt.md>), și se includ în bazele de date juridice comerciale, precum și în baza de date a MJ (<http://justice.md/lex>). Hotărârile importante, însoțite de comentarii, se publică și în buletinul Curții, care este finanțat din bugetul de stat.

Factorul 25: Păstrarea informațiilor din timpul procesului

Se păstrează și se pune la dispoziția publicului o transcriere sau o altă formă de înregistrare corectă a ședințelor de judecată.

Concluzie

Corelație: Negativ

Tendință: ↔

În loc de transcrieri cuvânt cu cuvânt ale ședințelor de judecată, grefierii întocmesc sumare scrise de mână. Intervievații au avut păreri diferite referitor la exactitatea proceselor-verbale. Procesele-verbale nu sunt disponibile publicului și, deși ele sunt disponibile părților, acestora nu li se permite să le copie.

Analiză/Date generale:

Instanțele de judecată pot să folosească „orice mijloc tehnic” pentru a înregistra informația aferentă procesului. LOJ art. 14(1). În practică, totuși, grefierii scriu procesele-verbale de mână, rezumând partea esențială a procesului, inclusiv declarațiile și solicitările participanților și pledoariile verbale. A se vedea COD. PROCED. CIVILĂ art. 47(1); COD. PROCED. PENALĂ art. 83(1), (2). Parlamentul a introdus modificări la LOJ care prevăd că procesele „vor fi înregistrate prin mijloace audio sau video sau stenografice” și că înregistrările sau notele stenografice vor fi transcrise imediat. MODIFICĂRILE DIN 2006 art. I(6). Această modificare va intra în vigoare „după crearea condițiilor corespunzătoare”, însă nu mai târziu de 1 ianuarie 2008. *Id.* art. VI(1). În legătură cu Programul de Țară pentru Moldova, al cărui scop principal este combaterea corupției, Corporația Provocările Mileniului din Statele Unite se anticipă că va finanța utilarea a circa 200 săli de judecată cu echipament modern de înregistrare și programe de transcriere, care să permită pregătirea transcrierilor cuvânt cu cuvânt, aproximativ pînă la mijlocul anului 2009.

Codurile de Procedură Civilă și Procedură Penală conțin diferite prevederi cu privire la întocmirea proceselor-verbale.

În cauzele civile, participanții și reprezentanții lor au dreptul să ceară consemnarea în procesul-verbal a unor circumstanțe pe care ei le consideră esențiale în soluționarea pricinii. COD. PROCED. CIVILĂ art. 275(3). În vederea asigurării exactității procesului-verbal, judecătorul, grefierul și martorul semnează fiecare pagină, inclusiv și orice corectări necesare. *Id.* art. 220. Procesul-verbal trebuie să fie încheiat și semnat de către președintele ședinței și de grefier în cel mult 5 zile de la data încheierii ședinței de judecată. *Id.* art. 275(4)-(5). În decursul a 5 zile de la data semnării procesului-verbal participanții la proces și reprezentanții lor au dreptul să ia cunoștință de el și, în cazul în care îl consideră incomplet sau inexact, să solicite în scris corectarea lui de către instanță. *Id.* art. 275(6). Judecătorul trebuie să examineze observațiile asupra procesului-verbal în decursul a 5 zile și să le accepte sau le respingă. *Id.* art. 276.

În cauzele penale, grefierul trebuie să redacteze procesul-verbal în termen de 48 de ore de la terminarea ședinței, care se semnează atât de președintele ședinței, cât și de grefier. COD. PROCED. PENALĂ art. 336(4). Grefierul poartă răspundere personală pentru conținutul procesului-verbal și, la întocmirea lui, trebuie să fie independent de indicațiile oricărei persoane, inclusiv de ale judecătorului. *A se vedea id.* art. 83(3); LEGEA SERVICIULUI PUBLIC, art. 30(1)-(2), Legea Nr. 443 din 04.05.1995, M.O. Nr. 61/681 of 02.11.1995. În eventualitatea unei divergențe cu judecătorul, grefierul poate, totuși, să anexeze obiecțiile sale la procesul-verbal. *Id.* art. 318(3).

După semnarea procesului-verbal, judecătorul va înștiința în scris părțile despre posibilitatea de a lua cunoștință de acesta, la cerere scrisă, în termen de 5 zile, și de a formula obiecții în termen de 3 zile după luarea de cunoștință de procesul-verbal. *Id.* art. 336(5)-(6). Codul de Procedură Penală nu specifică un termen în decursul căruia judecătorul trebuie să decidă dacă să accepte sau să respingă obiecțiile. *A se vedea id.* art. 336(7).

Un grefier, care a fost intervievat în scopul acestei evaluări, a explicat că, în cazul când procesul-verbal nu este încheiat la sfârșitul ședinței, el este încheiat cel puțin parțial. Un intervievat a relatat, însă, că uneori grefierii nu scriu nimic în timpul ședinței și părților li se dă să semneze foi curate. Alt intervievat a susținut că procesul-verbal este scris ca să fie consecvent cu hotărârea judecătorească și nu invers. Potrivit altor intervievați, însă, procesele-verbale reflectă în general corect ședințele de judecată. S-a mai menționat că părțile foarte rar formulează obiecții referitor la procesul-verbal.

În 2003, grefierii au devenit funcționari publici. LOJ art. 48(3). Drept rezultat, ei trebuie de asemenea să fie supuși atestării o dată la 3 ani pentru a-și confirma nivelul adecvat de cunoștințe. REGULAMENTUL CU PRIVIRE LA ATESTAREA FUNCȚIONARILOR PUBLICI art. 20 (aprobat prin Hotărârea Guvernului Nr. 522 din 20.05.2004, M.O. Nr. 83-87/663 din 28.05.2004). Comisia de atestare se constituie din 5 sau 7 membri, care în practică sunt judecători de la instanța unde își desfășoară activitatea grefierul. *Id.* art. 2, 11. În urma atestării, grefierului poate să i se confere grad de calificare, care ar rezulta în mărirea salariului său. *Id.* art. 31(b), 34(b). Potrivit intervievaților, volumul de lucru al grefierilor este foarte mare, iar salariile lor sunt mici, ceea ce se soldează cu o fluctuație mare a persoanelor cu această funcție.

Raportul OSCE de monitorizare a ședințelor de judecată redă un tablou deloc măgulitor ce reprezintă mulți grefierii: „Conform datelor monitorizării, la fiecare a cincea ședință monitorizată grefierul nu îndeplinea corespunzător procesul-verbal al ședinței. În câteva cazuri observatorii au remarcat că grefierii nu consemnau absolut nimic în procesul-verbal și pur și simplu la sfârșitul ședinței le dădeau părților să semneze o foaie de hîrtie goală, spunînd că ei vor întocmi procesul-verbal mai tîrziu. Cînd grefierii întocmeau totuși procesul-verbal, monitorii au remarcat deseori că ei înregistrau declarațiile în mod selectiv, de multe ori la indicațiile directe ale judecătorului, care reformula declarațiile și mărturiile și îi dicta grefierului exact ce să înregistreze în procesul-verbal.” *A se vedea RAPORTUL OSCE DE MONITORIZARE A ȘEDINȚELOR DE JUDECATĂ 33.*

Cu toate că mai pot fi aduse exemple întru dezacordul referitor la siguranța proceselor-verbale, care sunt scrise de mână, ceea ce este clar, potrivit intervievaților, este că accesul la procesele-verbale este oferit doar părților, dar și chiar nici ele uneori nu obțin premisiunea de a face copii integrale de pe acestea. Se pare că există o opinie a unor membri ai judiciarului precum că părțile nu ar avea nevoie de textul procesului-verbal în întregime și că copierea de mână a extraselor din proces ar fi suficient pentru cei interesați.

VI. Eficiență

Factorul 26: Personalul auxiliar al instanțelor

Fiecare judecător dispune de personalul auxiliar de bază necesar pentru exercitarea funcției sale, de exemplu, personal auxiliar care să se ocupe de redactarea actelor și de documentare juridică.

<i>Concluzie</i>	<i>Corelație: Negativ</i>	<i>Tendința: ↔</i>
Cu toate că fiecare judecător are câte un grefier care este responsabil de organizarea dosarelor și întocmirea proceselor-verbale ale ședințelor, majoritatea judecătorilor nu dispun de ajutoari care să le acorde asistență în documentarea juridică. Majoritatea instanțelor se confruntă cu insuficiență de personal auxiliar, care este și prost plătit, ceea ce rezultă într-o fluctuație mare a acestuia.		

Analiză/Date generale:

Potrivit legii, fiecare instanță judecătorească trebuie să dispună de cancelarie care să primească cererile, de arhivă pentru a păstra dosarele instanței și dosarele cauzelor încheiate, de serviciu administrativ care să asigure condițiile materiale pentru desfășurarea activității instanței, și de serviciu documentare care să țină evidența legislației și să gestioneze biblioteca instanței. LOJ art. 45(1), 46, 47, 49. Personalul auxiliar trebuie să mai includă grefieri (*a se vedea* Factorul 25 mai sus), suficienți interpreți și traducători, și poliție judecătorească (*a se vedea* Factorul 13 mai sus). *Id.* art. 48, 48/1, 50. Cu toate că președintele instanței judecătorești are autoritatea de a numi și elibera din funcție majoritatea angajaților instanței (cu excepția poliției judecătorești, care este pusă în serviciul instanței), structura și statul de funcții al aparatului instanței judecătorești se stabilesc de MJ. *Id.* art. 27(1)(o), 39(1)(f), 45(2)-(3).

Fiecare judecător dispune de un grefier care întocmește dosarele cauzelor și procesele-verbale ale ședințelor (*a se vedea* Factorul 25 mai sus), dar mai presus de

aceasta, intervievații s-au plîns că instanțele nu au personal suficient. Conform informațiilor oferite de MJ, în noiembrie 2006 instanțele judecătorești din Moldova dispuneau de un număr total de 565 de personal auxiliar, fiind alcătuit din 307 grefieri, 69 traducători, 48 dactilografi, 101 specialiști (alt personal decît traducători sau dactilografi, care lucrează în cancelarie, arhivă sau altă unitate administrativă a instanței) și 40 consultanți. Aceasta ar însemna o pondere de circa 1.3 personal auxiliar pe judecător. Mulți intervievați au opinat că fiecare judecător ar trebui să dispună de cîte un consultant care să se ocupe de documentarea juridică sau de cîte un referent care să acorde asistență logistică, îndeplinind multe dintre sarcinile pe care în prezent judecătorii sunt nevoiți să le facă de sinestătător. Aceasta ar elibera timpul judecătorilor pentru ca ei să-l dedice exercitării funcțiilor judiciare și îmbunătățirii eficienței instanțelor.

O altă problemă critică relatată de către intervievați constă în remunerarea proastă a personalului instanțelor, din cauza căreia mulți dintre ei, după ce acumulează experiență suficientă, pleacă la locuri de muncă mai bine plătite. Cu toate că salariile judecătorilor s-au mărit recent, salariile personalului auxiliar, însă, nu au fost mărite. Conform datelor din ianuarie 2007, grefierii, interpreții și traducătorii de la judecătoriile ordinare, Judecătoria economică de circumscripție și Judecătoria militară primesc salariu lunar de 600-900 MDL (45.3-67.9 dolari SUA); cei de la curțile de apel și Curtea de Apel Economică – 700-1000 MDL (52.8-75.5 dolari SUA); și cei de la CSJ – 800-1200 MDL (60.4-90.6 dolari SUA). A se vedea Legea cu privire la salarizare, Anexa Nr.4. Deploînd salariile mici ale personalului auxiliar, un judecător a explicat că „o justiția săracă nu poate fi o justiție bună”.

Conform datelor din ianuarie 2007, grefierii și executorii judecătorești nu primeau instruire specializată pentru funcțiile pe care le îndeplinesc. Începînd cu 1 septembrie 2007, ei vor trebui să urmeze cursuri de formare inițială de 3 luni la INJ (a se vedea Factorul 1 mai sus) după numirea în funcție. LINJ art. 20(1)-(2), 22(5). După absolvirea cursurilor, ei vor trebui să susțină examene de capacitate. *Id.* art. 20(4). INJ de asemenea va elabora cursuri obligatorii de formare continuă pentru grefieri și executorii judecătorești, în coordonare cu CSM și, după caz, cu MJ. *Id.* art. 21. Se presupune că astfel va spori nivelul profesional al grefierilor și executorilor judecătorești.

La CSJ, fiecare judecător este asistat de cîte un referent, care este licențiat în drept și are o vechime în specialitate juridică de nu mai puțin de 3 ani. LCSJ art. 4(3). Personalul auxiliar al Curții de Apel Economice include 5 consilieri ale căror responsabilități includ documentarea juridică, pregătirea cauzelor pentru judecare și pregătirea proiectelor de hotărîri judecătorești. LJE art. 26. Celelalte curți de apel dispun de consultanți ale căror responsabilități includ evidența legislației și a jurisprudenței și gestionarea bibliotecii. A se vedea LOJ art. 47(2).

Atît CSJ, cît și Curtea Constituțională au de asemenea judecători asistenți, care au statut de judecător al curții de apel. LCSJ art. 18(1); LCC art. 35(3). CSJ dispune de

7 judecători asistenți, deși nici una dintre aceste poziții nu este ocupată propriu-zis. Atribuțiile prim-judecătorului asistent, care este subordonat președintelui CSJ, includ coordonarea activității celorlalți judecători asistenți, pregătirea și participarea la ședințele Plenului, organizarea executării hotărârilor instanțelor judecătorești și coordonarea activității Direcției de generalizare a practicii judiciare și analiză a statisticii judiciare, precum și a Direcției de evidență a legislației și informatică. LCSJ art. 20. Ceilalți judecători asistenți, toți care participă la ședințele de judecată, sunt responsabili de pregătirea ședințelor de judecată și asigurarea desfășurării lor, participarea la deliberări (cu vot consultativ), întocmirea rapoartelor asupra cauzelor și a hotărârilor judecătorești, precum și asigurarea judecătorilor cu actele juridice necesare. *Id.* art. 21. Curtea Constituțională are 6 judecători-asistenți, cîte unul pentru fiecare judecător. LCC art. 35(1). Judecătorii asistenți efectuează cercetări juridice complexe la solicitarea judecătorilor Curții Constituționale și uneori elaborează proiectul hotărârilor și altor acte ale Curții Constituționale.

Factorul 27: Posturi în justiție

Se pot înființa posturi în justiție în funcție de necesități.

Concluzie	Corelație: Negativ	Tendința: ↔
Cu toate că există un sistem pentru înființarea de posturi noi în justiție, numărul lor pare să amîne necesitatea pentru posturi suplimentare. Mai mult, judecătorii care își desfășoară în prezent activitatea adesea se confruntă cu un volum excesiv de muncă din cauza nesuplirii la timp a posturilor vacante.		

Analiză/Date generale:

Parlamentul aprobă numărul de judecători în instanțele judecătorești cu jurisdicție generală și în cele specializate, la propunerea CSM (sau în cazul Judecătoriei militare, în baza avizelor MJ). LOJ art. 21; LCSM art. 4(o); LJM art.11. Parlamentul de asemenea determină numărul, localitățile de reședință și circumscripția judecătorilor ordinare și a curților de apel, la propunerea CSM. LOJ art. 21, LCSM art. 4(o).

În următorul tabel se indică numărul de posturi de judecător autorizate, precum și numărul judecătorilor activi, la data de 31 decembrie 2006:

NUMĂRUL JUDECĂTORILOR AUTORIZAȚI ȘI NUMIȚI

Instanța judecătorească	Numărul judecătorilor		Rata funcțiilor vacante, %
	Autorizați	Numiți	
Judecătoriile ordinare	353	307	13
Curțile de apel	77	55	28.6
CSJ	56	43	23.2
Judecătoria economică de circumscripție	12	12	0
Curtea de Apel Economică	10	10	0
Judecătoria militară	3	3	0
Curtea Constituțională	6	6	0
Total	517	436	15.7

Sursa: LOJ Anexa Nr. 1; LEGEA CU PRIVIRE LA PUNEREA ÎN APLICARE A CODULUI DE PROCEDURĂ PENALĂ art. 7, Legea Nr. 205 din 29.05.2003; CONST. art. 136(1). LCC art. 35; Date compilate de Asociația Avocaților Americani, Inițiativa pentru Supremația Legii în baza informației oferite de CSM.

Numărul judecătorilor din judecătoriile ordinare include și judecătorii de instrucție (44 posturi autorizate). LEGEA CU PRIVIRE LA PUNEREA ÎN APLICARE A CODULUI DE PROCEDURĂ PENALĂ, art. 7. Numărul de judecători ai CSJ include judecătorii asistenți (7 posturi, nici unul dintre ele fiind suplinite). LOJ Anexa Nr. 1. În afară de aceasta, Curtea Constituțională are 6 posturi de judecători și 6 posturi de judecători-asistenți, toate dintre ele fiind la moment suplinite. CONST. art. 136(1); LCC art. 35

O modalitate de a estima necesitatea de posturi suplimentare de judecător ar fi examinarea datelor statistice privind numărul de cauze judecate în ultimii ani și numărul de cauze în curs de examinare. Tabelul ce urmează conține astfel de informație pe scurt referitor la toate instanțele în ansamblu:

CAUZE JUDECATE ȘI ÎN CURS DE EXAMINARE, 2001-2005

		2002	2003	2004	2005
Cauze penale	Soluționate	17.086	16.539	13.458	14.988
	În curs de examinare	5.253	3.483	2.799	2.470
Cauze civile	Soluționate	54.006	55.995	52.464	51.664
	În curs de examinare	7.631	6.742	6.692	7.246
Cauze administrative	Soluționate	103.051	111.130	122.865	120.634
	În curs de examinare	2.588	2.671	3.007	1.576
Altele	Soluționate	46.373	49.949	75.694	72.870
Total	Soluționate	220.516	233.613	264.481	260.156
	În curs de examinare	15.472	12.896	12.498	11.292

Sursa: MJ.

În total, aceste date statistice arată, pentru perioada 2001-2005, un număr sporit de cauze și alte dosare soluționate, și un număr redus de cauze în curs de examinare. Acest fapt sugerează că capacitatea sistemului judecătoresc a sporit în perioada respectivă (datorită creșterii numărului de judecători, îmbunătățirii eficienței sau altor factori). Deși instanțele judecătorești au judecat mai puține cauze penale atât în 2004 și 2005 comparativ cu 2003, numărul de cauze în curs de examinare de asemenea s-a micșorat. Prin urmare, numărul judecătorilor care examinează cauze penale ar putea fi adecvat. Pe de altă parte, numărul cauzelor civile soluționate atât în 2004, cât și în 2005 de asemenea s-a micșorat în comparație cu 2003, însă numărul de cauze în curs de examinare s-a mărit într-o oarecare măsură în 2005, sugerând că poate fi nevoie de mai mulți judecători pentru examinarea cauzelor civile. Trebuie, însă, de reținut că aceste totaluri se prea poate să ascundă diferențele dintre diferite nivele de instanțe, precum și dintre diferite instanțe de același nivel.

Judecătorii intervievați, aproape fără excepție, s-au plîns de volumul mare de lucru, din cauza căruia, au spus ei, sunt nevoiți să lucreze ore târzii și în zilele de odihnă, și astfel nu dispun de timp suficient pentru a judeca cauzele minuțios și de a scrie opinii bine argumentate. O altă consecință este faptul că judecarea cauzelor adesea se târăgănează. De exemplu, judecătorii CSJ trebuie să examineze circa 45 de cauze pe lună, potrivit unui interviu. Judecătorii economici de asemenea au un volum excesiv de muncă, judecătorii trebuind să examineze vreo 500 de dosare anual, potrivit altui interviu. Vacanțele posturilor de judecător de asemenea duc la supraîncărcarea cu lucru a judecătorilor activi. După cum s-a menționat în tabelul de mai sus, conform datelor din 31 decembrie 2006, 15.7% din toate funcțiile de judecători erau vacante, curțile de apel avînd o rată a funcțiilor vacante aproape de două ori mai mare decît cea a judecătorilor

ordinare. La Curtea de Apel Bălți, în septembrie 2006 erau suplinite doar 11 din cele 20 de posturi (55%), potrivit unui de-al treilea interviu. În afară de necesitatea suplinderii tuturor posturilor vacante, iar în unele cazuri, sporirii numărului de funcții autorizate, persoanele intervievate au opinat că trebuie luate în considerare și reformele procedurale în vederea reducerii etapelor ce nu sunt necesare procesului de examinare a cauzelor și administrării lor și care să permită proceduri concise în cazurile adecvate, precum și utilizarea unor sisteme computerizate de evidență și gestionare a cauzelor.

Constituția interzice transferarea judecătorilor fără acordul lor. A se vedea art. 116(5); a se vedea de asemenea LSJ art. 20(1). Totuși, CSM poate transfera judecătorii pe un termen limitat la instanțe de același nivel sau la o instanță de nivel superior. LCSM art. 20(2). Deși asemenea transferuri ar putea temporar soluționa problema distribuirii inegale a volumului de lucru între instanțele de judecată, o soluție pe termen lung ar implica modificarea LOJ prin crearea funcțiilor de judecător suplimentare, sarcină nu chiar simplă de realizat.

Factorul 28: Sisteme de gestiune și urmărire a circuitului dosarelor

Justiția dispune de un sistem de gestiune și urmărire a circuitului dosarelor care asigură audierea cauzelor într-un mod cât mai eficient.

Concluzie	Corelație: Negativ	Tendința: ↔
În general, informația privind evoluția unei cauze se include într-un registru, iar actele se includ în dosarul cauzei. Deși personalul instanței de regulă poate extrage informația cu privire la situația unei cauze anume, procesul respectiv este ineficient. Au fost elaborate cel puțin două sisteme computerizate de ținere a evidenței și gestionare a dosarelor, însă pînă în prezent, nici unul dintre ele nu a fost implementat pe larg.		

Analiză/Date generale:

În principiu, toate instanțele judecătorești din Moldova folosesc pe larg sisteme manuale de evidență și gestionare a dosarelor. Sistemul se bazează de plasarea documentelor în dosarul cauzei. La intentarea unui dosar, cererea se înregistrează la cancelarie (uneori într-un registru, iar alteori într-o bază de date computerizată), după care este trimisă președintelui instanței, care o retrimite judecătorului ce va examina cauza. Ulterior, grefierul include cererea în dosarul cauzei, care se păstrează într-un safeu în biroul judecătorului. În cauzele penale, procurorul trimite dosarul la instanța de judecată, acesta conținând actele obținute în timpul investigațiilor. După examinarea cauzelor, civile și penale, grefierul include procesul-verbal al ședinței în dosarul cauzei. Grefierul

alcătuiește un index al documentelor care se conțin în dosar doar după pronunțarea hotărârii de către judecător. În cazul în care hotărârea este atacată cu apel, dosarul se trimite la instanța superioară. Odată cu pronunțarea hotărârii definitive, grefierul trimite dosarul cauzei la arhivă.

Pe parcursul anului 2004, ABA Inițiativa pentru Supremația Legii (la acel moment ABA/CEELI) a finanțat elaborarea unui sistem de ținere a evidenței și gestionare a dosarelor pentru judecătorii economice. Programul include un modul pentru înregistrare, module privind circuitul dosarelor pentru fiecare instanță, un modul pentru programare, precum și un modul pentru baza de date a hotărârilor judecătorești. Programul permite de asemenea generarea rapoartelor statistice în conformitate cu cerințele de raportare și care le ajută președinților să gestioneze eficient instanțele. Implementarea sistemului a fost planificată în parteneriat cu o altă organizație donatoare internațională, care trebuia să furnizeze echipamentul necesar. Din anumite motive, organizația donatoare a furnizat doar o parte din calculatoarele necesare pentru implementarea proiectului. În afară de aceasta, Judecătoria economică de circumscripție s-a mutat în altă parte a clădirii pe care o ocupă împreună cu Curtea de Apel Economică și alte organizații. În consecință, instalarea rețelei pentru Judecătoria economică de circumscripție a întârziat și a fost incompletă. Deși programul a fost elaborat, lipsa mijloacelor financiare pentru îmbunătățirea infrastructurii au împiedicat testarea și implementarea acestuia.

CSJ a elaborat un sistem mai restrâns, dar util, pentru gestionarea dosarelor, căutarea în baza de date fiind posibilă după numărul dosarului sau numele unei părți. Între alte lucruri, sistemul arată situația cauzei, precum și ședințele programate pentru examinarea acesteia. În septembrie 2006, sistemul era utilizat de Colegiul Civil și de Contencios Administrativ al CSJ. Dacă va funcționa cu succes în continuare, instanța speră să-l extindă și spre celelalte colegii ale sale, apoi spre curțile de apel și, eventual, spre judecătorii ordinare din toată țara.

Factorul 29: Dotări cu aparatură informatică și de birou

Instanțele judecătorești sunt dotate cu un număr suficient de calculatoare și alt echipament de birou care să permită exercitarea atribuțiilor într-un mod cât mai eficient.

Concluzie	Corelație: Negativ	Tendința: ↔
Majoritatea instanțelor judecătorești nu dispun de un număr suficient de calculatoare, imprimante și alt echipament de birou. Judecătorii care au calculatoare de multe ori nu au acces la Internet.		

Analiză/Date generale:

Cu toate că situația s-a îmbunătățit considerabil din 2002, majoritatea instanțelor judecătorești încă duc lipsă de un număr suficient de calculatoare, imprimante, aparate

de fax și de copiat. Un motiv al îmbunătățirii situației constă în faptul că, obținând mai multă autoritate asupra gestionării bugetelor instanțelor, președinții acestora au dat prioritate achiziționării calculatoarelor, imprimantelor și altui echipament de birou. Alt motiv este că organizațiile donatoare internaționale au dedicat resurse sporite furnizării calculatoarelor pentru instanțele judecătorești. Tabelul ce urmează prezintă informații privind sursele de dotare cu calculatoare a instanțelor judecătorești:²⁷

SURSELE DE DOTARE CU CALCULATOARE

Sursa	Judecătoriile ordinare	Curțile de Apel	CSJ	Total
Bugetul de stat	388	45	39	472
Donatori	32	3	49	48
Total	420	48	88	556

Sursa: Date compilate de Asociația Avocaților Americani, Inițiativa pentru Supremăția Legii pe baza unui sondaj al președinților și vicepreședinților instanțelor de judecată.

S-a menționat că în unele instanțe toți judecătorii dispun de calculatoare; cu toate acestea, într-un șir de instanțe interviuații au relatat că unele din calculatoare aparțin personal judecătorilor, deși aceasta nu este reflectat în tabel. În multe cazuri grefierii nu dispun de calculatoare. Următorul tabel prezintă informații despre numărul de judecători și alte categorii de personal care dispun de calculatoare:

UTILIZAREA CALCULATOARELOR

Personalul instanței	Judecătoriile ordinare	Curțile de Apel	CSJ	Total
Judecători	262	26	30	318
Grefieri	39	0	15	54
Consultanți	23	5	13	41
Cancelaria	45	6	5	56
Contabilitatea	31	5	6	42
Alții	20	6	19	45
Total	420	48	88	556

Sursa: Date compilate de Asociația Avocaților Americani, Inițiativa pentru Supremăția Legii pe baza unui sondaj al președinților și vicepreședinților instanțelor de judecată.

²⁷ Aceste date statistice (și cele din tabelul despre utilizarea calculatoarelor) exclud Judecătoria militară și Curtea Constituțională.

Chiar și în instanțele judecătorești dotate cu un număr mare de calculatoare, judecătorii ar putea să nu aibă acces la Internet. În special în *raioane*, unde accesul la Internet este prin modem, unele instanțe nu dispun de suficiente mijloace financiare pentru a achita serviciile telefonice necesare pentru accesul la Internet. De exemplu, la o instanță de judecată cu 7 judecători, doar un calculator putea fi conectat la rețeaua de Internet. Instanțele care dispun de calculatoare nu au nici rețea locală de calculatoare. Un alt obstacol întru utilizarea mai largă a calculatoarelor îl constituie sistemele electrice inadecvate din multe clădiri ale instanțelor judecătorești. Se pare că va fi nevoie de instalarea mai multor calculatoare și de îmbunătățirea infrastructurii care ar face față acestei tehnologii pentru a face posibilă implementarea pe larg a programului de evidență și gestionare a dosarelor (*a se vedea* Factorul 28 mai sus).

Lipsa aparatelor de copiat afectează nu doar eficiența judecătorilor, ci și capacitatea părților, publicului și mijloacelor de informare în masă de a copia hotărâri judecătorești și informații din registrele proceselor de judecată la care au acces (*a se vedea* Factorii 24 și, respectiv, 25 mai sus).

Factorul 30: Distribuția și indexarea legislației curente

Există un sistem prin care toți judecătorii primesc la timp legislația și jurisprudența internă actuală și există un sistem recunoscut la nivel național pentru identificarea și organizarea modificărilor în legi.

Concluzie

Corelație: Neutru

Tendința: ↑

Judecătorii nou-numiți sunt asigurați gratuit cu câte un exemplar al codurilor relevante. În M.O. se publică legile, actele normative, hotărârile și avizele Curții Constituționale recent adoptate, însă cel puțin în câteva instanțe judecătorești nu mai primesc fiecare câte un exemplar gratuit al acestuia. Utilizarea bazelor de date electronice devine un lucru tot mai ordinar, însă este limitată în unele instanțe de numărul insuficient de calculatoare, cheltuielile de abonament și accesul la rețeaua Internet.

Analiză/Date generale:

Judecătorii au relatat că, în general, cercetările legislației, în special căutarea actelor normative mai vechi, poate fi dificilă, mai ales în cazul când ei nu au acces la Internet și, din aceste considerente, nu pot accesa bazele de date comerciale care sunt accesibile și nici chiar baza de date gratuită a MJ. Mai mult, accesul la literatura de specialitate în afara Chișinăului este limitat.

MJ este responsabil de asigurarea instanțelor de judecată cu „acte normative, comentarii, îndrumări și literatură juridică, necesare pentru exercitarea obligațiilor profesionale”. HOTĂRÎREA GUVERNULUI CU PRIVIRE LA MINISTERUL JUSTIȚIEI, Anexa Nr. 1, art. 8(30), (Hotărîrea Nr. 129 din 15.02.2000, M.O. 19-20/210 (2000)). Cîțiva dintre judecătorii recent numiți în funcție au confirmat că au primit gratis exemplare ale codurilor relevante. M.O. este o resursă importantă pentru judecători deoarece publică legi, decretul Președintelui, hotărîrile și ordonanțele Guvernului, hotărîrile și avizele Curții Constituționale. CONST. art. 76, 94(1), 102(4); LCC art. 26(4); CJC art. 77(1). În prezent, dat fiind că MJ nu mai este direct responsabil de gestionarea mijloacelor financiare alocate judecătorilor ordinare și curților de apel, utilizarea mijloacelor alocate instanțelor rămînînd la discreția președinților acestora (*a se vedea* Factorul 10 mai sus), unii președinți ai instanțelor au hotărît, la începutul anului 2006, să aboneze doar un singur exemplar de M.O. pentru întreaga instanță de judecată.

După cum s-a discutat la Factorul 24 mai sus, majoritatea hotărîrilor judecătorești nu sunt publicate, ceea ce face dificil accesul la jurisprudență. Hotărîrile Curții Constituționale se publică în culegeri anuale (finanțate de obicei de organizații internaționale), iar hotărîrile semnificative se publică cu comentarii în buletinul Curții, care este finanțat din bugetul de stat. CSJ publică *Buletinul CSJ* (de asemenea finanțat din bugetul de stat), care include, între altele, și rezumate ale hotărîrilor importante.

Extinderea sporită a calculatoarelor în instanțele judecătorești oferă posibilități suplimentare de documentare juridică. Unii judecătorii au instalat în calculatoare bazele de date electronice Jurist sau MoldLex, cu toate că nu toate instanțele judecătorești își pot permite să achite taxa de abonare pentru a menține bazele de date actualizate. În plus, MJ a elaborat o bază de date online, <http://justice.md/lex>, care include coduri, legi, hotărîri, acte normative și alte surse. Curtea Constituțională de asemenea își afișează hotărîrile sale pe pagina web, <http://www.constcourt.md>. Cu toate acestea, capacitatea de utilizare a resurselor online este limitată, deoarece nu toți judecătorii dispun de calculatoare și nu toți judecătorii care au calculatoare au și acces la Internet. Într-o instanță de judecată unde, de exemplu, sunt 7 judecători, la internet ar putea fi conectat doar un singur calculator. În afară de asigurarea fiecărui judecător cu cîte un calculator cu acces la Internet, o altă modalitate de abordare a problemei ar consta în instalarea unui număr suficient de calculatoare și imprimante în bibliotecile instanțelor judecătorești, unde judecătorii să se poată documenta cu privire la legislație (precum și în înființarea bibliotecilor în instanțele în care ele nu există).

CSJ a elaborat o bază de date privind cauzele examinate de Colegiul Civil și de Contencios Administrativ începînd cu 1 ianuarie 2006. Conform datelor din septembrie 2006, baza de date respectivă conținea peste 3000 de dosare. CSM speră să extindă baza de date ca să includă și cauzele examinate de alte colegii ale CSJ, apoi și cauzele curților de apel și, în sfîrșit, și ale judecătorilor ordinare. Deși această bază nu poate înlocui bazele de date care conțin legi și alte acte normative, ea ar putea să

le dea posibilitate judecătorilor să consulte cauze similare ca îndrumare în soluționarea cauzelor lor.

În afară de aceasta, CSJ a început publicarea unei serii de cărți care să le ajute judecătorilor să-și eficientizeze lucrul. Prima carte conține modele de acte pentru cauzele civile, care va contribui la standardizarea formelor hotărârilor. MIHAI POALELUNGI, *MODELE DE ACTE JUDECĂTOREȘTI: PROCEDURA CIVILĂ* (ediția a doua, 2005). Inițial, cartea a fost distribuită judecătorilor din Colegiul Civil și de Contencios Administrativ al CSJ. Se preconiza că curțile de apel vor începe să utilizeze cartea în toamna 2006, iar restul instanțelor – în ianuarie 2007. Potrivit unui interviu, celelalte cărți din această serie se vor referi la pregătirea cauzelor pentru examinare și desfășurarea procesului de examinare. (*A se vedea MIHAI POALELUNGI, MANUALUL JUDECĂTORULUI LA EXAMINAREA PRICINILOR CIVILE* (2006)).

În decembrie 2006, Guvernul a aprobat Concepția Sistemului informațional automatizat „Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova”, care, fiind completamente implementat în 2010, și astfel va spori considerabil accesul la legislație atât pentru public, cât și pentru judecători. *A se vedea HOTĂRÎREA GUVERNULUI CU PRIVIRE LA REGISTRUL DE STAT AL ACTELOR JURIDICE* (Hotărîrea Nr. 1381 din 07.12.2006, M.O. 189-192/1475 (2006)). Între alte lucruri, Registrul va include legi și alte acte normative ale Parlamentului, acte ale Președintelui, Guvernului, ale altor organe centrale de specialitate ale administrației publice și ale autorităților administrației publice locale; tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte; hotărârile Curții Constituționale - atât în limba moldovenească, cât și în limba rusă. Orice persoană va putea accesa aceste acte prin intermediul rețelei Internet. Responsabil de elaborarea și întreținerea Registrului este Centrul de Informații Juridice pe lângă MJ.

Lista acronimelor

ABA	Asociația Avocaților Americani
AJM	Asociația Judecătorilor din Moldova
CCCEC	Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției
CJC	Codul Jurisdicției Constituționale
CPCJ	Centrul pentru Perfecționarea Cadrelor Justiției
CSJ	Curtea Supremă de Justiție
CSM	Consiliul Superior al Magistraturii
CtEDO	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
DAJ	Departamentul de Administrare Judecătorească
DEDJ	Departamentul pentru Executarea Deciziilor Judecătorești
FJC	Formare juridică continuă
ICJ	Comisia Internațională a Juriștilor
INJ	Institutul Național al Justiției
IRJ	Indicatorii Reformei în Justiție
IRPJ	Indicatorii Reformei Profesiei Juridice
LCA	Legea contenciosului administrativ
LCCAJ	Legea cu privire la colegiul de calificare și atestarea judecătorilor
LCC	Legea cu privire la Curtea Constituțională
LCD	Legea cu privire la colegiul disciplinar și la răspunderea disciplinară a judecătorilor
LCSJ	Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție
LCSM	Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii
LJE	Legea cu privire la instanțele judecătorești economice
LJM	Legea cu privire la sistemul instanțelor judecătorești militare
LINJ	Legea privind Institutul Național al Justiției
LOJ	Legea privind organizarea judecătorească
LSES	Legea cu privire la sistemul de executare silită
LSJ	Legea cu privire la statutul judecătorului
MA	Ministerul Apărării
MDL	Leu moldovenesc
MF	Ministerul Finanțelor
MJ	Ministerul Justiției
M.O.	Monitorul Oficial al Republicii Moldova
OSCE	Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
PIB	Produsul Intern Brut
USM	Universitatea de Stat din Moldova